

శ్రీః
శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవివిరచితా
వివేరాదివిష్ణుసహస్రనామావళిః
సీవ్యాఖ్యా

ప్రకాశకులు
సంస్కృతభాషాప్రచారసమితి
హైదరాబాద్ - 500001

శ్రీః
శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవివిరచితా
వివేర్ణాదివిష్ణుసహస్రనామావళిః
సేవ్యాఖ్యా

ముద్రణ : 21-02-2016
ప్రతులు : 500
పేజీలు : 140
వెల రూ. : 50-00

© **RAVI MOHAN RAO**, M.Sc., M.A.,
Dandy House,
Flat No : 404, Janjanam Complex,
Opp. I Town Police Station,
CHIRALA-523 155, Prakasam Dist.
Andhra Pradesh.
Cell : 9440115411

D.T.P. by :-

L.Durga Prasad,
Sanjay Graphics,
CHIRALA.
Cell : 9966156263

Printed at -
Karshak Art Printers,
HYDERABAD

పీఠిక

శ్రీ రామారాయల నానావిధ గ్రంథములలో నీవివ
ర్ణాది విష్ణుసహస్రనామావళి భగవదనుసంధాన మొనర్చు
సాధకులకు బాగుగా నుపకరింపగలదు. భారతములోని విష్ణు
సహస్రనామావళి భారతతాత్పర్యమును విశదముచేయునదిగా
లోకమున ప్రసిద్ధిపొందినది. విష్ణుప్రియులు పారాయణము
చేయుచున్నారు. శ్రీకృష్ణదేవుడే మహానాయకుడు. శాంతమే
ముఖ్యరసము, మోక్షమే పరమపురుషార్థము. ప్రపంచవిరసావ
సానత్వమే ప్రధానము. ఇట్టి భారతమహార్థము విష్ణునామావళి
యందును గలదు. దాని వ్యాఖ్యానించిన పెద్ద లట్లే సూచించి
నారు, అట్టి సూచనమే యుక్తము. శంకరరచితమని లోక మను
కొను విష్ణుసహస్రభాష్యమును శాంకరతత్త్వమును చక్కగా
గుర్తించిన రామారాయకవి యిట్లు వివర్ణాదివిష్ణుసహస్ర
నామావళి రచించి వ్యాఖ్యానించెను.

విష్ణునామ సహస్రమందు వివర్ణాదినామము లేబదిగలవు.
అందును విశ్వపదము మొదలుకలవి పదియున్నవి. ఆరీతిని
భావించిన యీ రచయిత వేయినామములను వివర్ణాదికముగా
రచించి యందును విశ్వపదాదినామములను రెండువందలకు
పైగా నిబంధించెను. వకారమమృతబీజము. ఇకారమమృతే
శ్వరీరూపము. ఈ సమావేశమును కవి 'వి' వర్ణమునందు భావిం
చినాడు. అనంతనామములుకల విష్ణుదేవునకు సహస్రనామ
నిబంధనమన్నది యుపలక్షణము. కొన్ని సహస్రనామావళు
లలో వేయికన్న నధికముగ నామములుండుటకలదు. నామ
సాహస్రము మూలమంత్రము. మంత్రచైతన్యముకల మహా

నీయుల సూక్తులు మంత్రాత్మకములని ప్రామాణికుల నిశ్చయము. కావుననే ధ్యానశ్లోకములను మంత్రరూపముగా మనము మననము చేయుచున్నాము. సహస్రనామపారాయణము భక్తసంప్రదాయములోను ప్రసిద్ధముగానున్నది. ఆత్మకుండలినీ విశ్రాంతిస్థానమయిన సహస్రారచక్రవిశేషము ననుసరించి సాధకులు సహస్రనామముల ననుసంధానము చేయుదురు. అభీష్ట దేవతనానాబాహువులందున్న నానావిధాయుధములను నానాస్థానములందుంచి భావించినపుడు నానారూపము లేర్పడును. చతుర్భుజుడయిన శ్రీమహావిష్ణువు నాల్గుబాహువులందు ధరించు శంఖచక్రగదాఖడ్గములను వివిధముగా విన్యసించి భావించినందున కేశవాది చతుర్వింశతిరూపము లేర్పడినవి. సాధకుడు తన యబీష్టానుసారమున రూపముల నెన్నుకొని ధ్యానించును. సహస్రరూపసిద్ధియు నిట్లు సంగతమయినట్లు భావింపవచ్చును. సహస్రశీర్షుడు, సహస్ర్రాక్షుడు, సహస్రపాదుడునయిన విరాట్పురుషుని సహస్రధా భావించుటకై సహస్రనామము లుదయించినవనియు గుర్తింపవచ్చును. ఇంకనిట్టి విషయములందలి విశేషములను సంప్రదాయమర్యాదల ననుసరించి తెలియవలయును. మంత్రవిద్యారహస్యముల నత్యంతము గుప్తముగా నుంచవలదని, యత్యంతము ప్రకటము చేయరాదని మహామహేశ్వరులు శ్రీమదభినవగుప్తపాదులు పలికిరి.

భగవద్భావనమున ననర్థనివారణమును సంపత్సంపాదనమును సాధనకులు కాంక్షింతురు. అందుననే ఇష్టదేవత యుగ్రరూపమున నుండుటను శాంతరూపమున నుండుటను భావించుటయున్నది. సాధకులందు గుప్తగూఢములైయున్న

వివిధశక్తులు వికాసము పొందుటకు సహస్రనామము లుద్దిష్టము లగుచున్నవి. బెల్లంకొండ రామారావుగారు సాధకులై, యోగి యై, కవియై, తాత్త్వికుడై దీనినిట్లు రచించెను. ఆయా దేవతోద్దేశమున నాయా మంత్రములు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. నామ సహస్రము కూడ మంత్రరూపమని మంత్రచైతన్యము కలవారందురు. ఇది యంతయు మాలామంత్రము. మంత్రచైతన్య వివేకముకల మహనీయుల వాక్కులును మంత్రములు. అందు ననే వారు రచించిన శ్లోకములను ధ్యానమునం దుపయోగించుచున్నాము. పారాయణ చేయుచున్నాము. అనుసంధానము చేయుచున్నాము. మంత్రచైతన్యము సముల్లసింపగా యోగసమాధిలో భావించి రచించిన రామారాయకవి సూక్తి మాలామంత్రముగా ననుసంధానము చేయదగిన దని జాపకులు గుర్తింతురుగావుత. ఆజన్మయోగియైన రామారాయని హృదయోద్ఘాతముగా వివర్ణాదిసహస్రనామావళి వెలువడినది, ఇందు పౌరాణికములయిన సర్వవిషయములు క్రోడీకృతములయినవి. ఉపనిషత్తులందలి తత్త్వమిందున్నది. విరాడ్రూపానుసంధానమున్నది. అన్ని విషయములందు నాధ్యాత్మిక సమన్వయము పొందియున్నది. స్వస్పందనుందరమయిన రసభావమయ విశేష మిందు సహృదయహృదయసంవాదము కూర్చుగలదు. వేయినామములందును వివర్ణాదిత్వమును సావధానముగా హేలాప్రాయముగా నిబంధించిన రామారాయకవి విశ్వమయుడు విశ్వాతిగుడయిన విష్ణువును సాక్షాత్కరింపజేయుటకై దీనిని లోకమునకు సాధనముగ ననుగ్రహించెను. సాధకులకిది సముచితమయిన స్వాభీష్టమును గూర్చుగావుత.

భగవద్భావాను సంధాన మొనర్చువారల కనిష్ఠ నివారణ మిష్టప్రాప్తియను రెండు నభీష్టములు. కావుననే యుపాస్యదేవతయందు సర్వాయుధశోభి, నానాభాహువిరాజితము సముదగ్రమయిన రూపమొకటియు, ప్రసన్నము సర్వమంగళాస్పదము శివాత్మకము భక్తానుగ్రహపరమయిన రూపము వేరొకటియు సంభావితమగుచున్నది. సాధకుడు సాధనపథము ప్రవేశించుటకు శత్రువినాశ మావశ్యకము. అంతశ్శత్రువులు బహిశ్శత్రువులని ఆ శత్రువులు ద్వివిధమున నుందురు. ఉగ్రరూపానుసంధానమున ద్వివిధశత్రువినాశము సుకరమగును. కామక్రోధాద్యంతః శత్రువులు నశింపకపోయి నచో బహిఃశత్రువినాశము శక్యము కాదు. అంతరమునందున్న శత్రుభావమే బయటివ్యక్తులం దాపాదితమగునని సంవిచ్ఛాత్రము చెప్పుచున్నది. స్వసంవేదనమున సంవిత్సామాన్యమును గుర్తించుట ప్రతిభాసముత్తేజనము కలవారలకు మాత్రమే శక్యమగును. రామారాయకవి యట్టివ్యక్తియని నేను విశ్వసించుచు పాఠకులందరట్లు విశ్వసింపవలెనని సూచ్యసూచనమున కుత్సుకపడుచున్నాను. దృష్టశ్రుతరూపములై యుండు బహిరంతఃశత్రువులు మానవులను వ్యాధిరూపమున పీడించును. ఆ వ్యాధులను భావనాత్మకమయిన పరమౌషధమున నశింపజేయవచ్చు. అట్టి పరమౌషధమునే రామారాయకవి వివర్ణాదిరూపమున నిందు నిరూపించెను. మంత్రవర్ణములం దుగ్రాత్మకమయిన భావన భావించు కొందరికి భీజనకముగ నున్నను దాని యర్థమును భావించిన భీజనకముగ నుండదు. అందుననే శాంతాత్మకమయిన రూప మనుసంధానింపవలెను. స్వభావ శాంతము ప్రసన్నమునయిన రూపమును భావించినచో నంత

రంగములోని భావోల్లోలకల్లోల ముపశమించును. ఈ రీతి సహస్రనామసంభావనమున రూపద్వయానుసంధానము కూడ అంతరుల్లాసమున నఖండభావము పొంది యద్వయతత్త్వముగనే గోచరించును. రామారాయకవి యట్టి యద్వయతత్త్వము గుర్తించియే యీ వివర్ణాదిసహస్రము రచించెనని సాధకులు గుర్తింపగలరు.

సాధకుడయిన జీవుడనంత శక్తులకు కేంద్రము. అట్టి యాతనికి శక్తివికాసము ముఖ్యము. విశ్వమయుడయిన పర మాత్మ ననుసంధానించిననే యది సులభమగును. శక్తిచక్ర సముల్లాసమున స్వస్వరూపము గోచరించుననుట యీ నామా వళియందు స్పష్టమయినది. “విశ్వం విష్ణుః” అని విష్ణుసహస్ర నామావళీ ప్రారంభమగుచున్నది. “విష్ణుర్విశ్వం” అని దీని ప్రా రంభమున్నది. విష్ణువును విశ్వమునకన్న వేరుగా భావించుట కంటే విశ్వమునే విష్ణువుగా భావించుట యుక్తమని వివిధాశ యములతో విశిష్టులయిన రామారాయకవులకు ప్రతిభాతమై యుండును. విష్ణువును మొదటనుపక్రమించి యాతడు విశ్వమం తట ననుగతుడై యుండుటను ఈ నామావళి నిర్దేశించును. సామాన్యముగా నామములన్నియు నానుపూర్వితో కూడి యున్నవనుట రామారాయవ్యాఖ్యయే నిరూపించినది. “వివి ధాశయాంచితః” అని యిందలి చివరినామము. శ్రీవిష్ణువే యట్టి వాడగుట కాదు. రామారాయకవియు వివిధాశయాంచితుడు. సాధకులు నామపారాయణానుసంధానమున “వివిధాశయాం చితులు” అగుదురు గావుత. ఆర్షవిద్యాసక్తులందరు విష్ణుమం త్రోపదేశము పొంది పూజావిశేషములందు దీనినుపయోగింప

వచ్చును. పారాయణము చేయవచ్చును. మంత్ర ముపదేశము పొందనివారయినను నిత్యమీనామావళిని పఠించుదురుగావుత. సర్వదేవతలందును తన దేవతనే భావించుట, తనదేవత కితర దేవత లంగముగానున్నట్లు భావించుటయను సంప్రదాయవిశేషములును సూక్ష్మముగా నిందున్నవి. దేవీదేవుల మహాశృంగారమును రామారాయకవి సర్వభేదయుక్తముగా కీర్తించి మహాభావముద్బోధించెను. స్వదేశమతములందే కాక విదేశముల నుండి వచ్చిన విమతములందును విష్ణువిభూతి ప్రదర్శించుచు రామారాయకవి నామకీర్తనము జేసెను. ఈ సహస్రనామావళి కావ్యముగా దర్శితత్వములను సూచించునదిగా, స్వానుభవము చెప్పునదిగా, భావసాధనమిచ్చునదిగా నున్నది. దీనిని సాధకులనుకూలముగా స్వీకరించి యభీష్టము పొందుదురుగాక!

రామారాయకవి జీవన చరిత మితర గ్రంథములందు విశదముగ నున్నది. వీరి యీ గ్రంథములు కాలగర్భమున పడిపోవునపుడు శ్రీకవితా వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు పట్టుదలతో ముద్రణమునకై యత్నముచేయుట ప్రశంసాస్పదము. ముద్రణమునకు వలయు ద్రవ్యమిచ్చి ధర్మకర్మనిరతులయిన వదాన్యులును అభినందనీయులు. ఇట్టిగ్రంథములు వెలువడుట లోకభాగ్యము. ఈ నామావళి సంస్కృతప్రియులకందరకు సంతుష్టినిచ్చుటకై నాగరాక్షరముల ముద్రితమయినను సంస్కృతము రాని తెలుగువారికందర కుపకరించుటకై కాలాంతరమున తెలుగు తాత్పర్యములతో వెలయుగావుత.

శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవివిరచితా
శ్రీ వివర్ణాది విష్ణుసహస్రనామావళిః - సవ్యాఖ్యా
గ్రంథము

శ్రీమతి రావి కృష్ణకుమారి, మోహనరావు దంపతుల
ఆర్థిక సహాయంతో ముద్రింపబడినది

శ్రీః

శ్రీ హయగ్రీవానమః

వివర్ణాది విష్ణు సహస్రనామావళి వ్యాఖ్యా

శ్లో॥ విష్ణుర్విశ్వం విశ్వకర్తా విశ్వహృద్విశ్వపాలకః ।
విశ్వదూరో విశ్వగతో విశ్వాత్మా విశ్వచేతనః ॥ 1

హరిః ఓమ్

విష్ణవే నమః. కోఽసౌ విష్ణురత ఆహ-విశ్వమితి. యదేతద్భుక్యమాన మఖిలం జగత్తదేవ విష్ణుః. “సర్వం పురుష ఏవేద” మితి. “సర్వం ఖిల్విదం బ్రహ్మాతి” చ శ్రుతేః. నను జగదిదమనిత్యం కార్యత్వాద్భటవదిత్యను మానాత్ యది విశ్వం విష్ణుస్తర్థి స కార్యభూతోఽనిత్య ఏవ స్యాదత ఆహ-విశ్వకర్తేతి. విశ్వనిమిత్తకారణం విశ్వసప్తేత్యర్థః. నను బ్రహ్మణా విశ్వం సృజ్యతే, రుద్రేణ హన్యతే, విష్ణునా రక్ష్యతే, ఇతి ప్రవాదాత్కథం విష్ణోర్విశ్వకర్తృత్వమితి శంకాయాం - స కేవలం కర్తృత్వం, కిన్తు హర్తృత్వం పాతృత్వజ్ఞేతదుభయమపి తస్యైవేత్యాహ - విశ్వహృద్విశ్వ పాలక ఇతి. “అహం బ్రహ్మ చ శర్వశ్చ జగతః కారణమృర” మితి భాగ వతాజ్జగత్కారణమేకమేవేశ్వరాత్మకం వస్తు. బ్రహ్మాదినామత్రయ - మూర్తిత్రయ - కార్యత్రయ - భాగ్భవతీత్యర్థః. ఏతేన యచ్చ విశ్వం యే చ విశ్వహేతవో బ్రహ్మాదయస్తత్సర్వం విష్ణురేవేతి ఫలితమ్. నను విరుద్ధ మిదముక్తం, యద్విశ్వకర్తరి విష్ణౌ విశ్వత్వం. న హి ఘటకర్తరి కులాతే ఘట త్వమస్తి! అత ఆహ - విశ్వదూర ఇతి. స హ్యయం కులాలాది సమాన లక్షణః, కిన్తు విశ్వవిలక్షణః, తేన విష్ణౌ విశ్వత్వం విశ్వకర్తృత్వజ్ఞేత్యుభ యమస్మేవేతి భావః. వైలక్షణ్యమేవ ప్రధయితుం విరుద్ధాన్తరమాహ - విశ్వగత ఇతి. ఏకస్మిన్విష్ణౌ విశ్వత్వవిశ్వకర్తృత్వవిశ్వగతత్వరూపం విరుద్ధం ధర్మత్రయమస్మేవ. తస్య విరుద్ధబహుధర్మసమావేశయోగ్యవిశ్వ విలక్షణవస్తుత్వాదితి భావః. విశ్వగతత్వమేవ దర్శయతి - విశ్వాత్మేతి. సర్వస్మిన్నప్యాత్మరూపేణాస్తీతి విశ్వగతత్వమస్మేతి భావః. అస్య విశ్వా త్మత్వే ఉపపత్తిమాహ - విశ్వచేతన ఇతి. చేతయిత్యత్వమాత్మధర్మ ఇతి

సార్వజనీనమ్. తథాచ - ఇదం జగద్యశేతయతి స ఆత్మా విష్ణురేవేత్యర్థః. “ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాంతరా” తేతి శ్రుతేరితి భావః. (అత్ర సవనామాని) (ః)

శ్లో॥ విశ్వయన్తా విశ్వతసుర్విశ్వవిద్విశ్వదుర్గమః ।

విశ్వాజ్ఞేయాత్మకో విశ్వనిదానం విశ్వపావనః ॥ 2

నను యో ఘటాదీనాం చేతయితా స జీవ ఏవ. తే చ జీవా బహవః స్వస్వదేహాదికం చేతయన్తి. అతః కథమీశ్వరస్య విశ్వచేతనత్వమత ఆహ - విశ్వయన్తేతి. జీవానాం వ్యావహారికం పారమార్థికజ్ఞేతి రూప ద్వయమన్తి. తత్ర సచ్చిదానన్దాత్మకం పారమార్థికరూపం భగవానేవ. యత్పునర్వాపహారికం వర్ణజాత్యాద్యభిమానప్రయుక్తం, తద్రూపవన్తో జీవా అనన్తా అపి భగవత్పురతన్తా ఏవ. అతస్సేఽపి స్వచ్ఛన్దేన చేతయితు మిదం స శక్తువన్తి. కిన్తు భగవదనుగ్రహేనైవ తస్మాద్విశ్వపేరకో భగవా నేవ విశ్వచేతయితా. అపరఞ్చ హేతుమాహ - విశ్వతసురితి. ఏకస్యాత్మనః వ్యష్టభిమాని పురుషస్య స్వాయతనశరీరచేతయితృత్వమేవ యథా కథ జ్ఞేత్వాత్. న తు విశ్వచేతనత్వమ్. విష్ణోస్తు సమష్టభిమాని పురుషస్య సర్వం జగత్తనురేవేతి స్వాయతనసర్వజగచ్ఛేతయితృత్వమస్తితి భావః. విశ్వతసుత్వే హేతుమాహ - విశ్వవిదితి. యథా జీవః స్వాయతనం శరీరం స్వీయ త్వేన వేద, తథా విష్ణుర్జగత్స్వీయత్వేన వేత్తీత్యర్థః. నను స్యాత్మనస్స్వస్య సులభత్వాద్విశ్వాత్మాత్మయం కిం విశ్వస్య సులభ? ఇత్యత ఆహ - విశ్వ దుర్గమః విశ్వస్య దుష్ప్రాప ఏవాయమ్. తత్ర హేతుమాహ - విశ్వాజ్ఞే యాత్మక ఇతి. విశ్వమిదం యస్య స్వరూపమేవ న వేద, తం కథం ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః. “దేవోఽసవోఽక్షా మనవో భూతమాత్రా - నాత్మాన మన్యఞ్చ విదుః పరం యత్ సర్వం పుమాన్వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో న వేద సర్వజ్ఞమనన్తమిదే” ఇతి భాగవతాత్. అజ్ఞేయత్వే హేతుమాహ - విశ్వ నిదానమితి. నిదానన్వాదికారణమిత్యమరః. ప్రధానకారణమిత్యర్థః. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే” ఇతి శ్రుతేః సోపాదానం స్వస్మా త్రాప్సిద్ధం వస్తు కథం జ్ఞేయం స్యాత్స్వస్యేతి భావః. నను నిమిత్త కారణమీశ్వర ఇతి తార్కికాః, ఉపాదానజ్ఞేతి వేదాన్తినః తత్ర వేదాన్తి

మతే - యథా విశ్వమిదమనుతజడదుఃఖాత్మతయా అశుద్ధం తథా ఈశ్వరోఽప్యశుద్ధ ఏవ స్యాత్. మృద్ధుటయోరివ కార్యకారణయోస్సమాన ధర్మకత్వాదితి శబ్దాయామాహ - విశ్వపావన ఇతి. నాత్ర మృద్ధుట న్యాయః ప్రసారయితవ్యః, మృది ఘటోపాదానత్వమేకమేవాస్తి, న తు ఘటనిమిత్తత్వమ్. ఈశ్వరే తు విశ్వనిమిత్తత్వోపాదానత్వయో ర్వయో సంత్యాత్సర్వవిలక్షణ ఏవాయమ్. తేనాస్మిన్విశ్వపావనత్వమేవాస్తి న తు విశ్వపదశుద్ధత్వమితి భావః (౭ నామాని) (ఆహత్య ౧౬)

శ్లో॥ విశ్వోదయో విశ్వలయో వివిశ్వో విశ్వపారగః ।

విశ్వమృరో విశ్వమయో విశ్వభుగ్విశ్వమోహనః ॥ 3

విశ్వోపాదనత్వమేవ ప్రపజ్జయతి - విశ్వోదయో విశ్వలయ ఇతి. యద్యస్తు యస్మాదుదేతి యస్మిన్నీయతే తస్య వస్తునస్తదుపాదానం స్యాత్. యథా మృద ఉదేతి, మృది లీయతే, ఘట ఇతి ఘటస్య మృదుపాదానం. యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే - యేన జాతాని జీవంతి - యత్రయన్త్యభిసంవిశన్తీతి శ్రుతేః. నను కారణే కార్యం సూక్ష్మరూపేణ వర్తతే, బీజే వృక్ష ఇవేతి సిద్ధాంతాత్. కిం తథా ఈశ్వరే విశ్వమప్యస్తీత్యత ఆహ - వివిశ్వ ఇతి. నను జగదిదం జీవస్సృష్టమేవ ప్రాసాదాదివదిత్యత ఆహ - విశ్వపారగ ఇతి. విశ్వస్యాస్తమధిగన్తుం జగదస్తఃపాతినో జీవా న శుక్తుయుః, ఏక ఏవేశ్వరో జగదస్తమధిగచ్ఛతి. అత ఈశ్వరే ఏవ జగల్లీయతే ఇతి వక్తవ్యమ్. తేన స ఏవ జగదుదయస్థానమితి భావః నను విశ్వోదయో విశ్వలయ ఇతి నామభ్యామాద్యస్తయోర్విశ్వస్య ఈశ్వరే స్థితిర్ధర్మితా, మధ్యే తు జగదిదం కుత్రాస్తీత్యత ఆహ - విశ్వమృర ఇతి. మృదీవ ఘట ఈశ్వరే ఏవ జగద్వర్తతే ఇతి భావః. ఏతావతా సిద్ధమర్థమాహ - విశ్వమయ ఇతి. నిఖిలాత్మక ఇత్యర్థః. “ఏవం గజేంద్రముపవర్జితనిర్విశేషం బ్రహ్మోదయో వివిధలిక్ష్ణభిదాభిమానాః నైతే యదోపసన్నపుర్నిఖిలాత్మకత్వా త్రత్రాఖిలామరమయో హరిరావిరాసీ” దితి భాగవతాత్. ఈశ్వరస్య విశ్వమయతా నామ ఇయమేవ. విశ్వాత్మత్వ విశ్వోదయత్వ విశ్వలయత్వ విశ్వమృరత్వ - విశ్వతనుత్వాది ప్రయుక్తేతి బోధ్యమ్ - నను విశ్వమయ శబ్దే మయట్ కిం స్వార్థే ఉత వికారార్థే ఉత ప్రాచుర్యార్థే నాద్యః,

విశ్వమిత్యనేన పౌనరుక్త్యాత్. న ద్వితీయః, విశ్వకారణే ఈశ్వరే విశ్వకార్యత్వానమ్భువాత్, అనిత్యత్వాది ప్రసజ్గాచ్చ న తృతీయః, వివిశ్వ ఇత్యనేన వ్యాఘాతాత్. యత్ర విశ్వం సూక్ష్మతయాపి నాస్తి కుతస్తత్ర స్థూలతయా విశ్వస్య స్థితిః? ఇతి చేదుచ్ఛతే. ప్రాచుర్యే మయడితి. న చ స్వవచనవ్యాఘాతః. విచిత్రే భగవతి విరుద్ధధర్మసమావేశస్య సత్త్వాత్. కథమన్యథా వివిశ్వే విశ్వమ్భరత్వం స్యాత్. ప్రాచుర్యఞ్చ కార్యతయా హార్యతయా పాల్యతయా ధార్యతయా వేద్యతయా నియామ్యతయా ఏవమాది బహు ప్రకారైర్విశ్వస్య విష్ణౌ విషయే ఉచ్యమానత్వమితి బోధ్యమ్. నను విష్ణౌ విశ్వమయత్వమసిద్ధమ్ “సోఽనన్తోఽస్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః, జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాస్తకం” ఇతి భాగవతాత్ - కాల ఏవ విశ్వజన్మాదిహేతురిత్యత ఆహ - విశ్వభుగితి. యశ్చ నిత్యః కాలస్య పరమాత్మైవ. యశ్చ జన్యస్తృటినిమేషాదిరావన్న కాలో విశ్వాస్త్యః పాతిత్వేన విశ్వపదీశ్వరేణైవ భుజ్యతే. తస్మాత్ విశ్వం కాలకర్మాదిరాపం సర్వం జగద్భుజ్యే ఇతి విశ్వభుక్. ఈశ్వర ఏవ న తు కాల ఇతి భావః. నను యద్యేవమీశ్వర ఏవ సర్వహేతుస్తర్వమే జనాః మామయం హన్తి, మమాయం పితేత్యేవం జీవమేవ కిమితి మన్యన్తే? అత ఆహ - విశ్వమోహన ఇతి. భగవన్మాయయా సర్వేఽపి మోహితాః తత్త్వం న విదురిత్యర్థః (౮) (౨౪)

శ్లో॥ విశ్వానన్దో విశ్వదుఃఖదూరో విశ్వసుఖప్రదః ।

విశ్వప్రియో విశ్వసఖో విశ్వధృద్విశ్వరూపధృత్ ॥ 4

విశ్వమయత్వాదేవ భగవానయం విశ్వానన్దః. విశ్వస్య యో య ఆనన్దోఽస్తి స సర్వో భగవద్ధామ్యేవ. యథా స్వానన్దస్వాత్మగామీ. విశ్వస్యానన్దో విశ్వానన్దః సోఽస్మాస్తీత్యర్థ అద్యచ్. నన్వేపం విశ్వదుఃఖప్రసక్తి రిత్యత ఆహ - విశ్వదుఃఖదూర ఇతి. నను యథా స్వదుఃఖం స్వాత్మగామి తథా విశ్వదుఃఖం విశ్వాత్మగామి కుతో న స్యాదితి చేదుచ్ఛతే. భగవత ఆనన్దమయత్వాత్తేజోమయే భాస్మరే తమస ఇవ భగవతి దుఃఖస్య స సంబన్ధ ఇతి ఆనన్దమయత్వమేవ స్ఫుటయతి. విశ్వసుఖప్రద ఇది. యస్స్వయం సుఖీ సోఽన్యానపి సుఖయతీత్యర్థః. “ఏష ఏవ ఆనన్దయం” తీతి శ్రుతేః అత ఏవాయం విశ్వప్రియో విశ్వసఖశ్చ విశ్వస్య ప్రేమాస్పదం సఖా చ. సౌహ

ర్థమేవ దర్శయతి - విశ్వధృదితి. కూర్మవరాహాదిరూపేణ విశ్వం సర్వదా ధరతి పాతి వా. విశ్వమయత్వే నిదర్శనమాహ - విశ్వరూపధృదితి. కృష్ణ త్రివిక్రమాద్యవతారేషు విశ్వరూపస్య దర్శితత్వాదితి భావః (౭) (౩౧)

శ్లో॥ విశ్వక్రీడో విశ్వసేవ్యో విశ్వదో విశ్వసమ్మతః ।

విశ్వభోగ్యో విశ్వగుణో విశ్వచక్షుర్విరిచ్ఛిక్తుత్ ॥ 5

విశ్వమయతయా భగవతః ప్రయోజనమాహ - విశ్వక్రీడ ఇతి. విశ్వేన క్రీడా యస్య సః. యథా రాజా దీవ్యత్యక్తైస్తథా భగవాన్ విశ్వేన క్రీడతీ త్యర్థః. క్రీడైవాస్య ప్రయోజనమితి భావః. విశ్వేనాస్య ప్రయోజనాభావేఽపి విశ్వస్య అనేన ప్రయోజనమస్తీతి కృత్వా విశ్వస్యాయం సేవ్య ఏవేత్యాహ - విశ్వసేవ్య ఇతి. ప్రయోజనమేవ దర్శయతి - విశ్వద ఇతి. తృణజలకాష్ట సన్యాదిరూపం ప్రజాపశ్వాదిరూపఞ్చ సర్వమపి దదాతీత్యర్థః. ప్రాణిభ్య ఇతి భావః. అత ఏవ విశ్వసమ్మతః, న తు కస్యాపి ద్వేష్య ఇత్యర్థః. విశ్వమ ప్యస్య సమ్మతమేవ. భోగ్యత్వాదిత్యాహ - విశ్వభోగ్య ఇతి. పరమాత్మనో భోక్తృత్వాజ్జగదిదం తస్య భోగ్యభూతమేవ. నను పరమాత్మా భోక్తా జగ ద్భోగ్యమిత్యత్ర కిం నియామకమత ఆహ - విశ్వగుణ ఇతి. గుణభూతం విశ్వం గుణీ తు పరమాత్మా. గుణస్య గుణిపరతప్రత్వాద్గుణిభోగ్యత్వముచి తమ్. యథా - దేహో దేహినః భోగ్యభూతః. విశ్వం గుణో యస్య స ఇతి విగ్రహః. ఉక్తార్థే హేతుమాహ - విశ్వచక్షురితి. యథా చక్షుర్భాసోఽఘటశ్చక్షుషో గుణభూతో భోగ్యశ్చ, తథా విష్ణుభాస్యం విశ్వం విష్ణోర్గుణో భోగ్యఞ్చ. తస్మాదయం విశ్వస్య ఘటప్రాయస్య చక్షుఃప్రాయ ఇత్యర్థః, విశ్వావభాసక ఇతి యావత్. “విశ్వాక్షం విశ్వశంభవ”మితి శ్రుతేః. నను త్రిమూర్తిమధ్యే బ్రహ్మణ ఏవ హిరణ్యగర్భత్వ విరాడ్రూపత్వాదిస్మరణాత్త స్త్రైవ విశ్వం భోగ్యం భవతీత్యత ఆహ - విరిచ్ఛిక్తుదితి. “యో బ్రహ్మణం విదధాతి పూర్వ” మితి శ్రుతేః (౮) (౩౯)

శ్లో॥ విశ్వచక్షుర్గుణైస్థో విశ్వచక్షుఃప్రకాశక్తుత్ ।

విశ్వో విశ్వాస్తరో విశ్వతనుర్విశ్వప్రచోదనః ॥ 6

నను భగవాన్ విశ్వే అత్యురూపేణాస్తిత్వక్రమ్. తద్రూపస్య దుర్జ్ఞే యత్వచ్చ ప్రతిపాదితమ్. అతస్తద్భాతుమశక్యమేవ. అథ భగవతో విశ్వ రూపత్వముక్తమ్. తచ్చ మనసి దురారోపమేవ మన్దప్రజ్ఞానామ్. అతః కా గతిర్మన్దానామిత్యత ఆహ - విశ్వచక్షుర్మణ్డలస్థ ఇతి. “య ఏషోఽక్షి పురుష” ఇతి శ్రుతేః. సర్వస్యాపి చక్షుష్టాయతనే పురుషోఽస్తి స విష్ణురేవ. స చ సులభో ధ్యాతుమితి భావః. తస్య కృత్యమాహ - విశ్వచక్షుఃప్రకాశకృదితి. యత్రప్రకాశబలాదేవ చక్షుర్వృటాదికం ప్రకాశయతి, స పురుష ఇత్యర్థః నను స్వప్రకాశస్య జీవస్య ప్రకాశబలాదేవ చక్షురాదీనాం ప్రకాశ ఇతి కి మీశ్వరపర్యవ్తానధావనక్షేనేత్యత ఆహ - విశ్వ ఇతి. విశ్వో జీవః, స వస్తుత ఈశ్వర ఏవేత్యర్థః. అవిద్యావచ్చిన్నం చైతన్యం జీవః, మాయావచ్చిన్నస్తు ఈశ్వర ఇతి పరిభాషా. తత్ర విశేషణంశే భేదేఽపి చైతన్యాంశే అభేదాదితి భావః. యద్వా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యేతి శ్రుతేః. ఈశ్వరస్త్వైవ జైవం రూపమపి విశ్వరూపవదితి భావః. కిచ్చాయం స్థూలశరీరాభిమానీ జీవస్స్వాయతనచక్షురాదికం ప్రకాశయతు నామ; న పునర్విశ్వస్య చక్షు రాదికం ప్రకాశయితుం శక్నోతి, వృష్టిపురుషత్వాత్. తస్మాత్ యోఽస్య జీవస్యాన్తరః పురుషః పరమాత్మా స ఏవ విశ్వచక్షుఃప్రకాశకృదితి కృత్వా అన్తరత్వమేవాహ - విశ్వాన్తర ఇతి. “య ఆత్మని తిష్ఠన్ నాత్మానమన్తరా యమయతి యస్యాత్మా శరీర” మితి శ్రుతేరితి భావః. స్థూలశరీరాద్యభిమా నిషు జీవేషు యదాన్తరం చైతన్యం తదేవేశ్వర ఇతి బోధ్యమ్. విశ్వాన్తర త్వాదేవ విశ్వతనుః. విశ్వా జీవాన్తనవశృరీరాణి యస్య స తథోక్తః. విశ్వ తనుత్వాదేవ విశ్వప్రచోదనః. శరీరిణా హి శరీరం ప్రేర్యతే. (౬) (౪౫)

శ్లో॥ విశ్వాంశో విస్మయావాసో విశ్వకల్యాణభాజనమ్ ।

విశ్వభిమోఽపి విశ్వనిధిర్విశ్వమాయో విభామయః ॥ 7

ఏవం విశ్వవిష్ణోశ్చరీరశరీరిభావరూపనియామ్యనియామకభావరూప సమృద్ధద్వయముక్త్వా అథ అంశాంశిభావరూపం సంబంధమాహ - విశ్వాంశ ఇతి. విశ్వా జీవా అంశా యస్యేతి. “మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్స నాతన” ఇతి గీతావచనాత్. నను నిరవయవయోర్జీవేశ్వరయోర్నిరంతత్వా

దంశాంశిత్యకల్పనం విచిత్రమత ఆహ - విస్మయావాస ఇతి. సర్వాశ్చర్య నిలయే హరౌ కిమన్యద్విచిత్రమిత్యర్థః. నను అంతే విశ్వే యథా దుఃఖాద్య మజ్ఞలోపలంభస్తథా అంశినీశ్వరేఽపీత్యత ఆహ - విశ్వకల్ప్యాణభాజనమితి. సర్వేషాం కల్ప్యాణానాం ముఖ్యస్థానభూతః. నను అవిద్యాప్రతిబిమ్బిత చైతన్యం జీవః, మాయాప్రతిబిమ్బితమీశ్వర ఇతి సిద్ధాంతాత్ప్రతిబింబితత్వాంతే న కోఽపి విశేష ఇతి కుత ఏకస్య అమజ్జలత్వమన్యస్య సమ జ్జలత్వమత ఆహ - విశ్వబిమ్బ ఇతి. జీవానామప్రతి బిమ్బభూతానామీ శ్వరో బిమ్బభూత ఏవ. “త్వత్ప్రభుజీవప్రియమిచ్ఛసి చేన్నరహరిపూజాం కురు సతతం, ప్రతిబిమ్బలబ్ధుతివిధికుశలా బిమ్బలబ్ధుతిమాదధతే” ఇతి శబ్దారోక్తేః. నను విశ్వస్థైజనః ప్రాజ్ఞ ఇతి జీవస్త్రిధా. తత్ర విశ్వ తైజసోస్సంసారిత్వేనామజ్జలత్వేఽపి ప్రాజ్ఞస్సమజ్జల ఏవేత్యత ఆహ - విశ్వనిధితి. విశ్వా జీవా నితరాం ధీయంతే అస్మిన్నజ్ఞానోపాధికప్రాజ్ఞే ఇతి - విశ్వనిధిః. ప్రాజ్ఞస్య ఈశ్వర ఏవేతి భావః. సన్యేవం నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్త స్వభావస్యాసంసారిణః ప్రాజ్ఞస్య ఈశ్వరస్య కథం జీవత్వమితి శక్త్యా యాం మాయయేత్యాహ - విశ్వమాయ ఇతి. విశ్వా ఇతి మాయా కపటం యన్య సః. అనేన ఈశ్వరస్య జగద్రూపత్వస్య మాయయైవేత్యుక్త ప్రాయమ్. విశ్వమితి మాయా యన్య స ఇతి వ్యుత్పన్నస్తరాశ్రయణా త్పుట్పటోక్తమితి వా. నను గ్రాహకాభావే గ్రాహ్యభావః యథా చక్షు రాద్యభావే ఘటాద్యభావః, తదేవం సుషుప్తౌ గ్రాహకాభావాద్రాహ్యస్య ప్రాజ్ఞస్యాప్యభావ ఏవేత్యత ఆహ - విభామయ ఇతి. ప్రచురవిభః, స్వయమ్రుభ ఇతి యావత్. ప్రాజ్ఞ ఏవ సర్వస్య గ్రాహకః చక్షురాదికన్తు తద్రాహ్యమేవ. అతస్సుషుప్తౌ సౌషుప్తతమస్సుఖానుభవశాలీ ప్రాజ్ఞోఽస్మైవ. సుఖమహమస్వాప్నం, స కిచ్ఛిదవేదిషమితి ఉత్థితస్మృత్యా అనుభవాను మానాదితి భావః (౭)

శ్లో॥ వివస్వన్మణ్డలాస్తస్థో విద్యాసుఖసదాత్మకః ।

వివస్వాన్విగ్రహాదిత్యో వివస్వద్భాసకో విభుః ॥ 8

నను తేజోనిధిసూర్య ఏవేతి ప్రసిద్ధిరత ఆహ - వివస్వన్మణ్డలాస్తస్థ ఇతి. “ధ్యేయస్సదా సవితృమణ్డలమధ్యవర్తీ నారాయణ” ఇతి స్మృతేః.

ఏతావతా భగవదుపాసనస్య స్థానత్రయం దర్శితమ్. విశ్వమేకమాయ తనమ్ చక్షుర్ద్వితీయమ్ సూర్యస్తు తృతీయమితి. ఉక్తేష్వాయతనేషు వర్త మానస్యేశ్వరస్య పారమార్థికం రూపమాహ - విద్యాసుఖసదాత్మక ఇతి. సచ్చిదానందస్వరూపః. ఇదమేవేశ్వరస్య స్వరూపలక్షణమ్. తటస్థలక్షణస్తు విశ్వకర్తృత్వాద్యుక్తమేవ. నను “ఉద్యస్తమస్తంయస్తమాదిత్యమభిధ్యా యాతే”తి శ్రుతేరాదిత్య ఏవ ధ్యేయ ఇత్యత అహ - వివస్వానితి. స చా దిత్యో విష్ణురేవేతి భావః. ఏతేన చక్షుః, తద్గతపురుషః, తదధిష్ఠాతా సూర్యో దేవః, తదన్తస్థో నారాయణశ్చేత్యేతచ్చతుష్టయం విష్ణురేవేతి ప్రతి పాదితమ్. ఏవమేవేన్ద్రియాన్తరేష్యపూహ్యమ్, ఉక్తమిదం చతుష్టయమపి కల్పితమేవ. వస్తుతస్తు విగ్రహాదిత్యః. విగతాః గ్రహాః చంద్రాదయ ఆదిత్యా ద్వాదశ చ యస్మిన్ స తథోక్తః. “న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతా రకా” ఇతి శ్రుతేరితి భావః. నను దర్శితశ్రుతౌ “తస్య భాసా సర్వ మిదం విభా”తీత్యుక్తమ్ యత్తదసిద్ధమ్. సూర్యేణైవ సర్వస్య ఘటపటాదేః ప్రకాశ్యమానత్వాదత అహ - వివస్వద్భాసక ఇతి. సూర్యమణ్డలమపి భూమణ్డలతుల్యమేవ, కిన్తు భగవాన్స్తత్ర స్థిత్యా స్యతేజసా సూర్యం జగచ్చ భాసయతి. “యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్ యచ్చస్త్ర మసి యచ్చగ్నో తత్తేజో విద్ధి మామక” మితి గీతావచనాదితి భావః. నన్వే కత్ర స్థితస్య తస్య కథం నిఖిలావభాసకత్వమత అహ - విభురితి. సమర్థస్య శ్వరస్య కిమశక్యమితి భావః. (౬)

శ్లో॥ వికర్తనసహస్రాభో విష్యక్సేనో వికుంఠగః ।

విద్యుత్ప్రీతామ్బురో విద్యామన్దిరో విష్టరశ్రవాః ॥

9

సూర్యమణ్డలాన్తర్వర్తినో నారాయణస్య కీదృశీ ప్రభేత్వాకాంక్షాయా మాహ - వికర్తనసహస్రాభ ఇతి. సహస్రశబ్ద అనన్యవాచీ. తస్య ఈశ్వ రత్వమాహ - విష్యక్సేన ఇతి. విష్యక్ సర్వతాప్రతిహతా సేనా యస్య స తథోక్తః. అథ చతుర్థం ధ్యానాయతనమాహ - వికుంఠగ ఇతి. వైకుంఠ నగరే భగవాన్ ధ్యేయ ఇత్యర్థః. తస్మాత్తత్కృత్యాదికం సంక్షేపేణాహ దశభిర్నామభిః. విద్యుత్ప్రీతామ్బురః విద్యామన్దిరః విద్యావేదవేదాజ్ఞా దయో మన్దిరే యస్య స తథోక్తః. విష్టరశ్రవాః విష్టరమాసనసవిశేషః దర్భగ్రస్థిర్వా తత్తుల్యకర్ణః. (౭)

శ్లో॥ వినాయకో విప్రబన్ధుర్విద్యుత్స్వన్నుగ్ధవిగ్రహః ।

వియధ్గజ్గాపదామౌఘో విక్రమక్రాంతలోకకః ॥ 10

వినాయకః ప్రభురహితః సర్వేశ్వర ఇత్యర్థః. విప్రాణాం వైదికానాం బన్ధుః. విద్యుత్త్వానివ ముగ్ధస్సున్దరో విగ్రహో యస్య స విద్యుత్స్వన్నుగ్ధ విగ్రహః. వియధ్గజాయుక్తం పదామౌఘం యస్య సః తస్య పాదాబ్జష్టా ద్గజా నిత్యం స్రవతీత్యర్థః. విక్రమేణ పరాక్రమేణ క్రాంతా ఆక్రాంతా లోకాస్సర్వే యస్య స తథోక్తః. శేషాద్విభాషేతి కః. (గ)

శ్లో॥ విరిజ్చీనాభీకమలో వినతాతనయధ్వజః ।

విషాయనో విషధరస్వామిశయ్యో విషోదయః ॥ 11

విరిజ్చీయుక్తం నాభీకమలం యస్య స తథోక్తః. వినతా తనయో గరుడో ధ్వజో యస్య సః. అథ పఞ్చమం స్థానమాహ - విషాయన ఇతి. విషం జలం సముద్ర ఇతి యావత్. అయనం స్థానం యస్య స తథోక్తః. నారాయణ ఇత్యర్థః. తత్ర కజ్చీత్పరికరమాహ - విషధరస్వామిశయ్య ఇతి. శేషశాయీత్యర్థః. శేష ఏవ తస్య తదా పరికర ఇతి భావః. నను తచ్చ జలం కేన స్పృష్టం? యస్మిన్నయం శేతే, అత ఆహ - విషోదయ ఇతి. “అప ఏవ ససర్జాదా”వీతి స్మృతేరితి భావః. (గ)

శ్లో॥ విషాపహరీ విషధిస్తోమకుక్షిర్వియత్సమః ।

విలయామ్బుధిప్రశాన్తో వికారరహితో విధుః ॥ 12

తస్య కిజ్చీత్కృత్యమాహ - విషాపహరీతి. ఉద్వేలం సాగరజల మపిబదిత్యర్థః. నాత్ర విస్మయః కార్య ఇత్యాహ - విషధిస్తోమకుక్షిరితి. కుక్షిస్సముద్రా ఇతి భాగవతమ్. యస్య సర్వే సముద్రాః కుక్షిస్తస్య సము ద్రజలపానం కియదితి భావః. నాస్య సముద్రపానాదిభిః కోఽపి వికార ఇత్యాహ - వికారరహిత ఇతి. తత్ర దృష్టాన్తమాహ - వియత్సమ ఇతి. విశ్వవిద్యున్మేఘాదిగ్రసవైర్మథా అకాశస్య న కోఽపి వికారస్తద్విదితి భావః. ఉక్తం హి - “విశ్వాకారం గగనసదృశం మేఘవర్ణం శుభాఙ్గ”మిత్యభి

యుక్తైః. ప్రళయే తస్య కిం చేష్టితమిత్యత ఆహ - విలయామ్ముధివిశ్రాన్త ఇతి. విశ్రాన్తిరేవ చేష్టేతి భావః. కుతో విశ్రాన్తికామనేత్యత ఆహ - విధురితి. విదధాతి సర్వమితి విధుః. యథా జీవో జాగ్రతి సర్వం వ్యవ హారం విధాయ విశ్రాన్తికామనయా సుషుప్తిమ్బుజతే, తద్వదీశ్వరోఽపి సర్వ జగత్సుష్టిస్థితిసంహారైశ్రాన్తస్సన్విశ్రాన్త్యర్థం ప్రళయాబ్ధౌ న్యపి తీతి భావః. యద్వా అహో మహిమాన్య! యస్య సముద్రా ఏవ కుక్షిరాస నిత్యత ఆహ - వియత్నమ ఇతి. వియత ఇవ నాస్య మహిమ్నః పార ఇతి భావః పునః కిమన్యదస్య చేష్టితమత ఆహ - విలయామ్ముధివిశ్రాన్త ఇతి. విశ్రాన్తత్వాదేవ వికారరహితశ్చాన్తాకార ఇత్యర్థః. కేన కృతోఽయం ప్రళయామ్ముధిరత ఆహ - విధురితి. యః ప్రవజ్ఞామ్ముధిం నిర్మమే స ఏవ ప్రళయామ్ముధిమపి యదయం సర్వకర్తా ఇతి భావః. (౬)

శ్లో॥ విధిరుద్రేన్ద్రదాసేరో విబుధావళిపక్షగః ।

విబుధేశో విధూతాఘో విరుగ్గమధుకైటభః ॥ 13

సముద్రప్రసంగాత్ప్రలయం కింబిదభివర్ణ్య పునస్సింహావలోకితకేన శేషశాయినం వర్ణయతి. విధిరుద్రేన్ద్రా దాసేరా యస్య సః. క్షీరసముద్రే శేషశాయినం భగవంతం బ్రహ్మాదయః పరిచరన్తీత్యర్థః. కిమర్థమేతే పరి చరన్తీత్యత ఆహ - విబుధావళిపక్షగ ఇతి. దేవపక్షపాతిత్వాద్దేవా ఏనం సేవంత ఇత్యర్థః. అత ఏవాయం విబుధేశః దేవానామీశ్వరః, కుతోఽస్య తాదృశమైశ్వర్యమత ఆహ - విధూతాఘ ఇతి. సర్వవిధపాపలేశరహితః. ఇన్ద్రాదీనాన్తు పరోత్కర్షానహిష్టత్వాది దోషజన్యపాపనద్భావాన్నే దృశమైశ్వర్యమితి భావః. బ్రహ్మాదిభిస్సేవితేన బ్రహ్మాదిపక్షపాతినా కిమ నేన కృతమత ఆహ - విరుగ్గమధుకైటభ ఇతి. దేవద్యేషిణం మధుం కైట భజ్చ జఘానేత్యర్థః. హయగ్రీవావతారం ధృత్యేతి భావః. (౭)

శ్లో॥ విధుమణ్డలమధ్యస్థో విధుసూర్యవిలోచనః ।

విధుసున్దరవక్త్రాబ్జో విధుహేతుహృదమ్ముజః ॥ 14

అథ షష్ఠమాయతనమ్. మధుకైటభహన్తా స హయగ్రీవః కుత్రేత్యా కాంక్షయామాహ - విధుమణ్డలమధ్యస్థ ఇతి. “వన్దే పూరితచన్ద్రమండలగత”

మితి బ్రహ్మణ్యపురాణాత్. ప్రాకూర్వమణ్ణలే, అధునా చంద్రమణ్ణలే చ స్థితి రీశ్వరస్యాభివర్ణితా. న కేవలం సూర్యచంద్రావస్య ఆలయస్థానీయా కిన్తు నేత్రస్థానీయావపీత్యాహ - విధుసూర్యవిలోచన ఇతి. తత్తన్మణ్ణలే స్థిత్యా తత్తద్వారా సర్వం పశ్యతీతి తత్తన్నేత్రత్వమస్యేతి భావః. తస్య సౌందర్యా దికం కిన్చీద్దర్శయతి. విధుసుందరవక్త్రాజ్ఞః. వక్త్రమిహ ఫాలమ్ తదజ్ఞ తుల్యం చంద్రసుందరఞ్చ. తస్యనశ్చాతిశీతలమిత్యాహ - విధుహేతుహృద మ్ముజ ఇతి. “చంద్రమా మనసో జాత” ఇతి శ్రుతేః, చంద్రస్య శీతలత్వ ప్రత్యక్షాచ్చ. చంద్రేణ కార్యేణ చంద్రకారణే మనసి శీతలత్వానుమానం సుకరమితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విధులేఖనభో విజ్ఞో విభయో విద్రుమాధరః ।

విషణ్ణాసురరాట్రాతా వినాథజనరక్షణః ॥

15

చంద్రకళాతుల్యా అస్య నఖాః. నన్వాస్తాం సౌందర్యమ్, తత్త్వమస్య వదేత్యత ఆహ - విజ్ఞ ఇతి. విం పరమాత్మానం జానాతీతి విజ్ఞః. స్వతత్త్వం స్వయమేవ వేదాయమ్. న తు వయమ్. అతః కథం బ్రూమ ఇత్యర్థః. విజ్ఞత్వే నిదర్శనమాహ - విభయ ఇతి. “ద్వితీయాద్వై భయమ్భవ” తీతి శ్రుతేః. అద్వితీయం బ్రహ్మ యో వేద తస్య కుతో భయమ్? అతోభయత్వ లిజ్ఞేన బ్రహ్మవిత్త్వమనుమేయమితి భావః. నిదర్శనాస్తరమాహ - విద్రు మాధర ఇతి. విః పరమాత్మైవ ద్రుర్వక్షః తస్య యా మా సంపత్ స్వయ మ్రుకాశత్వతేజోమయత్వాదిరూపా ఫలపుష్పాదిరూపా చ తస్యా ధరః ధర్తా. నను పరమాత్మనః సర్వసమత్వం ప్రధానలింగమ్! అయన్తు దేవపక్ష పాతీ అతో న పరమాత్మేత్యత ఆహ - విషణ్ణాసురరాట్రాతేతి. అసురరాట్ బలిః పాతాలే బలిం స్థాప్య తద్వారి తిష్ఠన్ తం రక్షతీత్యర్థః. దేవపక్షపా తినో రాక్షసపాలనం కథం స్యాదతో నాయం పక్షపాతీతి భావః. తథాపి వ్యవహారనిర్వాహయాస్యాపి కల్పితృక్షపాత ఇత్యాహ - వినాథజనర క్షణ ఇతి. విః స్వయం నాథో రక్షకో యేషాన్తే వినాథాః సాత్త్వన్తః, తేషాం సాత్త్వతాం జనో బృన్దం తస్య రక్షణః, కల్పవృక్షపదయామాత్మాశ్రయం జనం రక్షతి, తస్మాదవ్యస్వాశ్రయణరూపోపాధీ రక్షణే విషయే అస్తీతి భావః. కథమన్యథా దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణరూపపరమాత్మవ్యవహారస్య నిర్వాహస్యాదితి గూఢాశయః. (౬)

శ్లో॥ విభవో విహతారాతిర్విస్పష్టకమలేక్షణః ।

విరిజ్ఞీవనితాగీతో విమృష్టమణినూపురః ॥

16

సన్వేకత్ర స్థితస్య కథమస్య సర్వసాత్వద్రక్షణం స్యాదత ఆహ - విభవ ఇతి. విశేషేణ సర్వత్ర భవతీతి విభవః. యత్ర యత్ర శిష్టజనోపరోధ సత్ర తత్ర స్వయమావిర్భవతీత్యర్థః. శిష్టరక్షణస్య దుష్టశిక్షణపూర్వకత్వా దాహ - విహతారాతిరితి. విహతాశ్శిక్షితా ఆరాతయశ్చత్రవో దుష్టా ఇతి యావత్, యేన సః. ఏవం శత్రుశిక్షణోపి నాస్య చిత్తస్య రోషాక్రాంతతా ప్రాకృతజనపదిత్యాహ - విస్పష్టకమలేక్షణ ఇతి - వికసితశ్వేతాబ్జతుల్య సయనః. రోషే సతి నేత్రం వ్యాఘ్రస్వేవారుణం రక్తేత్పలతుల్యం స్యాదితి భావః. అత ఏవైనం త్రిలోకవన్ధాపి సరస్వతీ నిత్యం గాయతీత్యాహ - విరిజ్ఞీవనితాగీత ఇతి. కింఞ్చ సనాతనోఽయం చిరాల్లోకపాలాదిభిః ప్రణ మృతే ఇత్యాహ - విమృష్టమణినూపుర ఇతి. నన్తజనకిరీటోద్భృష్టమణి మయనూపురః అస్య పాదయోర్నూపురాణి దేవాసురాదికిరీటమణిపుర్షణ వశాత్కింఞ్చిదుత్తేజితాని కృశాని చేతి భగవతోఽస్య అనాదిత్వం వ్యజ్యతే ఇతి భావః. (౫)

శ్లో॥ విద్యుద్రుచిరలక్ష్మీకో విలసత్సేరచన్ద్రికః ।

వికస్వరసురోర్విజపుష్పమాలానిభేక్షణః ॥

17

సను భగవానయం కిమద్వితీయస్సేవ్య ఉత సద్వితీయ ఇత్యత ఆహ - విద్యుద్రుచిరలక్ష్మీక ఇతి. పరమాత్మా ద్వివిధః. నిర్గుణస్సగుణశ్చేతి. తత్ర నిర్గుణోఽద్వితీయం బ్రహ్మైవ సగుణస్తు సద్వితీయ ఏవ. అతో విష్ణువల్లక్ష్మీ రపి సేవ్యైవేతి కృత్వా సలక్ష్మీకో విష్ణుస్సేవ్య ఇతి భావః. నన్వయం విశ్వ సేవ్య ఏవ భవతి - తథాపి కదాయం సేవ్యః? రాజానో హి యదా ప్రసన్నా స్తదా సేవ్యాః అతః కోఽస్య సేవాసమయ? ఇత్యత ఆహ - విలసత్సేర చన్ద్రిక ఇతి. సర్వదాప్యయం సేవ్య ఏవ, సర్వదాపి ప్రసన్నత్వాత్ప్రసన్నస్య చ లింగం స్మితసహితం వదనమేవేతి భావః. ప్రసాదస్య లింగాంతరమాహం వికస్వరాణాం వికసనశీలానాం సురోర్విజపుష్పాణాం మన్దారసుమానాం

మాలయా తుల్యాని ఈక్షణాని కటాక్షాః ధారాభూతానీతి భావః యస్య స తథోక్తః. (౩)

శ్లో॥ విరూపాక్షప్రియో విద్యద్భదయామ్బుజబమ్భరః ।

విముక్తో విషయాసక్తో విపత్సమయభాన్దవః ॥ 18

ఏవం విధత్వాదేవాయం శమోఽరతీవ ప్రేమాస్పద ఇత్యాహ - విరూపాక్షప్రియ ఇతి. అథ సప్తమం స్థానమాహ - విద్యద్భదయామ్బుజ బమ్భర ఇతి. విద్వాంసః హృదయాజ్ఞే ఏనం ధ్యాయన్తి, ఏష చ తత్ర భృగ్వద్రమతే. “అఙ్గుష్ఠమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిష్ఠ” తీతి శ్రుతేః (ఆత్మామనః) న చాయం జీవవత్సంసారీ పురుష ఇత్యాహ - విముక్త ఇతి. నిత్యముక్తః. తత్ర లింగమాహ - విషయాసక్త ఇతి. విషయేషు శబ్దాదిష్వసక్తః. ఇదమేవ ముముక్షోస్సాధనం చేతి బోధ్యమ్. యాని సిద్ధస్య లిఙ్గాని తాన్యేవ సాధకస్య సాధనానీతి న్యాయాదితి భావః. నను యత్ర కుత్రాపి వా ఆయతనే సమ్పదుద్రిక్తాః పురుషా నైవ సేవన్తే ఇత్యత ఆహ - విపత్స మయభాన్దవ ఇతి. విపది ధనాదిమదాపగమాద్భగవతి మతిస్సాదితి భావః. “విపదస్సన్తు సశ్శశ్చద్యాసు సజీర్ఘతే హరి”రితి కున్దీప్రార్థనాత్. (౫)

శ్లో॥ విపులోరా విశాలాక్షో విపులాంసో విజిత్వరః ।

విమలో వితతఖ్యాతిర్విశ్వనామా విభీషణః ॥ 19

తస్య రూపం కిచ్ఛేద్వర్ణయతి - విపులోరాః విశాలాక్షః విశాలనేత్రః విపులాంసః విజిత్వరః విజయశీలః విమలశృత్రః వితతఖ్యాతిః ప్రసిద్ధ ప్రఖ్యాతిః తస్య నామ కిమత ఆహ - విశ్వనామేతి. సర్వాణి నామాని తదీయాన్యేవ. “స సర్వనామా స చ విశ్వరూపః ప్రసీదతా” మితి భాగవతాత్. తస్య ప్రాభవమాహ - విభీషణ ఇతి. విశేషణ సర్వాన్ భీషయతీతి విభీషణః. “భీషాస్మాదృతః పవత” ఇతి శ్రుతేరితి భావః. (౮)

శ్లో॥ విలాసీ విలసద్భూషో వివిధాయుధభాస్వరః ।

విశ్వమ్భరాపతిర్విశ్వాతిక్రాంతమహిమా విధిః ॥ 20

విలాసీ విలాసవాన్ విలసద్భూషః భూషా భూషణాని. వివిధైరాయు ధైశృఙ్ఖచక్రాదిభిర్భాస్వరః ప్రకాశనశీలః. నను కిం విష్ణుసేవయా? భూపతి

స్నేవ్యతామ్ స భువం ధనాది వా దాస్యతీత్యత ఆహ - విశ్వమ్భరాపతిరితి. అయమేక ఏవ చతుర్దశభువనకుక్షేర్ధరాయాః పతిః, అన్యే తు రాజానః పత్యాభాసా ఏవేతి భావః. కథమేతదత ఆహ - విశ్వాతిక్రాన్తమహిమేతి. అస్య మహిమా సర్వమపి జగదతిక్రమ్య వర్తతే. అతో మహామహిమా అయమేవ భూపతిరితి భావః. నను త్రిలోకాధిపతిరిస్త్రః చతుర్దశలోకాధి పతిర్బ్రహ్మేతి ప్రసిద్ధిరత ఆహ - విధిరితి. స చ బ్రహ్మ భగవతోఽస్యావ తారభూత ఏవ. అతోఽయమేవ బ్రహ్మపీత్యర్థః. “అత్మా వై పుత్రనామ” సీతి శ్రుతేశ్చేతి భావః. (౬).

శ్లో॥ విధిత్రాతా విధితపఃఫలదో విధిదేశికః ।

విధిస్తుతో విధివిధుశ్రీకణ్ణాత్మా విధీశ్వరః ॥

21

నను యథా విష్ణుర్విధిస్తథా విధిరపి విష్ణురేవ, అతో లోకాధిపతిర్విధిరేవ లోకరక్షకస్నేవ్య ఇత్యత ఆహ - విధిత్రాతేతి. అయమ్భావః - కార్యం కారణాత్మనా పరిణమతే ఇతి కృత్వా విష్ణుర్విధిర్భవత్వేవ, కార్యస్తు స కారణాత్మనేతి విధిర్విష్ణుర్న భవతి. శ్రుతావపి అత్మా వై పుత్రనామాసీతి పితా పుత్రో భవతీత్యుక్తమ్! న తు పుత్రః పితా భవతీతి, అథ య ఏవ విధిమపి రక్షతి న ఏవాస్మానపీతి కృత్వా విధిరక్షకో విష్ణురేవ సేవ్య ఇతి భావః. రక్షణమేవ ప్రపంచయతి - విధితపఃఫలదః - విధిర్లగత్ప్రస్తుం ప్రవృత్త స్త్రతాశక్తస్సన్ తచ్చక్తిసమ్పాద నాయ భగవంతం ప్రతి తపస్తేపే, స చ తుష్టస్తస్మై తపః ఫలం దదావితీభాగవతమ్. విధిశక్తిప్రద ఇత్యనేన తు తపఃఫలం స్ఫుటీభవిష్యతి. యద్వా - విధిః పద్మే జాతస్సన్ స్వజనకం విచేతుం ప్రవృత్తః, తమప్రాప్య తదర్థం తపశ్చకార, తతస్తుష్టస్తస్మై భగవాన్ స్వలోకం దర్శయామానః; ఇతి భాగవతమత్రాసుసంధేయమ్. తథా చ తపఃఫలం నామ భగవత్లోకప్రదర్శన మేవేతి బోధ్యమ్. కిచ్చ విధిదేశికః “హే బ్రహ్మాన్! త్వం తపఃకురు” ఇతి విధేరుపదేశకోఽపి విష్ణురేవేత్యర్థః. అత ఏవాయం నిత్యం విధినా స్థూయతే ఇత్యాహ - విధిస్తుత ఇతి. అయమేవ జీవానామివ త్రయాణామపీశ్వ రాణామస్తరాశ్మేత్వాహ - విధివిధుశ్రీకణ్ణాత్మేతి. స చ విష్ణుః కథం విష్ణోరాత్మా స్వాదితి వాచ్యమ్. మాయావచ్చిన్నం చైతన్యం హి విష్ణుర్విధిశ్చమ్ము శ్చ, తత్ర అవచ్చిన్నే శుద్ధచైతన్యం విశేష్యభూతమితి

చైతన్యమాత్రస్య అస్తరాత్మతా ఉచితా. తస్మాదీశ్వరతయా బ్రహ్మతయా చ నిర్దేశభేదా ద్విష్ణోరీశ్వరస్య విష్ణుర్బ్రహ్మ ఆత్మా స్వాదేవేతి భావః. న చైవం త్రయాణాం సామ్యం వాచ్యమిత్యాహ - విధీశ్వర ఇతి. సత్త్వరజస్తమసాం గుణానామ్మధ్యే సత్త్వస్య ఉత్కృష్టత్వాత్సత్త్వాత్మకో విష్ణుర్బ్రహ్మశివయోరీశ్వర ఏవేతి భావః (౬)

శ్లో॥ విధిశక్తిప్రదో విశ్వశక్తిర్విధివిమోహనః ।

వివిధాత్మజ్ఞానబలక్రియాశక్తిర్విలక్షణః ॥

22

విధీశ్వరత్వమేవాహ - విధిశక్తిప్రద ఇతి. విధేరపి జగత్సర్వసామర్థ్యమనేనైవ దత్తమిత్యయమేవ విధేరీశ్వర ఇతి భావః. న కేవలం విధిశక్తిప్రదః, కిన్తు విశ్వశక్తిప్రద ఇత్యాహ - విశ్వశక్తిరితి. విశ్వస్య సర్వస్యాపి శక్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. విధీశ్వరత్వే హేత్వస్తరమాహ - విధివిమోహన ఇతి. కృష్ణావతారే వత్సావహరసమయే ఇతి భావః. యది విధిరీశ్వరస్సత్తస్తస్మాత్తర్హి కుతోఽస్య మోహ ఇతి బోధ్యమ్. నను విధిశక్తిప్రదో విష్ణుశ్చైత్రస్య శక్తిప్రదః కః ఇతి శంకాయామనవస్థారూపదోషాన్వైపమిత్యాహ - వివిధాత్మజ్ఞానబలక్రియాశక్తిరితి. వివిధా బహువిధాః ఆత్మసన్యాభావి కాః జ్ఞానబలక్రియాశక్తయః యస్య స తథోక్తః. “పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా”చేతి శ్రుతేః. అత ఏవాయం విలక్షణః సర్వేభ్య ఇతి శేషః. (౭)

శ్లో॥ విశ్వోత్తమో విసదృశో విద్వన్ద్వో విగతవ్యయః ।

విమత్సరో విశ్వసిద్ధిర్విజితాత్మా విముక్తిదః ॥

23

అత ఏవాయం విశ్వోత్తమః విశ్వేషు పురుషేషాత్తమః శ్రేష్ఠః అత ఏవ విసదృశః సదృశవస్తురహితః. ఉత్తమత్వమేవ ప్రపంచయతి. విద్వన్ష్టః ద్వన్ష్టా తీతః బ్రహ్మదయో జీవాన్తు సుఖదుఃఖాదిద్వన్ద్వోపహతా ఇతి భావః. విగతవ్యయః అవ్యయః. బ్రహ్మదయన్తు కల్పే కల్పే జాయన్తే మ్రియన్తే చ. అతస్తే సవ్యయా ఏవ. విమత్సరః తే తు మాత్సర్యపిశాచగ్రస్తాః. విశ్వసిద్ధిః విశ్వాసస్సర్వా అణిమాద్యాస్సిద్ధయో యస్య సః. తేషాన్తు కాశ్చిదేవ సిద్ధయః సతీశ్చతత్వవశిత్వాదయః సర్వా ఇతి భావః. విజితాత్మా జిత

మనా: తే తు అస్వాధీనహృదయా: కామాదిపరిభూతత్వాదితి భావః.
విముక్తిదః “మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనా”దితి మోక్షప్రదం దైవమయమేక ఏవ.
తే తు సమృద్ధాదిదాతార ఏవ. (౮)

శ్లో॥ విశ్వమృరాభారహరో విష్వదీచీనవైభవః ।

వివిధప్రాణికరుణో విద్రావితజనాంతకః ॥

24

విశ్వమృరాభారహరః భూభారభూతదుష్టనాశనః రామకృష్ణాద్భవ
తారైరితి భావః. తే తు భువో భారం శమయితుం న శక్నువన్తి కథ
మన్యథా భారతప్తాయామ్భువి గోరూపధారిణ్యాం బ్రహ్మలోకగతాయాం
బ్రహ్మ తయా సహ విష్ణులోకం జగామ. విష్వదీచీనవైభవః సర్వవ్యాప్తై
శ్వర్యః. తేషాన్తు వైభవం తత్తల్లోకేష్వేవేతి భావః. వివిధప్రాణికరుణః సర్వ
భూతదయః సర్వసమత్వాదితి భావః. బ్రహ్మాదయన్తు స్వస్వపూజకేష్వేవ
దయాశాలిన ఇతి భావః. విద్రావితజనాంతకః జనాంతకో మృత్యుః యేన
విద్రావితః సః “మృత్యుర్ధావతి పఞ్చమ”ఇతి శ్రుతేః. తే తు మృత్యుగ్రస్థా
ఏవ. (౪)

శ్లో॥ విధూతమాయావిభవో విఖ్యాతబలపౌరుషః ।

వినిద్రో విజరో విత్తో విదోషో విఫలక్రియః ॥

25

జీవేశ్వరయోరేవమత్యంతతమ్యే ప్రధానహేతుమాహ - విధూత
మాయావిభవ ఇతి. జీవాన్తు మాయాపరతన్త్రా ఇతి భావః. విఖ్యాత బల
పౌరుషః యస్య బలం పౌరుషత్వా శ్రుతిస్మృత్యాదిషు విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం
సః. తేత్వల్పబలా అల్పపౌరుషాశ్చేతి భావః. వినిద్రః నిద్రారహితః. బ్రహ్మ
దయన్తు నిద్రాగ్రస్థా ఏవ. విజరః జరారహితః. తే తు జరసా గ్రస్థాః.
విత్తః ప్రసిద్ధః. రాజా హి ప్రసిద్ధో జీవాన్తు భృత్యా ఇవ నైవమితి భావః.
విదోషః దోషలేశరహితః. నిఖిలహేయ ప్రత్యనీకకల్ప్యాణగుణైకతానతా
విష్ణవేవ, న తు జీవేశ్వరితి భావః. విఫలక్రియః పూర్ణకామత్వాన్నాస్య
సృష్ట్యాదిక్రియాభిః కిఞ్చిత్ఫలమ్. జీవానామపూర్ణకామత్వాత్ క్షుత్త్రదాది
నివారణం భోజనాదిక్రియాఫలమస్తీతి భావః. (౭)

శ్లో॥ విజ్ఞానవాదీ విమదో విక్రోధో విజితేంద్రియః ।

వినేతా విశ్రుతకథో విమలాశయదర్శనః ॥

26

విజ్ఞానవాదీ విజ్ఞానోపదేష్టా శ్రీకృష్ణవ్యాసాదిరూపేణేతి భావః. తే తు శిష్యా ఏవ. విమదః. నాన్య పృథివ్యాదిమదః. జీవాన్తు మదగ్రస్తా ఏవ. విక్రోధః. కామాహతత్వాన్నాన్య క్రోధః, కామే ప్రతిషిద్ధే హి క్రోధం ఆవిర్భవేత్, జీవాన్తు కామహతా ఇతి క్రోధగ్రస్తా ఏవ. కుత ఏవమత ఆహ - విజితేంద్రియ ఇతి. ఇంద్రియజయే సతి కథం క్రోధాదీనామవకాశ ఇతి భావః. వినేతా శిక్షకః అజితేంద్రియాణామితి శేషః. జీవాన్తు స్వయమజితేంద్రియాః కుతః పరశిక్షణావకాశ ఏషామితి భావః. విశ్రుతకథః ఏతస్య సముద్రమథనాదికథాః జగతి విశ్రుతాః, జీవానాన్తు కా కథేతి భావః. కిజ్ఞాయం విమలాశయదర్శనః విమలే కామాదిరహితే ఆశయే దృశ్యత ఇతి తథోక్తః. తే తు బహిరేవోపలభ్యంతే. ఆశయే విమలీకృతే తు నైవోపలభ్యంతే. (౭)

శ్లో॥ వితర్కహీనో విరుజో విభేదో విప్రియాప్రియః ।

విజ్వరో వికచాంభోజచరణో వినతాఖిలః ॥

27

వితర్కహీనః, క్వాపి జ్ఞేయాంశే నాన్య సంశయః. జీవానాన్తు సర్వత్ర సంశయ ఏవ. విరుజః నిరామయః, తే తు సర్వావస్థాస్వపి రోగా క్రాంతా ఏవ. విభేదః భేదబుద్ధిరహితః, ఆత్మస్వరూపజ్ఞత్వాదితి భావః. జీవాన్తు బ్రాహ్మణోఽహముత్తమశ్చూద్రోఽయమధమ ఇత్యాదిభేదబుద్ధ్యా క్రాంతాః. విప్రియాప్రియః అస్య న కిజ్ఞాత్రియం నాపి కిజ్ఞేదప్రియమ్. జీవానాన్తు ఇష్టం ప్రియమనిష్టమప్రియజ్ఞేతి భావః. అత ఏవ విజ్వరః సంతాపరహితః జీవాన్తు “యస్మాత్ప్రియాప్రియవియోగసుయోగజన్మతాపాగ్నినా సకలయోనిషు దహ్యామాన” ఇతి ప్రహ్లాదవచనాత్తాపవన్తః. లోకే ఏతస్య ప్రియమప్రియఇచ్చ న స్యాతాం నామ! లోకస్య తు అస్మిన్ సర్వం ప్రియమేవ, న తు కిజ్ఞేదప్రియమ్, తత్ర ప్రధానం ప్రియం చరణారవిన్దమేవే త్యాహ - వికచాంభోజచరణ ఇతి. అత ఏవ వినతాఖిలః సర్వేఽపి ప్రియతమత్వాదస్య చరణే నిత్యం వినతా భవన్తి. (౭)

శ్లో॥ విధికర్తా విధానజ్ఞో, విధిర్విధిఫలప్రదః ।

విధిదృష్టక్రియాభ్యర్చ్యో విధిహీనో విధిప్రియః ॥ 28

ఏవం పురుషోత్తమత్వముపపాద్య అథాయం కర్మణా భక్త్యా జ్ఞానేన చ లభ్య ఇతి వక్తుమాదౌ కర్మమార్గం ప్రతిపాదయన్ తత్ర కర్మణశ్శాస్త్రాధీనత్వాత్తచ్చాత్మస్య ప్రామాణ్యచ్చ తత్కర్తృధీనత్వాదాదౌ శాస్త్రకర్తారం భగవన్మమేవ నిర్దిశతి - విధికర్తేతి. శాస్త్రకృత్ భ్రమప్రమాదాది దోషగన్ధానాక్రాంతః పరమేశ్వర ఏవ కర్తేతి శాస్త్రం ప్రమాణభూతమేవేతి భావః. తత్ర హేతుమాహ - విధానజ్ఞ ఇతి. యస్య కర్మణో యాదృగ్విధానం తత్సర్వమయమేవ వేద. సత్త్వస్య ఇత్యయమేవ శాస్త్రకర్తా. సహ్యజ్ఞశ్శాస్త్రం కుర్యాదితి భావః. నను మీమాంసకాః కర్తౌవ బ్రహ్మేతి వదన్తీత్యత ఆహ - విధిరితి. సర్వస్య విష్ణుమయత్వాత్కర్మాపి విష్ణురేవేత్యర్థః. మీమాంసకమతం నిరాకరోతి విధిఫలప్రద ఇతి. ఫలప్రదానస్య చేతనకారత్వాదచేతనస్య కర్మణః ఫలప్రదానాసమ్మవాత్. జ్యోతిష్టోమాదికర్మణాం స్వర్గాదిఫలశ్రవణాచ్చ కర్మఫలప్రదో భగవానేవ బ్రహ్మ, న తు జడం కర్మ బ్రహ్మేతి భావః. తాచ్చ విధివిహితాః క్రియా భగవదర్చనాయామేవోపయుజ్యేరన్నిత్యాహ - విధిదృష్టక్రియాభ్యర్చ్య ఇతి. ఇన్ద్రాదిదేవతాస్తరార్చనస్తు అవివేకవిలసితమేవేతి భావః. నను యథావయం కర్మశాస్త్రబద్ధాస్తథా ఈశ్వరోఽపి కిమిత్యత ఆహ - విధిహీన ఇతి. శాస్త్రాబద్ధ ఇత్యర్థః న హి శాస్త్రకర్తా శాస్త్రేణ బధ్యతే, నాపి బ్రహ్మణి శాస్త్రం ప్రవర్తతే ఇతి భావః. యస్మాదయం విధికర్తా తస్మాదేవ విధిప్రియః, విధయః విహితాని కర్మాణి ఫలాభిసన్నిరహితానీతి భావః. ప్రియాణి యస్య సః తథోక్తః. భగవత్ప్రీత్యర్థం విహితం కర్మ కుర్యాదిత్యయం కర్మ మార్గనిష్కర్షః. (౭)

శ్లో॥ విధిసూత్రాబద్ధలోకో విధివత్కృతకర్మపః ।

విహితత్యాగిసంశాస్తా విహితావిహితాతిగః ॥ 29

న చాయం త్యక్తుం శక్య ఇత్యాహ - విధిసూత్రాబద్ధలోక ఇతి. “స్వకర్మసూత్రగ్రథితో హి లోక” ఇతి శాస్త్రాదితి భావః. యద్వా - విధిశ్శాస్త్రం తదేవ సూత్రం తేనాబద్ధః లోకః యేన స తథోక్తః. “అహర

హస్సన్ద్వాముపాసీ"తేత్యాదిశాస్త్రేణ లోకమిమం కర్మమార్గే దృఢం బంధితవాన్ స్వయమేవ భగవానతో నాయం కర్మమార్గస్త్యాజ్య ఇతి భావః. యేత్వేతన్మార్గస్థాస్తాన్ స్వయమేవ రక్షతీత్యాహ - విధివత్కృతకర్మప ఇతి. విధివద్యధాశాస్త్రం కృతాని కర్మాణి యైస్తాన్ జనకాదీనిత్యర్థః. పాతీతి విధివత్కృతకర్మపః. ఏతత్ప్రతికూలశిక్షణమపీత్యాహ - విహిత త్యాగినంశాస్తేతి. విహితత్యాగినో నాస్తికాః. తేషాం సంశాస్తా శిక్షకః యమదణ్డనద్వారేతి భావః. నను విహితత్యాగిత్యాదీశ్వరోఽపి దణ్డ్య ఏవే త్యత ఆహ - విహితావిహితాతిగ ఇతి. విధినిషేధో ద్వాపవ్యయమతి క్రాంతవాన్. తే తు నాస్తికా నైవ మతస్తే దణ్డ్యా ఏవేతి భావః. జీవానా మేవ విధినిషేధో ఈశ్వరాజ్ఞారూపౌ బాధకౌ భవతః సత్వీశ్వరస్యేతి తత్త్వమ్. (౪)

శ్లో॥ విహితాఖిలమర్యాదో విధిరుద్రాదిశాసనః ।

విధివత్కర్మసంగోష్టా విధివిద్వేషిభంజనః ॥

30

ఇయం ఇచ్చ వ్యవస్థా ఈశ్వరేణైవ కృతేత్యాహ - విహితాఖిలమర్యాద ఇతి. యథా వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాః కృతాస్తథా జీవేశ్వరధర్మవ్యవస్థా అపీశ్వరేణైవ కృతా ఇతి భావః/ కిమనేన కృతాం వ్యవస్థాం సర్వే పాల యస్తీత్యత ఆహ - విధిరుద్రాదిశాసన ఇతి. బ్రహ్మాదయ ఏవైతదాజ్ఞాము ల్లబ్ధీతుం న శక్నువన్తి, కిమ్మునరన్యే ఇతి భావః. న చైషాం కర్మణాం రక్షకాభావశృంక్య ఇత్యాహ - విధివత్కర్మసంజ్ఞోష్టేతి. స్వయమేవ భగ వాన్ రక్షతి అత ఏవ శ్రాద్ధాదిషు సంరక్షకస్య విష్ణోరారాధనం క్రియతే ఇతి భావః. కర్మరక్షణస్య కర్మద్వేషిశిక్షణపూర్వకత్వాదాహ - విధివిద్వేషి భంజన ఇతి. విధివిద్వేషిణో రాక్షసాః తేషామ్ముష్ణునో నాశకః, శ్రీరామావ తారే మారీచసుబాహ్మ్యదీనాం విశ్వామిత్రమఖద్వేషిణాం హతత్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విధాత్మదర్శితపదో విధిలోపాపహాభిధః ।

విలసత్కమలాపక్షా విప్రదైవో విపద్ధరః ॥

31

అస్మిన్కర్మమార్గే ప్రథమః పాన్థో విధాతైవ. స చానేనైవ భగవ త్పుదం దృష్టవానిత్యాహ - విధాత్మదర్శితపద ఇతి. విధాత్రే దర్శితం

పదం స్వరూపం యేన స తథోక్తః. “సత్రే మమాస భగవాన్ హయ శీర్ష ఏవ సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తవనీయవర్ణ” ఇతి బ్రహ్మాక్షేరితి భావః. నను మస్త్రలోప ద్రవ్యలోప క్రియాలోపాదిభిః కర్మణో దుష్కరత్వాను సన్ధానేన లోకోఽయం బిభేతీత్యత ఆహ - విధిలోపాపహాభిధ ఇతి. విధౌ కర్మణి యే లోపాః తానపఘ్నంతీతి తాదృశా అభిధా నామాని యస్య స తథోక్తః. “యస్య స్మృత్యా చ నామోక్త్యా తపః పూజాక్రియాదిషు న్యూనం సమూర్ణతాం యాతి సద్యో వన్దే తమచ్యుత” మితి స్మరణాదితి భావః. నను కర్మ ద్రవ్యసాధ్యం! కథం క్రియతామత ఆహ - విలసత్పమ లావక్షా ఇతి. యదపాఞ్గవశాత్సామ్రాజ్యాదిలాభ ఇన్ద్రాదీనాం సా దేవీ లక్ష్మీస్వయం యస్యోరపి వర్తతే తదనుగ్రహే సతి ద్రవ్యస్య కః ప్రయాస ఇతి భావః. య ఏవం కర్మరతా స్తానయం భగవాన్ బహుమన్యత ఇత్యాహ విప్రదైవ ఇతి. విప్రా వేదాధ్యయనతదర్థానుష్ఠేతారః దైవం యస్య స తథోక్తః. “దైవాధీనం జగత్సర్వం మన్రాధీనస్తు దైవతమ్ తన్నస్తం బ్రాహ్మణాధీనం బ్రాహ్మణో మమ దైవత” మితి స్మరణాదితి భావః. నను విపత్సు కథం కర్మ కార్యమత ఆహ - విపద్ధర ఇతి. వైదికా నాం న కాపి విపదితి భావః. (౫)

శ్లో॥ విధువిద్యోతమానాబ్జో విరోచనసుదర్శనః ।

విద్విద్రక్తాచితగదో విపన్నాభయకృత్కరః ॥ 32

కథమనేన విధయో రక్ష్యంతే పరికరహీనేనేత్యత ఆహ - విధు విద్యోతమానాబ్జః చంద్రవద్భాసతే పాఞ్చజన్యోఽస్య కరే ఏకస్మిన్, అన్య స్మింస్తు సూర్యవద్భాసతే చక్రమ్, అపరత్ర తు శత్రురక్షవ్యాప్తా కౌమో దకీ భాసతే, చతుర్థస్తు కరో విపన్నేభ్యోఽభయం దత్తే; అతో రక్షణ క్షమ ఏవాయమితి భావః. అనేన వివిధాయుధభాస్వర ఇతి నామ ప్రప జ్ఞాతమ్. స చ పునరుక్తిః, తత్రాయుధవిశేషణ నిర్ధారణాభవాత్తస్యా కాంక్షత్వాచ్చేతి. (౪)

శ్లో॥ విశుద్ధవిజ్ఞానఘనో విజ్ఞానకలనప్రభుః ।

వితీర్ణవిమలప్రజ్ఞో విశ్రాణనసురద్రుమః ॥ 33

నను భ్రమయతి భానీవ ఉరువృత్తిభిరుక్తజడానితి కర్మజడా నిష్క్రవ
ఏవేతి కుతః కర్మమార్గ ప్రపఞ్చనమత ఆహ - విశుద్ధేతి. యే కర్మణా క్షీణ
కల్మషాస్తేషాం విజ్ఞానమప్యయమేవ దిశతి. పరిశుద్ధవిజ్ఞానఘనత్వాదిత్యర్థః
నను భగవాన్ విజ్ఞానఘనో భవతు నామ! కిం తావతా నః న హి రాజ్ఞి
ధనికే సతి దరిద్రాణామృనోరథపూర్తిరత ఆహ - విజ్ఞానకలనప్రభుః విజ్ఞా
నం దాతుం సమర్థః “నను కూపే పశ్య పయోనిధాపి ఘటో గృహ్ణతి
తుల్యం జల”మితి న్యాయాన్నాస్మాకం విజ్ఞానగ్రహణే శక్తిః కిన్తు భగవత్స
న్నిధాపి వయం పరిమితమేవ కర్మ గ్రహీతుం శక్నుమ ఇత్యత ఆహ -
వితీర్ణవిమలప్రజ్ఞ ఇతి/ కర్మణా క్షీణే కల్మషే సతి భగవదనుగ్రహేణ తేషాం
విమలా ప్రజ్ఞా సా జాయతే యయా భగవదుపదిష్టం విజ్ఞానం గృహ్ణియా
దితి భావః. నను విజ్ఞానం దదాతు నామ! లోకే గురువోఽపి శిష్యభ్యః విజ్ఞా
నం దిశన్తేవ, కిన్తు ప్రజ్ఞాదానం చిత్రమిత్యత ఆహ - విశ్రాణనసురద్రుమ
ఇతి. కల్పవృక్షవదయం సర్వం దదాత్యేవ, అతో న ప్రాకృతగురుశిష్య
న్యాయోఽత్ర సఞ్చారయితవ్య ఇతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విధికోటిశతానన్దో వివాదావిషయో విశః ।

విహ్వలద్విరదత్రాతా విషాదీస్త్రవిదారణః ॥

34

కర్మభిరేవాస్య మహానానన్దః విధిప్రియత్వాదిత్వాహ - విధికోటి
శతానన్దః విధికోటిభ్యశ్చతమమితమానన్దం యస్య స తథోక్తః. భగవత్ప్రీ
త్యర్థం జనకాదిభిః కర్మసు బహుషు క్రియామాణేషు సత్సు భగవానయమతీవ
నన్దతీత్యర్థః. నను ఈశ్వర ఏవ అస్తీతి నాస్తీతి వివాదాక్రాంతః. కిమ్మునః
కర్మేతి నాస్తికాశంకాం వారయతి - వివాదావిషయ ఇతి. తత్ర హేతుమాహ -
విశ ఇతి. విశతి ప్రవిశతి రక్షణార్థం యజ్ఞాదిష్వితి విశః, పచాద్యచ్. యత్ర
యత్ర యజ్ఞాదికం తత్ర తత్ర భగవాన్ప్రవిష్టస్సస్మైవేతి నాస్తి వివాదావ
కాశ ఇతి భావః. అథ భక్తిమార్గమవతారయన్ భక్తా భగవతా రక్ష్యన్త
ఇత్యేతన్నిదర్శనాయాహ - విహ్వలద్విరదత్రాతేతి. భక్తరక్షణస్య అభక్త
శిక్షణపూర్వకత్వాదాహ - విషాదీస్త్రవిదారణ ఇతి. విషం జలం తత్రాటన్తి
మత్స్యాదయః తేషామిన్ద్రో గ్రాహవిశేషః తస్య విదారణః ఛేత్తా “భక్త్యా

తుతోషభగవాన్ గజయాధపా"యేతి భాగవతాద్భక్త్యైవ భగవాన్
గ్రాహనాశనపూర్వకమ్ గజేస్త్రం రక్షితవానితి భావః. (౫)

శ్లో॥ వివిధాఖ్యాససంస్థాసనిర్మాతా విశ్వతోముఖః ।

విష్వగ్భజానీకశతో వికచాబ్జాయుతేక్షణః ॥ 35

భక్తిర్ద్వివిధా - సగుణా నిర్గుణా చేతి. సాలగ్రామార్చావతారాదిషు
భగవద్బుద్ధ్యా యా ప్రీతిరర్చనఞ్చ సా సగుణా. అస్తర్మైది భగవత్స్వ
రూపం కల్పయిత్వా తద్భజనస్తు నిర్గుణా. తత్ర సగుణా మన్వప్రజ్ఞవిషయా,
నిర్గుణభక్తిమార్గే చ ప్రథమ విశ్రాన్తిభూమిర్విశ్వరూపమేవ. భక్తిమార్గ
మారురుక్షాణాం బృహతి విశ్వరూపే మనఃప్రవేశనస్య సుకరత్వాత్.
తతో విశ్వరూపం తావద్వర్ణనీయమ్. విశ్వరూపఞ్చ బహువిధనామరూప
సంబంధసిద్ధమతస్తావన్నామరూపనిర్వహణం వక్తవ్యమిత్యాహ - వివిధేతి.
బహువిధనామరూపనిర్వాహకః. అథ విశ్వరూపమాహ - విశ్వతోముఖః
విశ్వతస్సర్వత్ర ముఖాని యస్య సః విష్వగ్భజానీకశతః సర్వత్ర భుజబ్రున్ద
సమూహభాక్ వికచాబ్జాయుతేక్షణః వికచాబ్జతుల్యాని ఆయుతాని
అమితానీక్షణాని యస్య సః. (౪)

శ్లో॥ విష్వక్చిరా విష్వగజ్జిర్విష్వక్చోత్రో విస్సత్పరః ।

విష్వగూరుద్విష్వగురా విష్వక్కుంఠో విపుష్కరః ॥ 36

విష్వక్ సర్వత్ర శిరాంసి అజ్ఞయః శ్రోత్రాణి ఊరవః ఉరాంసి
కంఠాశ్చ యస్య సః. విస్సత్పరః ప్రసరణశీలః, వ్యాపీతి యావత్. విపు
ష్కరః నిరాకాశః, అవకాశరహిత ఇత్యర్థః. “సర్వతః పాణిపాదం
తత్సర్వతోఽక్షి శిరోముఖమ్ సర్వతశ్చృతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి”
“సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్య
ఇతి భావః. (౮)

శ్లో॥ విద్యుత్సత్కేతేశనిచయో విటపివ్రాతలోమకః ।

విష్ణుపద్మాదితటినీనాడీకో విష్ణుపాకృతిః ॥ 37

విద్యుత్సన్తో మేఘా ఏవ కేశనిచయో యస్య సః, విటపివ్రాతః
వృక్షసమూహ ఏవ లోమాని యస్య సః విష్ణుపదీ గజ్ఞా, తదాది తటిన్య

ఏవ నాడ్యో యస్య సః, విష్ణుపా లోకాశ్చతుర్దశైవ ఆకృతిశ్చిర ఆదిసంస్థానం
యస్య సః. (౪)

**శ్లో॥ వివస్వత్తనయోదారదంప్రో విష్ణుపదాక్షికః ।
విన్ధ్యాదిభూమీధరాస్థిర్విద్యాహాసో వికమ్పనః ॥ 38**

వివస్వత్తనయో యమ ఏవ ఉదార దంప్రాః దీర్ఘదంప్రాః, యస్య
విష్ణుపదం గగనమేవ అక్షిగోళకం యస్య, విన్ధ్యాదిభూమీధరా ఏవ అస్థిని
యస్య, విద్యా మాయైవ హాసో యస్య, వికమ్పనః అచలః పూర్ణత్వాదితి
భావః. (౫)

**శ్లో॥ విబుధేశభుజవ్రాతో వియద్వైద్యోరునాశికః ।
విధిక్ష్మర్ణో విధిస్థానమాళి - ర్విశ్వమ్భరాపదః ॥ 39**

ఇన్ద్రాదిలోకపాలా అస్య భుజాః అశ్వినౌ నాసికే వివిధా దిశో
విదిశ ఏవ కర్ణౌ యస్య. విధిస్థానం సత్యలోకో మాళిః విశ్వమ్భరా భూలోకః
పదం చరణమ్. (౬)

**శ్లో॥ విహజ్గమవ్యాకరణో వియన్మథ్యో విరాడ్వపుః ।
విదీప్తసన్ధావసనో విధృతోడుసుమస్రజః ॥ 40**

విహజ్గమాః పక్షిణ ఏవ వ్యాకరణం వ్యాహారః విచిత్రాలాప ఇతి
యావత్. యస్య సః. వియదేవ మథ్యో యస్య. ఏవం విధం విరాడ్రూప
మేవ వపుర్యస్య సః. విదీప్తా విశేషణ దీప్తా సన్ధా వసనం యస్య సః.
విధృతా ఉదూనాం సక్షత్రాణామేవ సుమానాం స్రజో మాలా యేన స
తథోక్తః. ఉక్తార్థే ప్రమాణాని “ఈశస్య కేశాన్విదురమ్బువాహా” నిత్యా
దీని పద్యాని భాగవతే ద్రష్టవ్యాని. (౭)

**శ్లో॥ విదీర్ఘకాణ్డపటహో వియదమ్బునిషిక్తపత్ ।
విలయాభిక్రూతాచామో విశ్వాహారో విశృజ్జలః ॥ 41**

విదీర్ఘః కాణ్డో బ్రహ్మాణ్డ ఏవ పటహో యేన సః. బ్రహ్మాణ్డాస్తరవ-
కాశాభావాదితి భావః. ప్రధితమేతత్త్రివిక్రమావతారే. వియదమ్బునా

బ్రహ్మాణ్డోపరి కర్పరే భగ్నై సతి తదావరణజలం బ్రహ్మాణ్డే పతితం, తదేవ వియదంబ్విత్పుచ్చతే. నిషిక్తౌ నితరాం సిక్తౌ పాదౌ యస్య సః. ప్రభృతి గ్రహణస్య ప్రకారార్థత్వాత్పాదస్య వదాదేశః. విలయాభిక్రూతాచామః విలయాభిరుద్వేలస్సాగరః ప్రళయ ఏవ సముద్రస్యోద్వేలత్వాదితి భావః. తేన కృత ఆచామో ఆచమనం యేన స తథోక్తః. విశ్వాహారః విశ్వం జగ దాహారో యస్య సః తాదృశమహాపురుషస్య సాగర ఏవాచమనస్థానీయః, ప్రపంచ ఏవాహరస్థానీయశ్చేతి భావః. విశృణ్ణులః అనర్గళః కావ్యస్య ప్రతి బన్ధో నాస్తీత్యర్థః. (౫)

శ్లో॥ విస్ఫుత్వరతమస్సిన్ధుమధ్యస్థో విగతాశయః ।

విలీనశక్తిర్విశ్రాన్తో విహితాత్మసుఖాశనః ॥ 42

ప్రసజ్గాద్విశ్వరూపోపసంహారమాహ - విస్ఫుత్వరేతి విశ్వస్య సముద్రస్య చ సప్తత్వాత్తదానీం తమ ఏకమేవాసీత్. తస్య చ తమసో మధ్యే భగవానేక ఏవాసీదిత్యర్థః. విగతాశయః వాసనారహితః. విలీనశక్తి స్సుప్త శక్తిః, విశ్రాన్తుః విశ్రమం గతః, విహితమాత్మసుఖస్య నిజానందస్వాశన మనుభవో యస్య స తథోక్తః. (౫)

శ్లో॥ విక్షేపహీనో వికృతిర్విగుణో విగతావృతిః ।

విలీనపురుషాజ్ఞానోపాధిర్విశ్వపరాయణః ॥ 43

మాయాయా అవరణశక్తిర్విక్షేపశక్తిశ్చేతి శక్తిద్వయమస్తి. తే చ శక్తి భగవతి న ప్రసరతః. చిన్మయత్వాత్తస్య. వ్యవహారదశాయాన్తు ఈశ్వరో విక్షేపశక్త్యా జగత్సృష్ట్యాది కార్యకృత్. జీవన్త్వావరణశక్త్యా ముహ్యతి. ఏవం స్థితే ప్రళయే పరమార్థదశాయా మీశ్వరస్య విక్షేపశక్త్య భావమాహ - విక్షేపహీన ఇతి. అత ఏవ వికృతిః కృతిరహితః. విగుణో గుణరహితశ్చ. ఈశ్వరత్వాదావరణశక్తేః ప్రసక్తి రేవ నాస్తీత్యాహ - విగతా వృతిరితి. నను ప్రళయే కిం బ్రహ్మ నిరుపాధిక ముత సోపాధికమ్? ఆద్యే ప్రళయే సర్వేషాం బ్రహ్మాణి లయస్మరణాత్సర్వముక్తిప్రసంగః. ద్వితీయే తు - ప్రళయేఽపి ప్రపంచప్రసంగః. మాయాయాస్సత్త్వాదత ఆహ - విలీన పురుషాజ్ఞానోపాధిః, విలీనాః పురుషా లిజ్జశరీరోపాధయో జీవా యస్మిం

స్తత్. విలీనపురుషం తచ్చ తదజ్ఞానముపాధిర్యస్య స తథోక్తః. గుణ సామ్యవస్థా ప్రకృతిరేవేహజ్ఞానమ్. అతో న ప్రపజ్చప్రసజ్ఞః. కాలాద్గుణ క్షోభే సత్యేవ ప్రపజ్చోదయాత్. నాపి సర్వముక్తిః జీవోపాధీనామనష్ట త్వాదితి భావః. నను వ్యవహారే జీవ ఈశ్వరో జగచ్ఛ్రేతి త్రయమస్మి, తత్ర ప్రళయే జీవానామీశ్వరోపాధౌ లయ ఇత్యుక్తమ్. అథ జగతః కా గతిరత ఆహ - విశ్వపరాయణ ఇతి. విశ్వస్య పరమయనం స్థానం స్థితిరితి యావత్. యస్మిన్ స తథోక్తః. తచ్చ భూతసూక్ష్మాదిరూపేణ తస్మిన్నీ శ్వరో ఏవ విలీనమిత్యర్థః. (౬)

శ్లో॥ విశ్వాదృష్టవశత్యక్తయోగనిద్రో విబుధధీః ।

విశ్వాజ్ఞనాభిర్వివిధప్రాణిబీజకృతోదయః ॥

44

అథ కథమస్య వ్యాపారస్వీకార ఇత్యత ఆహ - విశ్వాదృష్టవశ త్యక్తయోగనిద్ర ఇతి. జీవానామదృష్టవశాద్భగవతా యోగనిద్రా త్యజ్యతే. యోగే త్యక్తే సతి ప్రకృత్యున్మేషో భవతీత్యాహ - విబుధధీరితి. సుప్తప్రాయా ప్రకృతిః పునః ప్రబుధైత్యర్థః. తతస్సుస్మిన్ ప్రాగ్గీనం విశ్వం పునరబ్జురయతీత్యాహ - విశ్వాజ్ఞనాభిః విశ్వాత్మకమజ్ఞం నాభౌ యస్య సః. వివిధప్రాణిబీజకృతోదయః వివిధానాం ప్రాణిబీజానాం కృత ఉదయ అవిర్భావో యేన స తథోక్తః. (౪)

శ్లో॥ విరిచ్ఛ్యాదిప్రజానాథసముత్పాదితసత్రప్రజః ।

విశ్వభూరుణ్మూలకస్తో విశ్వవృద్ధివిధాయకః ॥

45

అథ ప్రపజ్చం వర్ణయతి - విరిచ్ఛ్యాదిభిః ప్రజానాథైః. ప్రయోజ్య కర్తృభిరుత్పాదితాస్సత్యః శోభనాః ప్రజాః యేన స తథోక్తః. అత ఏవ విశ్వభూరుణ్మూలకస్తః విశ్వమయస్య వృక్షస్య మూలకస్తభూతః, విశ్వమయ పద్యనాభిత్వాదితి భావః. ఏవం విశ్వస్య సృష్టిలయహేతుత్వముక్త్వా వృద్ధిహేతుత్వమస్యాహ - విశ్వవృద్ధివిధాయక ఇతి. (౩)

శ్లో॥ విచిత్రవీర్యో విచిత్రకృత్యో విశ్వకుటుమ్భకః ।

విచిత్రావతరో విశ్వరక్షావహితమానసః ॥

46

అత ఏవాస్య వీర్యాణి కృత్యాని చ విచిత్రాణీత్యాహ - విచిత్ర వీర్యః విచిత్రకృత్య ఇతి. తత్పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాది సంతత్యాక్రాస్త త్వాదిదం విశ్వం సర్వమప్యస్య కుటుమ్భమేవేత్యాహ - విశ్వకుటుమ్భక ఇతి. నను ద్విపాద్విశేషస్య విష్ణోర్భూహురద్రేన్ద్రప్రజాపత్యాది ద్విపా త్సంతతిరస్తు నామ. కథం క్రిమికీటాదిసంతతిరత ఆహ - విచిత్రావతర ఇతి. విచిత్రా మత్స్యకూర్మాదయోఽవతరా అవతారా యస్య స తథోక్తః. విష్ణోర్భూహురూపత్వాద్భూహువిధప్రాణినస్తతి హేతుత్వముచితమితి భావః. అవతారధారణే హేతుమాహ - విశ్వరక్షావహితమానస ఇతి, అవ హితం వ్యగ్రం సావధానమితి యావత్. (౫)

శ్లో॥ విచిత్రాలయమాయేశో విశ్వపావనచేష్టితః ।

విద్యానిధిర్విద్యదాప్తో విరక్తజనశేవధిః ॥

47

నను జీవానాం విచిత్రవీర్యత్వాదికం కుతో నేత్యత ఆహ - విచిత్రాలయమాయేశ ఇతి. విచిత్రాణామాలయభూతాయా మాయాయా ఈశస్సోమీ, జీవాస్తు మాయావశ్యా ఇతి భావః. సముద్రమధనసేతు బంధనాది విచిత్రకృత్యాణాం ఫలమాహ - విశ్వపావనచేష్టిత ఇతి. విశ్వస్య పవిత్రీకరణమేవ ఫలమితి భావః అథ జ్ఞానమార్గం వర్ణయతి. జ్ఞానమార్గ కృదపి భగవానేవేత్యాహ - విద్యానిధిరితి. విద్యానాం వేదవేదాఙ్గా దీనాం నిధిః. అత ఏవాయం విద్యదాప్తః. విదుషామాప్తః ప్రియః “ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ” మితి గీతా. కీదృశీ ప్రీతిరిత్యత్ర దృష్టాస్త మాహ - విరక్తజనశేవధిరితి. సంసారిణాం శేవధౌ యాదృశీ ప్రీతి ర్విరక్తానాం విదుషామస్మిన్ తాదృశీ ప్రీతిరిత్యర్థః. యే విద్వాంసస్తే జ్ఞాతతత్వతయా సంసారే విరక్తా భవంతీతి విరక్తశబ్దోఽత్ర విద్యద్వాచీతి బోధ్యమ్. (౫)

శ్లో॥ వితృప్తో విరతో విస్థో విక్రీడో విదితాత్మకః ।

విహతేన్ద్రియసఙ్కారో విదితావిదితేతరః ॥

48

జ్ఞానమార్గిణా తావత్ జీవేశ్వరజగదాత్మపరమాత్మనాం స్వరూ పం జ్ఞాతవ్యమ్. తత్ర జీవేశ్వర జగన్తి ప్రతిపాదితస్వరూపాణ్యేవ. అథ

అత్మ పరమాత్మనోస్సురూపం వక్ష్యమే. తత్ర అవిద్యోపహిత ఆత్మా, మాయోపహితః పరమాత్మేతి ఉపాధిభేద ఏవ. వస్తుతస్తు ఆత్మైవ పరమాత్మా. “అయమాత్మా బ్ర”హ్మేతి శ్రుతేః. పరమాత్మనస్సురూప ఇచ్చ సచ్చిదానందముక్తమేవ విద్యానుఖనదాత్మక ఇతి “సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్ర”హ్మేతి శ్రుతిరత్ర ప్రమాణమ్. ఏవం విధం పరమాత్మా నం యో వేద స ఈశ్వర ఏవ. విదితాత్మతత్త్వస్య ఈశ్వరస్య కిం లిఙ్గ మత ఆహ - విత్పక్ష ఇత్యాది పఞ్చనామాని. ఈశ్వరోఽయం పర మాత్మన్యేవ తృప్తః రతః స్థితిమాన్ క్రీడావాన్ భవతి. “అత్మరతిరాత్మ క్రీడ” ఇతి శ్రుతేః. నను జీవాః కుత ఏవం విధా న స్మరత ఆహ - విది తాత్మక ఇతి. అనేనైకేనైవ అత్మస్వరూపం విదితమ్. జీవైస్తు న విదితమ్. అతో న తే విత్పక్షత్వాదిలక్షణలక్షితా ఇతి భావః. న చ ఋషభ భరతాదిభిర్విదితమేవేతి వాచ్యమ్. తైరపి యథావన్న విదితమేవ. యది విదితమేవేత్యాగ్రహస్తర్థి తే ఈశ్వరా ఏవ, న జీవా ఇతి బోధ్యమ్. అథ పరమాత్మతత్త్వమాహ - విహతేంద్రియసఙ్చారః యత్ర చక్షురాదీ న్ద్రియాణాం న ప్రవృత్తిస్స ఈశ్వరః. అత ఏవ విదితావిదితేతరః. “అన్యదేవ తద్విదితాదథో అవిదితా” దితి శ్రుతేరితి భావః. “విదితాఽ విదితాభ్యాస్తత్పుథగ్భేదస్వరూపక”మితి విద్యారణ్యవచనాత్. వేది తైవ భగవాన్. న తు విదితః, నాప్యవిదితః వేద్యే ఘటే ఏవ చక్షురాది ప్రవృత్తిర్న తు వేదితర్యాత్మని. అతో న పరమాత్మా ఇన్ద్రియగోచర ఇతి బోధ్యమ్. (౭)

శ్లో॥ విపాపో వికలో విస్వో విపుణ్యో విపరో వియత్ ।

విదుఃభో విసుభో విజ్యో వివాయుర్వివిరోచనః ॥ 49

సన్యేవమతీంద్రియం వస్తు కేన ప్రమాణేన జ్ఞేయమ్. న తావత్ప్రత్య క్షప్రమాణేన - ప్రత్యక్షప్రమాణమింద్రియమేవేతి తార్కికసమయాద్యస్తు నోఽస్య అతీంద్రియత్వాచ్చ. నాప్యనుమానేన - వ్యాప్తి జ్ఞానాభావాత్. పర్వతే ధూమలిశ్గాద్యహ్వానుమానస్య మహానసానుభవజన్యం యత్ర ధూమస్త్రవపిన్నీరితి వ్యాప్తిజ్ఞానం హి కారణమ్. నైవం ప్రకృతే బ్రహ్మాను మానే వ్యాప్తిజ్ఞానమస్తీతి భావః. నాప్యనుమానం ప్రమాణమ్. బ్రహ్మ

సదృశద్వితీయవస్తునోఽభావాత్. “ఏకమేవాద్వితీయం బ్ర”హ్మేతి శ్రుతేరితి భావః. నాపి శబ్దేన. జాతిక్రియాగుణాన్యతమస్య శబ్దప్రవృత్తి నిమిత్తస్య బ్రహ్మణ్యభావాత్. వృష్ట్యా భాగవతే. “బ్రహ్మస్పృహ్యాణ్య నిర్దేశ్యే నిర్గుణే గుణవృత్తయః కథం చరన్తి శ్రుతయ సాక్షాత్ప్రదసతఃపరే?” ఇతి. తస్మాదప్రమాణమేవేదం బ్రహ్మేతి చేన్మైవమ్. శబ్దానాం బ్రహ్మణి ద్వేధా ప్రవృత్తిరస్తి. విధిముఖేన నిషేధముఖేన చ. తత్ర సత్యం జ్ఞానమిత్యాది శబ్దా విధిముఖేన, నిష్కలం నిష్క్రియమిత్యాది శబ్దా నిషేధముఖేన చ బ్రహ్మణి ప్రవర్తన్త ఏవేతి బ్రహ్మ శబ్దప్రమాణైకవేద్యమేవ. ఉక్త్యా వ్యాసేన శాస్త్రయోనిత్వాది సూత్రముక్తవతా. తదేవమ్ విద్యాసుఖసదాత్మక ఇత్యాదిభిర్విధిముఖేన శబ్దప్రకృతిర్బ్రహ్మణి దర్శితైవ. అథ నిషేధముఖేనాహ - విపాప ఇత్యాదిభిః. పాపం పుణ్యం స్వజనః పరజనః దుఃఖం సుఖ మేవమాదిద్వంద్వం నాన్త్యస్మిన్ అస్య వా కలా అంశశ్చ నాస్తి. అత ఏవ వియత్ పరమాకాశరూపః. సర్వశూన్య ఇత్యర్థః. పఞ్చభూతేషు మధ్యే ఆకాశస్య స్వత ఏవ శూన్యత్వాత్తద్విన్నభూతచతుష్టయాభావమాహ - విజ్ఞ ఇత్యాదినా - నామచతుష్టయేన. జ్ఞా భూమిః. విరోచనోఽగ్నిః. (౧౧)

శ్లో॥ విజలో విగతస్పర్శో విరసో విగతధ్వనిః ।

విగన్ధో విమహత్తత్త్వో విగతాహజ్ఞుతిర్విధః ॥ 50

భూతతన్మాత్రా అపి నేత్యాహ - విగతస్పర్శ ఇత్యాదినా. ధ్వని శృంఖలః. ప్రకృతిమహదహజ్ఞారా అపి స సన్తీత్యాహ - విమహత్తత్త్వ ఇత్యాదినా. ధా బుద్ధిః ప్రకృతిరితి యావత్. (౮)

శ్లో॥ విరూపో విగతాభిభ్యో విస్త్రీభావో విపారుషః ।

వికైభ్యో విమనుష్యత్వో విదైవో విగతాసురః ॥ 51

నాన్య రూపం నామ వా, స్త్రీత్వం పుంస్త్వం. క్షీబత్వం వా నాన్య, మనుష్యత్వం దేవస్యేదం దైవం దేవత్వమ్, అసురస్యేదమాసురం అసురత్వచ్చ నాన్య సన్తి. (౮)

శ్లో॥ విశేషో విశ్వధిక్కారశేషో విశ్వతమోరవిః ।

విసజ్గో విగతాసజ్గో విబన్ధో విశ్వబన్ధకృత్ ॥ 52

ఉక్తాతిరిక్తశ్చేషః స నాస్తి ఏవం విశ్వస్య జగతో ధిక్కారే నిషేధే యశ్చివ్యతే స విశ్వధిక్కారశేషః. “స వై స దేవాసురమర్త్య తిర్యజ్ఞ స్త్రీ స షణ్డో న పుమాన్మ జన్తుః, నాయం గుణః కర్మ స సన్న చా సన్నిషేధశేషో జయతాదశేష” ఇతి భాగవతమ్. నన్వేపం నిష్ప్ర వజ్ఞస్య బ్రహ్మణస్సాక్షాత్కారః కథం స్యాత్ప్రవజ్ఞస్య ప్రతిబన్ధస్య సత్త్వాదత ఆహ - విశ్వతమోరవిరితి. విశ్వమేవ తమస్తస్య రవిః ఘటాది సాక్షాత్కారే తమః ప్రతిబన్ధకం స తు రవేస్సాక్షాత్కారే. తద్వద్విష్ణుసాక్షాత్కారే విశ్వం నైవ ప్రతిబన్ధకమితి భావః. అత ఏవ వినగ్గః. “అసజ్గో హ్యయమ్పురుష” ఇతి శ్రుతేః. తమసా సూర్యస్యేవ విశ్వేనాత్మనస్సజ్గో నాస్తీతి భావః. తథాపి నాస్య విశ్వేనాసజ్గః సర్వ వ్యాపిత్యాదిత్యాహ విగతాసజ్గ ఇతి, మాయయేతి భావః. (౭)

శ్లో॥ విపాణిర్విపదో విశ్వగ్రాహీ విశ్వాతిగస్యదః ।

విచక్షుర్విశ్వదృగ్విశ్వకోతా విగతకర్ణకః ॥

53

సన్వసజ్గస్య కథం ససజ్గత్వమితి శజ్కా విరోధాన్తరాణాం వర్ణ నేన పరిహరతి - “అపాణి పాదో జవనో గృహీతా పశ్యత్పచక్షుస్స శృణోత్పకర్ణ” ఇతి శృతేః. నాస్య పాణిస్తథాప్యయం విశ్వం గృహ్ణతి. నాస్య పాదౌ తథాపి విశ్వాతిక్రాన్తవేగః. నాస్య చక్షుః తథాపి విశ్వం పశ్యతి. నాస్య కర్ణౌ తథాపి విశ్వం శృణోతి. (౮)

శ్లో॥ విప్రాణో వివిధప్రాణిప్రాణనో విమనా విఖః

విశుక్త్రో విద్యుదాపీతశిఖాన్తస్థో వియత్పదః ॥

54

నాస్య ప్రాణాస్సన్ని నాపి మనః “అప్రాణో హ్యమనాశ్చుక్త్ర” ఇతి శ్రుతేః, తథాపి వివిధాన్ప్రాణినః ప్రాణయతి జీవయతీతి తథోక్తః. సను శ్రుతిగతా ప్రాణపదస్య విప్రాణపదస్య చ అర్థభేదోఽస్తి. అవిద్యమాన ప్రాణ ఇతి అపగతప్రాణ ఇతి చ తేన విప్రాణపదస్య మృత ఇత్యర్థః ఫలతి అతో దోష ఇతి చేన్నైవమ్. ప్రసక్తి పూర్వత్వాన్నిషేధస్య. అప్రాణ పదాదపి స ఏవార్థః వ్రతీయేత. తస్మాన్న తథా. కిన్తు యత్ర ప్రాణాదిరస్తిత్వేన భాతి తత్ర తద్భానం మృషైవేతి వివక్షితత్వాన్న

దోష ఇతి. విమానా ఇతి. మనోనిషేధేన ఇన్ద్రియప్రసక్తేరాహ. విఖ ఇతి. ఖానీన్ద్రియాణి యత్ర న సన్తి స విఖః. అత ఏవ విశుభ్రః విశేషేణ పరిశుద్ధః. అస్య స్థానమాహ - విద్యుదాపీతశిఖాస్తప్త ఇతి విద్యుదివ ఆ సమన్తా త్ప్రీతా యా శిఖా తస్యాన్తస్థితీ తథోక్తః. “నీలతోయదమధ్యస్థా ద్విద్యు ల్లేఖేవ భాస్వరా. నీవారశూకవత్తనీ పీతాభాస్వత్యణూపమా తస్యాభిఖా యా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థిత” ఇతి. స్థానాంతరమాహ - వియత్పద ఇతి. వియత్ ఖం పదం స్థానం యస్య సః “పరమే వ్యోమ” న్నితి శ్రుతేః. (౭)

శ్లో॥ వినో వినాయకాధీశో విఘ్నహర్తా వికామనః ।

విశ్వాసీ విశ్వజనకో విశ్వాయుష్యోపసజ్గహః ॥ 55

ఏవమాత్మ తత్త్వముపవర్ణ్య అథ పునరీశ్వరతత్త్వమేవ వర్ణయతి. విన్న ఇత్యాదినా. నన్వవిచారితరమణీయమీశ్వరతత్త్వమిత్యత ఆహ - విన్న ఇతి. వేదైర్వేదవిద్భిశ్చ విచారిత ఏవాయమ్. కిమితి వినాయకా ధీశ ఇతి. యే వివిధా నాయకాస్తేషాం సర్వేషామపి అధీశః “తమీ శ్వరాణామృరమం మహేశ్వర”మితి శ్రుతేరితి భావః. విచారణసమయే విఘ్నాస్సృరత ఆహ - విఘ్నహర్తేతి. ఈశ్వరస్య పరిపూర్ణకామత్వం ప్రధానలక్షణం. తస్య చ చిహ్నం కామాభావ ఏవేత్యాహ - వికా మన ఇతి. క్వాపి వస్తుని నాస్య వాఙ్మా విద్యతే. ప్రాప్తత్వాత్సర్వ స్యేతి భావః. నను నిర్భ్రుణేనానేన కిన్న ఇత్యత ఆహ - విశ్వాసీతి. కుతోస్యాస్మాను విశ్వాసోఽత ఆహ - విశ్వజనక ఇతి. జనకస్య జన్యేషు విశ్వాస ఉచిత ఇతి భావః. తస్య వైభవమాహ - విశ్వాయుష్యోపసజ్గహః సర్వేషామప్యాయుష్యముపసంగృహ్ణతీతి తథోక్తః. సర్వేషాం బ్రహ్మాదయ ఏతస్య పురతో జాయంతే లీయంతే చేతి సర్వాయుష్యోపసజ్గహణమస్యేతి భావః. (౭)

శ్లో॥ విపదమ్బుధిపోతాఙ్ఘ్రిర్విచారాసహనాకృతిః ।

విరాజద్విక్రమాదిత్యో విపశ్చిద్గళభూషణమ్ ॥ 56

సంసారసాగరోత్తారణే ఏతద్రక్షిపోత ఏవావలమ్బునమిత్యాహ - విపదితి. నను నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావస్యేశ్వరస్య కథమాకృతిస్సా చ

కిం సతీ? ఉతాసతీ? అత ఆహ - విచారాసహనాకృతిరితి. నిరాకార
స్యేశ్వరస్య సర్వేషాం ప్యాకారా మాయికత్వాద్విచారా సహనా ఏవ.
తథాపి నాయం తిరస్కరణీయ ఇత్యాహ - విరాజద్విక్రమాదిత్య ఇతి.
యస్య విక్రమ ఆదిత్యరూపేణ విరాజతే సః. అల్పవిక్రమా రాజాన
ఏవ స తిరస్కరణీయా దణ్ణభయాత్కిమ్మునరీశ్వర ఏవంవిధ ఇతి భావః.
అత ఏవాయం నిత్యం విద్వద్భిస్తూయతే ఇత్యాహ - విపశ్చిద్గళభూషణ
మితి. (౪)

శ్లో॥ వియచ్చత్రో విధుమయాదర్శో విశ్వమృరాసనః ।

విరోచనప్రతీహారో విద్యున్మాలామయామ్భరః ॥ 57

ఈశ్వరస్య సామ్రాజ్యం వర్ణయతి. వియదేవ చత్రమస్య చన్ద్రోఽస్య
దర్పణః. సింహాసనస్తు వసున్దైవ. ద్వారపాలకస్తు సహస్రకిరణః. అస్య
పట్టామ్బరస్తు విద్యున్మాలైవ. (౫)

శ్లో॥ విషరాశిస్ఫురత్పాత్రో విటనాయకకందుకః ।

విదిక్వదిక్పాలభ్యతో విచరద్వాయుచామరః ॥ 58

సముద్ర ఏవాస్య పాత్రమ్. మేరురేవ కన్దుకః. విదిశాం దిశాఞ్చ
పాలకా ఈశానేన్ద్రిదయోఽస్యభ్యత్యాః. సదాగతిర్వాయురేవ చామర
ప్రాయః (౪)

శ్లో॥ విరోచనముఖో విప్రముఖో విధిహతాశనః ।

విదూరుర్వివిధక్షత్రబాహుర్విధిధికరాజ్ఞికః ॥ 59

అగ్నిరేవాస్య ముఖమ్. అనేన చ ముఖేనాయం విధిహతాశనః
విధినా హతమశ్నాతి అస్య చ మహాపురుషస్య ముఖే విప్రాః ఊర్వో
దైశ్యాః బాహ్వార్వివిధాని సూర్యచన్ద్రాదివంశ్యాని క్షత్రాణి ఆంధ్ర్యో
స్తు విధిధికరాశ్శూద్రాశ్చ జాతాః. “బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీద్బాహూ
రాజన్యః కృతః ఊరూ తదస్య యదైశ్యః పద్భ్యాం శూద్రో అజాయ”
తేతి శ్రుతేః. విప్రో ముఖం యస్యేత్యేవం సమానాధికరణబహువ్రీహయ
ఏవ. బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదితి శ్రుతావపి తథా శ్రవణాత్. అర్థాత్తు
ముఖబ్రాహ్మణయోర్జన్యజనకభావ ఇతి బోధ్యమ్. (౬)

శ్లో॥ విశ్వంభరాతివర్తిష్ఠదశాబ్జలమహాకృతిః ।

విశ్వభూతమయైకాంకో వివిశ్వత్రిపదామృతః ॥ 60

ఏతస్య పురుషస్యాకృతేః పరిమాణ మాహ - విశ్వమృరాతివర్తిష్ఠ దశాబ్జలమహాకృతిః విశ్వమృరామతిక్రమ్య వర్తనశీలం దశాబ్జలమ్ దశా నామబ్జులానాం సమాహారో యస్యాస్యా మహతీ ఆకృతిర్యస్య స తథోక్తః “స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠద్దశాబ్జలం”మితి శ్రుతేః. ప్రపజ్ఞపరిమాణాత్తదాకృతి పరిమాణం దశాబ్జలమధికమిత్యర్థః. అస్య ఏకస్మిన్మంశే ఏవ సర్వే భూతాని సన్వీత్యాహ - విశ్వభూతమయైకాంశ ఇతి. అవశిష్టే అంశత్రయే కిమస్తీత్యత ఆహ - వివిశ్వత్రిపదామృత ఇతి. విశ్వరహితే పదత్రయే అమృతమస్తి. “పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపా దస్యామృతం చి” వీతి శ్రుతేః. (3)

శ్లో॥ విద్యావిద్యాసృతిక్రాంతా విబుధాహవసద్భవిః ।

విపన్యువిప్రసంచింత్యో వితానమయవిగ్రహః ॥ 61

ధూమాదిమార్గోఽర్చిరాది మార్గశ్చేతి మార్గద్వయమస్తి. మృతా నాం లోకాంతరగమనే. తత్ర అర్చిరాది మార్గోఽనశనః విద్యామార్గశ్చ/ అన్యస్త్వ అవిద్యామార్గస్యాశనః. విద్యామార్గేణ య ఏతి స స పునరా వర్తతే. అన్యస్త్వ పునరావర్తతే. దర్శితకర్మభక్తిజ్ఞానమార్గనిరతాస్త్వ పుమాంసః విద్యామార్గగోచరా ఏవ. పామరాస్త్వ అన్యవిషయాః భగవానీశ్వరస్త్వ మార్గద్వయమతిక్రాంత ఏవ. తేనైవ నిర్మితత్వాన్మార్గ ద్వయస్యేతి భావః. తదేతదాహ - విద్యావిద్యాసృతిక్రాంతేతి. అయమేవ పరమపురుషః పురా దేవానాం మానసయజ్ఞే పశురాసీదితి పురుషసూక్తో క్తార్థమాహ - విబుధాహవసద్భవిరితి. విబుధానాం దేవానామాహవే యజ్ఞే సప్రవృత్తహవిః హవ్యపశుః “యత్పురుషేణ హవిషా దేవా యజ్ఞ మతన్య”తేతి శ్రుతేః. మానసయజ్ఞే అధికారిణ ఆహ - విపన్యువిప్రసంచిన్య ఇతి. “విపన్యవో జాగృవాంసస్సమిద్ధత” ఇతి శ్రుతేః. పన్యర్వవహారః వ్యవహారశూన్యైర్విప్రైస్సమ్యక్ చిన్తనీయః. అస్య శరీరమేవ యజ్ఞోప కరణానీత్యాహ - వితానమయవిగ్రహ ఇతి. యద్వా యజ్ఞే నిత్యమయం

ప్రతిష్ఠిత ఇత్యాహ - వితానమయవిగ్రహ ఇతి. యజ్ఞ వివాస్య శరీర మిత్యర్థః. అథనా అయమేవ యజ్ఞస్వరూప ఇత్యాహ - వితానమయ విగ్రహ ఇతి. విగ్రహస్వరూపమ్. (౪)

శ్లో॥ వితానకృద్వితానేశో వితానాఙ్గవపాశనః ।

వితానవీతిహోత్రాత్మా వితానాయుతదుర్లభః ॥ 62

అస్యాపి మానసయజ్ఞస్య భగవానేవ ప్రథమాచార్య ఇత్యాహ - వితానకృదితి. స్వయమాచరన్యోఽన్యైరాచారయతి స ఆచార్య ఇతి సిద్ధాంతాద్భగవానేవ ప్రథమమూనసం యజ్ఞం కృత్వా పశ్చాద్భువ్యో దిభిః కారితవానిత్యర్థః. అయమేవ తస్యాపి ప్రభురిత్యాహ - వితానేశ ఇతి. నర్వేష్యపి యజ్ఞేషు ప్రధానాఙ్గభూతా వపా యజ్ఞపురుషేణ తేనైవ భుజ్యత ఇత్యాహ - వితానాంగవపాశన ఇతి. యచ్చ యజ్ఞే అహవనీయ గార్వపత్య దక్షిణాగ్ని నామకమగ్నిత్రయం తదపీశ్వర ఏవేత్యాహ - వితానవీతిహోత్రాత్మేతి. జ్ఞానసహితైరేవ యజ్ఞైరయం సులభః న తు జ్ఞానశూన్యైః పామరవిషయైరిత్యాహ - వితానాయుతదుర్లభ ఇతి. అత్ర వితానశబ్దోపలక్షణయా జ్ఞానహీనవితానవాచీ, యద్వా - జ్ఞానయజ్ఞ మనోయజ్ఞ ద్రవ్యయజ్ఞాదయో బహవో యజ్ఞాస్సన్తి. తత్ర జ్ఞానయజ్ఞ ఏవ భగవత్ప్రాప్తి హేతుర్నత్వన్యే ఇతి. వితానాయుతదుర్లభ ఏవ భగ వాన్ జ్ఞానయజ్ఞాతిరిక్తయజ్ఞవాచీ వితానశబ్దోఽయమత్రేతి బోధ్యమ్. (౪)

శ్లో॥ విజయీ విజయాగీతనామా విజయదాయకః ।

విజయాజయతుల్యాంశో విజేతవ్యవిపర్జితః ॥ 63

ఇన్ద్రచన్ద్రాదివదస్య యజ్ఞాద్యసులభత్వాదేవ సర్వోత్కృష్టోఽయ మిత్యాహ - విజయీతి. విశేషేణజయ స్సర్వోత్కర్షో యస్య స విజయీ, అత ఏవ పతివ్రతాపి పార్వతీ ఏతస్య నామ నిత్యం జపతీత్వాహ - విజ యాగీతనామేతి. స్వయం విజయిత్వాదేవ పరేషామయం విజయం దత్త ఇత్యాహ - విజయదాయక ఇతి. సచాయమాత్మోత్కర్షేణ గర్విత ఇత్యాహ - విజయాజయతుల్యాంశ ఇతి. విజయాపజయా పుభావప్యస్య

సమానకక్ష్యే భవత ఏవేత్యర్థః. అంశ శబ్దోఽత్ర కక్ష్యావాచీ. విదితాత్మ తత్త్వత్వాదితి భావః. తథాపి సర్వమనేన జితమేవ స్వభావాదిత్యాహ - విజేతవ్యవివర్ణిత ఇతి. (గ)

శ్లో॥ విశేషహీనచిద్రూపో విశిష్టో విగతాఙ్గానః ।

విశేషణీభూతవిశ్వే విబుధాలిసుధాకరః ॥

64

కుతోఽనేన సర్వం జితమత ఆహ - విశేషహీనచిద్రూప ఇతి. నిర్వి శేష చిన్మాత్రో హి భగవాన్ చైతన్యేన చ సర్వం వ్యాప్తమితి సిద్ధా న్తాత్. వ్యాపకేన చైతన్యేన వ్యాప్యం విశ్వం వ్యాప్తమేవేతి జితమేవేతి భావః. వ్యాపకస్య జేతృత్వం వ్యాప్తస్య జితత్వఙ్గా లోకసిద్ధమేవేతి తత్త్వమ్. అత ఏవాయం విశిష్టః ఉత్తమోత్తమః తత్ర హేతుమాహ - విగతాఙ్గాన ఇతి. నిరఙ్గాన ఇత్యర్థః. చైతన్యస్య సర్వవ్యాపకత్వాదేవ సర్వ మప్యస్య విశేషణీభూతమిత్యాహ - విశేషణీ భూతవిశ్వ ఇతి. వ్యాపకో హి విశేష్యం వ్యాప్యస్తు విశేషణమితి భావః. నను నిర్విశేషచిన్మాత్ర స్యాశ్రయణం వృధేత్యత ఆహ - విబుధాలిసుధాకర ఇతి. దేవేభ్యోఽ యమేవామృతం దత్తే నిత్యం చస్త్రరూపేణేతి కృత్వా అన్యభ్యమపి తథైవ దాస్యతీతి నాస్యాశ్రయణం వ్యర్థమ్. న చ నిర్విశేషస్య కథం విధుమయత్వం వ్యాఖ్యాతాదితి వాచ్యమ్. నిర్విశేషస్యాపి మాయయా విశ్వరూపత్వమిత్యభిహితత్వాన్న హి మాయాయాం వ్యాఖ్యాతో నామ ఏ తేన “సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రా”జేతి సోమ ఏవ సేవ్య ఇతి శబ్దాపి పరాస్థా. (గ)

శ్లో॥ విశ్వకేతుమనోజ్ఞాజ్ఞో విధుస్తుదనికృస్తనః ।

విశ్వకేతుపితా విశ్వకేతువైభవవర్ధనః ॥

65

ఇతః ప్రాకృత్యభక్తిజ్ఞానమార్గత్రయం దర్శితమ్. తత్ర భక్తిమార్గే విశ్వరూపచిన్మనప్రకారో దర్శితః స్వాధీనే తు విశ్వరూపే పురుషప్రమాణే భగవద్విగ్రహే మానసికే మనో నివేశయితవ్యమ్. తస్య చ భగవద్విగ్రహస్య అతీవ సుస్థరత్వాత్తత్ర మనః స్వత ఏవానాయాసేన ప్రవర్తతే. సుస్థర స్త్రీజన ఇవేత్యాహ - విశ్వకేతుమనోజ్ఞాజ్ఞ ఇతి. మన్మథస్యేవాస్యాజ్ఞమ్

నోహరమ్. ఏవమతిసుకుమారమపి శత్రునిబర్హణక్షమమేవేత్యాహ - విధున్దుదనికృన్తన ఇతి. రాహోశ్చేత్తా మోహిన్యవతారే ఇతి భావః. నను సాక్షాన్మన్మథ ఏవ ధ్యేయః కిమ్మునస్తత్తుల్యాంగో విష్ణురత ఆహ - విశ్వకేతుపితేతి. పితృత్వాన్మన్మథస్యాపి స ఏవ సేవ్యః. కిమ్మునరస్మాకమితి భావః. ఏతదుపాసనాదేవ మన్మథస్యాపి తాదృశం వైభవమిత్యాహ - విశ్వకేతువైభవవర్ధన ఇతి. వర్ధనో వృద్ధికరః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వకేతుర్విశ్వకేతుజయీ విశ్వప్రలోభనః ।

విశ్వకేతుస్మరో విశ్వకేతువిశ్వజయప్రదః ॥

66

విశ్వకేతుర్మన్మథోఽప్యయమేవ. ప్రదర్శుమ్మహ్యహ రూపత్వా ద్విష్ణోరితి భావః. సచాయం శబ్దరాదివన్మన్మథ వరతన్త్ర ఇత్యాహ - విశ్వకేతుజయీతి. తత్ర హేతుమాహ - విశ్వప్రలోభనః విధిరుద్రేన్ద్ర మన్మథాది సర్వజగద్వజ్రకః మాయిత్యాదితి భావః. నను నాయం మన్మథ జయీ తథాత్వే లక్ష్మీకామనాదిరస్య న స్యాదత ఆహ - మన్మథమన్మథ ఇతి. మన్మథస్యాపి రతిదేవ్యాం కామోఽస్మీతి శ్రూయతే. స చ కామః కిం మన్మథ ఏవ, ఉతాన్యః? న మన్మథః స్వస్య స్వయం మన్మథః కథం స్వాద్వాఘాతాత్. అతోఽన్యేన మన్మథమన్మథేన భవితవ్యమ్. స చ విష్ణురేవ. యదుక్తం విష్ణోర్లక్ష్యాం కామ ఇతి. స మాయా ప్రభావ ఏవేతి భావః. విష్ణోర్లక్ష్మీ కామనాది విడమ్మనం మాయైవేతి తత్త్వమ్. సుమగ్ధలః కశ్చన కాంక్షతే హి మామితి లక్ష్మైవ విష్ణోస్స్వస్మిన్మామా భావస్య ప్రతిపాదితత్వాత్. అపి చ మన్మథో హి బ్రహ్మాది సర్వజగ త్స్వాయత్తీకరోతి, తచ్చ భగవదనుగ్రహోదేవ, న స్వత ఇత్యాహ - విశ్వకేతువిశ్వజయప్రద ఇతి. (౫)

శ్లో॥ విద్యాధరాదివినుతో విభూతిసముపాసితః ।

విభూతిభూషితమునిర్విభూతిమయవిష్ణవః ॥

67

అత ఏవ విద్యాధరాదయో దేవా ఏనం నిత్యం స్తువన్తీత్యాహ - విద్యాధరాదివినుత ఇతి. తేఽపి సిద్ధిశాలిన ఏవ. కుత ఏనం స్తువన్తీత్యత ఆహ - విభూతిసముపాసిత ఇతి. విభూతీర్విద్యాధరాదయస్సేవన్తే.

ఏష తు విభూతిభిరేవ సేవ్యతే ఇతి విశేష ఇతి భావః. అత ఏవాయం స్వాశ్రితాన్మునీన్విభూతిభిర్భూషయతీత్యాహ - విభూతిభూషితముని రితి. తత్ర ప్రధానాం భగవతో యోగసిద్ధిమాహ - విభూతిమయ విష్ణవ - ఇతి. విభూతయో విభవావతారా ద్రువాదయః లోకోఽయమేత ద్విభవావతారప్రచురః స హి యోగశక్తిం వినా ఏతద్వటతే ఇతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విభూత్యలుభస్వజనో విభూతివిభవప్రదః ।

విభూతిదుర్విభావ్యాత్మా విభూతిసముదజ్ఞనః ॥ 68

ఇమాశ్చ సిద్ధయో మాయికా ఏవేతి నాస్మాకం తాను రుచి రుచితే త్యత్ర వృద్ధాచారం ప్రమాణయతి. విభూత్యలుభస్వజన ఇతి. స్వజనో ధృవాదిః విభూతిషు సిద్ధిషు అలుభాస్వజనా యస్య స తథోక్తః. తత్ర హేతుమాహ విభూతివిభవప్రద ఇతి. విభూతీనామయం విభవో దూరదృష్ట్యాదిరూపో యస్మాదాసీత్స ఏవ సేవ్యస్తాసామస్మాకం చేతి భావః. ప్రధానహేతుమాహ - విభూతిదుర్విభావ్యాత్మా యస్యాత్మా స్వరూపం విభూతిభిర్లక్షణయా విభూతిలుభైః పురుషైర్దుర్విభావ్యః మనసాపి విభావయితు మశక్యః. స తథోక్తః. తాశ్చ విభూతయోఽస్మాదేవోదితా ఇత్యాహ - విభూతిసముదజ్ఞన ఇతి. (౪)

శ్లో॥ వితథేతరసజ్జలోపీ వివిక్తబహులక్రియః ।

వివిక్తరూపో వివిక్తనామా విశదసద్రదః ॥ 69

నను కథం విభూతీనామయం ప్రప్లేత్యత అహ - సజ్జల్పాదితి. వితథేతరసజ్జల్పః అమోఢరోన్య సజ్జల్పః “తదైక్యత బహుస్యాం ప్రజాయే” యేతి శ్రుతౌ సర్వజగతోఽపి భగవతా సజ్జల్పపూర్వకం సృష్టత్వం ప్రతిపాదితమేవేతి కృత్వా విభూతీనాం ప్రప్లే కా కథేతి భావః. సజ్జల్పపూర్వకా అన్య బహ్మ్యః క్రియా అతీవ పవిత్రాః. అత ఏవ విశ్వం పావయితుం శక్నువనీత్యాహ - వివిక్తబహులక్రియ ఇతి. స కేవలమన్య క్రియా ఏవ పవిత్రాః, కిన్తు నామాని రూపాణి చేత్యాహ

వివిక్తరూపః వివిక్తనామా ఇతి. అథ తద్విగ్రహ ప్రత్యుజ్జసౌష్ఠవం వర్ణయతి. విశదసద్రద ఇత్యాది నామభిః. విశదాశ్చుభ్రాస్సంతశ్శోభనా రదా దంతా యస్య స విశదసద్రదః జీవానాన్వశుద్ధా అశోభనాశ్చ దంతా ఇతి బోధ్యమ్. ఏవముత్తరత్రాప్యూహ్యమ్. (౫)

శ్లో॥ వివిక్తచిహ్నో విస్ఫుష్టపద్మమాలో విశేషకీ ।

విటీన్ద్రశృంగమకుటో విశదోపలకుణ్డలః ॥

70

వివిక్తం పవిత్రం చిహ్నం శ్రీవత్సాఖ్యం యస్య సః వికసిత పద్మా నాం మాలా యస్య సః, విశేషకం తిలకం కస్తూరీమయమితి భావః, తస్యైవ ప్రశస్తత్వాత్ప్రశంసాయామినో విధానాచ్చేతి విశేషకమప్యాస్తీతి విశేషకీ. ప్రశంసాయామినః. విటీన్ద్రో మేరుస్తస్య శృంగం జామ్బూనదం శిఖరమివ మకుటం కిరీటం యస్య సః. విశదోపలకుణ్డలః విశదోపలా వజ్రమణయః తేషాం కుణ్డలే యస్య సః. (౫)

శ్లో॥ విశ్వకేతుధనుఃప్రాయభ్రూలతో విస్తృతాసనః ।

విశ్వమాత్రాశయహరో విలోలమధుపాలకః ॥

71

విశ్వకేతోర్మన్మథస్య ధనుఃప్రాయే ధనుస్తల్యే భృవౌ లతే ఇవ యస్య సః విస్తృతం విస్తీర్ణం కమలతుల్యమితి భావః. ఆసనం యస్య విశ్వమాతుర్లక్ష్యా అపి ఆశయం చిత్తం హరతీతి తథోక్తః. విలోలా మధుపా ఇవ అలకా యస్య. (౪)

శ్లో॥ విముగ్ధనాసికాదణ్డో విశాలహనుసుందరః ।

విశ్వమాత్రాదర్శగణ్డో వినీలశృశ్రుమణ్డలః ॥

72

విముగ్ధస్సుస్థరో నాసికా దణ్డ ఇవ యస్య సః విశాలాభ్యాం హనుభ్యాం సుస్థరః, విశ్వమాతురాదర్శ ఇవ గణ్డో యస్య విశేషేణ నీలం శృశ్రుమణ్డలం యస్య. (౪)

శ్లో॥ విశాలాక్ష్యారక్తరేఖో విస్తీర్ణశ్రీకృతిశ్రవాః ।

విశ్వమాతృకరగ్రాహ్యచిబుకో విశదస్మితః ॥

73

విశాలయో రక్షోరానమంతాద్రక్తా రేఖా యన్య సః విస్తీర్ణే
శ్రీకృతీ ఇవ శ్రవసీ శ్రోత్రే యన్య. విశ్వమాత్రా కరేణ గ్రాహ్యం లాల
నీయం చిబుకం యన్య. విశ్వదం సర్వప్రదం ధ్యాత్వాణామితి భావః
స్మితం యన్య. (౪)

శ్లో॥ విశాలఫాలో విషజగ్రీవో విషజరత్నధృత్ ।

విలమ్బిహారరుక్పారవిశదోరస్థలాస్తరః ॥ 74

విశాలమన్య ఫాలమ్. గ్రీవా తు శంఖ ఇవ, సముద్రజలజం కౌస్తుభ
మణిం ధరతి. విలమ్బినాం హారాణాం ముక్తాహారాణాం రుక్పారేణ విశ
దం శుభ్రమురస్థలాస్తరం యన్య. (౪)

శ్లో॥ విషధ్రోన్ద్రాయతభుజో విషాణిరిపుమధ్యమః ।

వినిమ్నూనాభిర్విపులశ్రోణిర్వివిధలేపనః ॥ 75

విషధ్రాస్సర్వాః. తేషామిన్ద్రశ్చేషో వాసుకిర్వా. తద్వదాయతా
దీర్ఘా భుజా యన్య. విషాణీ గజస్తన్య రిపు సింహ స్తస్యేవ మధ్యమో
యన్య సః. విశేషేణ నిమ్నూ గభీరా నాభిర్యన్య. విపులే విస్తీర్ణే శ్రోణీ
యన్య. వివిధాని లేపనాని చందన కర్పూరాది విలేపనాని యన్య. (౫)

శ్లో॥ వినదత్స్వర్ణవలయో విద్యుద్రవతతిమేఖలః ।

విషాణికరముగ్ధోరుర్విజతూణీరజంఘికః ॥ 76

విశేషేణ నదస్తస్వర్ణమయో వలయః కబ్జణాని యన్య. విద్యు
ద్రవతతిరీవ మేఖలా యన్య. విషాణినో గజస్య కరావివ ముగ్ధౌ ఊరూ
యన్య. వి-ర్విష్ణు-స్తస్మాజ్ఞాయత ఇతి విజః మన్మథః. తస్య తూణీరే ఇవ
జంఘికే యన్య సః. (౪)

శ్లో॥ విగూఢజత్రుర్విశ్వేషుశరణ్యాక్షిపయోరుహః ।

విసారవజ్రచక్రాబ్జహాలకేత్వజృఘ్నత్పదః ॥ 77

విగూఢజత్రు రన్పుటజత్రుః. విశ్వానాం జీవానామోఘన్య
బృన్దస్య శరణ్యే అక్షిపయోరుహే యన్య. విసారో మత్స్యః. వజ్రహూ

యుధం చక్రం సుదర్శనం. అజ్ఞం కమలం. హలః కేతుర్వజః. ఏతేషా మజ్ఞాశ్చిహ్నాని ధరత ఇతి తథోక్తే పదే చరణే యస్య స తథోక్తః. (౩)

శ్లో॥ విద్రుమారక్తనఖరో వివిధామ్నాయనూపురః ।

విముగ్ధస్థిగ్ధరక్తాజ్ఞితలో వినదృశాకృతిః ॥

78

విద్రుమవదా సమన్తాద్రక్తా నఖరా నఖా యస్య సః, వివిధా ఆమ్నాయా వేదా ఏవ నూపురాణి యస్య సః. విముగ్ధం విశేషేణ సుస్థరం స్థిగ్ధం మృదులం రక్తజ్ఞు అజ్ఞితలం పాదాధోభాగః యస్య సః. ఏవం విధత్వాదేవ అనదృశాకృతిః. ఏతదాకారేణ నదృశా అన్యా ఆకృతిః క్వాపి నాస్తీత్యర్థః. (౪)

శ్లో॥ విద్యారాజో విద్యమానో విద్యాకమలినీరవిః ।

విద్యమానాగామిభూతప్రభుర్విద్యాదురన్వయః ॥

79

“అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామో వా భగవంతం సేవ” తేతి భాగవతే ప్రతిపాదితమ్. తత్ర విద్యాకామిభిరప్యయ మేవ సేవ్య ఇత్యాహ - విద్యారాజః విద్యానాం వేదవేదాజ్ఞాదీనామయమేవ రాజా “తుభ్యం నమో హయగ్రీవవిద్యారాజాయ విష్ణవే” ఇతి బ్రహ్మేణ్ణపురాణాత్. నను కస్మిన్కాలే అయం విద్యారాజ ఇత్యత ఆహ - విద్యమాన ఇతి. సద్రూపం కాలత్రయాబాధ్యమస్య స్వరూపమతః కాలత్రయేఽప్యయ మేవ సేవ్యః. అయమేవ విద్యారజ్ఞుకోఽపీత్యాహ - విద్యాకమలినీరవి రితి. యథా పద్మినీనాం రవిః, తథా విద్యానామయప్రభుకాశకరః. న కేవలం కాలత్రయేఽప్యయం విద్యానామేవ రాజా, కిన్తు సర్వస్యాపీత్యాహ - విద్యమానానాం వర్తమానానాం చరాచరాణాం ఆగామినాం భవిష్య తాం భూతానామతీతానాం ప్రభుః విద్యా అపి సమగ్రమేనం న వదే యు రిత్యాహ - విద్యాదురన్వయ ఇతి. విద్యానామన్వేతుమశక్యః. “యతో వాచో నివర్తన్తే” ఇతి శ్రుతేః. నిశ్చేషభగవత్తత్త్వం ప్రతిపాద యితుం న విద్యానామస్థి శక్తిరితి భావః. న చ వాచాం సుతరామవిషయ ఇతి వాచ్యమ్. శాస్త్రయోనిత్వాదితి సూత్రవ్యాకోపాత్. (౫)

శ్లో॥ విద్యావల్లీమూలకన్దో విద్యానన్దాబ్జిభేలనః ।

విద్యాలతోపఘ్నుభుజో విద్యామౌర్భురుహబమ్భరః ॥ 80

విద్యానామేవ వల్లీనాం మూలకన్దః. విద్యాజన్యా యే ఆనన్దాస్తేషా మబ్ధౌ భేలనం క్రీడనం యస్య సః విద్యానిధిత్యాదితి భావః. విద్యా నామేవ లతానాముపఘ్నుభూతో భుజో యస్య. ఏతదాశ్రయణాభావే విద్యాస్సజ్జీవం ప్రాప్నుయురితి భావః. అయమేవ విద్యాసారవిది త్యాహ - విద్యామౌర్భురుహబమ్భర ఇతి. విద్యాస్వేవామౌర్భురుహేషు బమ్భర తుల్యః యథా పద్మసారగ్రాహీ భ్రమరస్తథా విద్యాసారగ్రాహీ విష్ణు రితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విద్యాపద్మమరన్దాత్మా విద్యాపుష్కరచన్ద్రమాః ।

విద్యావినయసమ్పన్నబ్రహ్మహస్త్యాదితుల్యధీః ॥ 81

సోఽపి సారో భగవానేవేత్యాహ - విద్యాపద్మమరన్దాత్మేతి. అయం విద్యాను గగనే చన్ద్ర ఇవ భాతీత్యాహ - విద్యాపుష్కరచన్ద్రమా ఇతి. అస్య విద్యాసారవత్స్వే కిజ్జీల్లిజ్జమాహ - విద్యావినయసమ్పన్నే బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణే హస్త్యాదౌ చ తుల్యా ధీర్యస్య సః. ఆత్మసస్పర్శత్ర సమత్వాదితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విద్యానన్దమయో విద్యానన్దబిమ్బౌ వివిద్యకః ।

విద్యాప్రదాయీ విద్యాత్మా విద్యాఫలమయాకృతిః ॥ 82

విద్యాజన్యో య ఆనన్దస్య భగవానేవ. సర్వత్రాపి ఆనన్దస్య భగ వద్రూపత్వాదితి భావః. తత్ర హేతుమాహ - విద్యానన్దబిమ్బ ఇతి. బిమ్బ భూత భగవదానన్ద ఏవ విద్యావాసితే అన్తఃకరణే ప్రతిఫలితస్సన్ విద్యా నన్ద ఇత్యుచ్యతే. బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరైక్యం ప్రసిద్ధమేవేతి భావః. ఏతాశ్చ విద్యాబుద్ధావేవ స స్వరూపే నస్తీత్యాహ - వివిద్యక ఇతి. వివిద్య ఏవ వివిద్యకః. అనేనైవ విద్యా దీయన్తే రాజ్ఞా ధనమివేత్యాహ - విద్యాప్రదాయీతి. సా చ విద్యా భగవద్రూపైవేత్యాహ - విద్యాత్మేతి. సర్వస్యాపి భగవద్రూపత్వాదితి భావః. భగవద్దత్తయా విద్యయా కిమ్ఫల

మత ఆహ - విద్యాఫలమయాకృతిరితి. భగవత్స్వరూపదర్శనమేవ ఫలమితి విద్యాయాః ఫలం భగవత్స్వరూపమేవేతి భావః. (౬)

శ్లో॥ విద్యాలక్ష్మీత్రపాకీర్తితుష్టిపుష్టిసతీవృతః ।

విక్రాంతో విహ్వలత్రాతా వియాతో వినయాన్వితః ॥ 83

విద్యా లక్ష్మ్యాదయ ఏనం మూర్తీభూయ సేవంత ఇత్యాహ - విద్యేతి. అనేన విద్యాకామశ్రీకామో ప్రీకామః కీర్తికామస్తుష్టికామః పుష్టికామశ్చ భగవన్మమేవైనం సేవేతేతి ధ్వనితమ్. అథ తస్య కాంశ్చిద్గుణా నాహ - విక్రాంతశూరః. విహ్వలత్రాతా విహ్వలానామార్తానాం త్రాతా రక్షకః. వియాతో ధృష్టః. పరైరప్రధృష్ట ఇత్యర్థః. వినయాన్వితః భృగ్వాదిష్టితి భావః. (౭)

శ్లో॥ విరోధహీనో విస్నేహో విగుణో విమదో విమః ।

విక్షమో విగతాధర్మో వివృద్ధిర్విపరిక్షయః ॥ 84

న చాస్య కేషు చిద్విరోధః, కేషుచిచ్ఛ స్నేహః, అత్యన ఏకత్వాది తరస్య భూతజాతస్య జడత్వాదనిత్యత్వాచ్చేతి భావః. నాయం కాలాధీన వృద్ధిక్షయాది శాలి సత్త్వాది గుణవానిత్యాహ - విగుణ ఇతి. శుద్ధసత్త్వాత్మ కత్వాన్నాస్య రజ ఆదిగుణజన్మవృద్ధిక్షయసంసర్గ ఇతి భావః. అత ఏవ విమదః అష్టమదరహితః. నాప్యేతచ్ఛరీరం కర్మవశాన్మియతే ఇత్యాహ - విమ ఇతి. మా మృతిః, నాప్యస్య కార్యేషు ఆయాసః. ప్రభూతశక్తిత్వా దిత్వాహ - విక్షమ ఇతి. ధర్మాధర్మయోస్తుల్యత్వేఽపి లోకసజ్జహాయాయం ధర్మమేవానువర్తత ఇత్యాహ - విగతాధర్మ ఇతి. ఏతచ్ఛరీరస్య నాస్తి వృద్ధిః. నాపి పరిక్షయ ఇత్యాహ - వివృద్ధిర్విపరిక్షయ ఇతి. అస్తి జాయతే వర్ధతే విపరిణమతే పరిక్షీయతే నశ్యతి ఇతి షడూర్మయో నాస్య దేహస్యేతి భావః. (౮)

శ్లో॥ విస్వేదో విమలో విప్రహీనో విక్షుర్వితృద్విజః ।

విప్రాకృతో విభాపిణ్డో విప్రమాణో విబంధనః ॥ 85

అన్యః కల్పితరూపప్రసజ్ఞాన్నిత్యవిభూతి విగ్రహగుణానపి కాంశ్చిదాహ - అన్య దేహే స్వేదో నాస్తి, చక్షుర్మలాదిమలాలి న సన్తి.

దుర్గన్తో నాన్తి. క్షుత్తుద్భావం పరిభవో నాన్తి. జన్మాపి నాన్తి. దేహా
స్యాస్య. అత ఏవాయమమప్రాకృతః. అత ఏవ విభాపిణ్ణః దివ్యతేజోమయః.
న తు పాఞ్చభౌతికః. న చాస్య పరిమాణం విద్యతే. నాపి కాలకర్మాది
వశ్యతా రూపం బన్ధనమస్య విద్యతే. (౧౦)

శ్లో॥ విప్రకృష్టో వికుర్వాణో విహారీ విరళోదయః ।

విశామ్పతిర్నిశుతాత్మా వివిధామ్నాయమ్మగృహత్ ॥ 86

కిమిత్యేనం సర్వే న విదురత ఆహ - విప్రకృష్ట ఇతి. అవిదుషామ
తీవ దూరస్థః పునస్తస్య గుణానాహ - వికుర్వాణః సస్తప్తమనాః విహారీ
విహరణశీలః విరళోదయః క్వాచిత్కావిర్భావః. మత్స్యాద్భవతారాణాం
క్వాచిత్కత్వాదితి భావః. విశాం జనానామ్పతిః విశ్రుతః ప్రసిద్ధ ఆత్మా
స్వరూపం యస్య సః. అస్మాకం కా కథా యద్వేదా ఏవైనం మృగయన్తే
ఇత్యాహ - వివిధేతి. (౭)

శ్లో॥ వివిక్తసేవినేదీయాన్ వినాయకవివర్జితః ।

విదైవో విష్ణవాహర్తా విధేయాఖిలదైవతః ॥ 87

అవిదుషాం దూరస్థోపి విదుషాం సన్నిహిత ఏవాయమిత్యాహ -
వివిక్తసేవినేదీయానితి. వివిక్తం విజనస్థలం సేవన్త ఇతి వివిక్తసేవినః
తేషాం నేదీయాన్ సత్యదృష్టే గురూపదేశాదయం లభ్యః. తస్య తు న
గురుర్నాపి దైవం స్వతస్త్వత్వాదిత్యాహ. వినాయకవివర్జితః వినాయకో
గురుః, విదైవః దైవం భాగధేయమ్. ఏతద్భజనే న కోఽప్యప్రద్రవః, శక్వాది
భజనపదిత్యాహ - విష్ణవాహర్తేతి. సర్వోపద్రవపరిహర్తా. సచైతదేకభజనే
అన్యదేవతానాం కోపస్సాదితి వాచ్యమ్ ఇత్యాహ - విధేయాఖిలదైవత
ఇతి. యస్య విధేయేషు కార్యేషు అఖిలాని దైవతాని వర్తన్తే సః లబ్ధా
యాం రాజసేవయాం కిన్తద్భుత్వైరితి భావః. యద్వా - ఏతద్భజనే
వైతదనుగ్రహే సతి సర్వా దేవతా భగవదాజ్ఞయా భక్తకార్యనిర్వహణం
కుర్యరేవ. కా పునస్సేషాం కోపకథేతి భావః. (౫)

శ్లో॥ వికుణ్ఠలోకనిర్మాతా వికుణ్ఠోకో వికుణ్ఠభః ।

వికుణ్ఠాకూటతనయో వికుణ్ఠనగరీప్రియః ॥ 88

కా పునరస్య రాజధానీ? సా కేన వా నిర్మితేత్యత ఆహ - వికుణ్ఠ లోకనిర్మాతా వికుణ్ఠస్య పురస్యేశః ప్రభుః పురరక్షకః క? ఇత్యతశ్చక్ర మేవేత్యాహ - వికుణ్ఠభ ఇతి. వికుణ్ఠమప్రతిహతం భాః చక్రం యస్య స తథోక్తః. కస్మిన్నవతారే నిర్మిత? ఇత్యత ఆహ - వికుణ్ఠాకూటతనయ ఇతి. పత్నీ వికుణ్ఠా శుభ్రస్య తస్యాః కపటపుత్రః ఈశ్వరస్య జన్మాదివిడమ్మనం కృత్రిమమేవేతి కూటశబ్దప్రయోగః వైకుణ్ఠావతారే తస్మిన్కృత ఇత్యర్థః వికుణ్ఠనగరీ ప్రియా యస్య సః సైవ రాజధానీతి భావః. (౫)

శ్లో॥ వికుణ్ఠపద్మమార్తణ్డో వికుణ్ఠవిభవాశ్రయః ।

వికుణ్ఠలోలో వికుణ్ఠనారీనయనచస్త్రమాః ॥

89

సగర్వాస్తస్యాయమతీవ ప్రకాశకర ఇత్యాహ - వికుణ్ఠపద్మమార్తణ్డ ఇతి. వికుణ్ఠే చ తస్మిన్ యో విభవః గజాశ్వాది సంపత్. తస్య ఆశ్రయః ఆధారభూతః నిత్యమయం తస్మిన్నానక్తః యాశ్చ తత్పుర స్త్రీయః తాసామయమతీవ నేత్రానన్దకరః యథాస్మాకం చస్త్రః. (౪)

శ్లో॥ వినతాసుతసద్భాహుభాసకోరుర్విభాసకః ।

విలోలతులసీమాలో వికచాజ్ఞవిధాననః ॥

90

అథైకాదశభిర్వైకుణ్ఠనగరే తస్య గరుడోత్పవం వర్ణయతి. ధ్యా త్యణాం ధ్యానసౌకర్యాయ. వినతాసుతో గరుడః తస్య సతోశ్శోభన యోర్భాహ్వో ర్భాసకౌ ఊరూ యస్య సః విం ఖం భాసయతి ఉత్సవ సమయే దీపాదిభిరితి విభాసకః గరుడే చలతి సతి శరీరస్య చలనాత్తత్ర హారచలనమిత్యాహ - విలోలతులసీమాల ఇతి. గరుడమారూఢస్య తస్య కృత్యమాహ - వికచాజ్ఞవిధానన ఇతి. వికచమబ్జమేకేన కరేణ విశేషేణ ధునోతి విలాసార్థమితి భావః.

శ్లో॥ విశదోపలముక్తైఘ్రచత్రద్వయసమజ్ఞితః ।

వివస్వదయుతచ్ఛద్మప్రదీపో విచలత్పటః ॥

91

విశదోపలా వజ్రమణయః ముక్తా మౌక్తికాని తాసామౌఘస్సమూ హః తస్య చత్రద్వయం తద్వికారాతపత్రయుగలం తేన సమజ్ఞితః

సమ్యక్పాజితః వివస్వతాం సూర్యాణామయతస్య ఛద్మనా ప్రదీపా
యస్య సః. ఏకైకో దీవః ఏకైకనూర్యవద్భాతీతి భావః. విశేషేణ
చలన్ పట ఉత్తరీయం యస్య. (౩)

శ్లో॥ విధుబిష్ణుమయప్రాజ్యారాత్రికోడుప్రదీపితః ।

విమర్దోత్థాపారగన్ధమూర్చితాశాప్రబోధనః ॥ 92

విధుబిష్ణుమయ్యాం ప్రాజ్యాయాం ప్రకృష్టాజ్యయుక్తాయామా
రాత్రికాయాం యాని ఉదూని సక్షత్రాణి దీపస్థానీయాని తైః ప్రదీపితో
నీరాజితః పురస్తీభిరితి భావః/ విమర్దోత్థో యోఽపారో గన్ధః పరి
మలః తేన మూర్చితా ఆశా దిశః ప్రబోధయతి స్వహారమణి ధ్వనిభిర్బుజ్జ
లవాద్యధ్వనిభిర్వా తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమృరాకరామోజ్జచామరానిలసేవితః ।

విద్యుద్భూషణభూషాజ్ఞశ్రీముఖేన్దుప్రభార్చితః ॥ 93

విశ్వమృరాయా భూదేవ్యాః కరామోజ్జే యశ్చామరస్తస్మాద్యో
లనిల స్తేన సేవితః. విద్యుతాం భూషణభూతా భూషా భూషణాని అజ్ఞే
యస్య సః. విద్యుతామివ భూషణానాం భూషాభూతమజ్ఞం యస్యా
ఇతి వా. తస్మాశ్చీదేవ్యా ముఖస్తేవేన్దునాదిప్రభయా చన్దనరసాయిత
యా ఇతి భావః. అర్చితస్సేవితః లిప్త ఇతి. యావత్ తథోక్తః -
ఇత్యర్థసహస్రం నామాని వ్యాఖ్యాతాని. - (౩)

శ్లో॥ విధ్యంసవిన్యస్తభుజో విష్వక్సేనాదిసంవృతః ।

విధ్యణ్డరేణుసజ్చారక్షమరోమాన్ఘజాలకః ॥ 94

అథ గరుడావరోహణం పదద్వయేనాహ - విధేద్రుహ్మణోఽంసే
విన్యస్తో భుజో యేన సః విష్వక్సేనః ఆదిపదాత్సన్దకుముదాయః
తై స్సంవృతః పరీతః అథ విష్ణురేవ పరమేశ్వర ఇతి భాగవతమతం వ్యవ
స్థాపయితుం తదితర హైరణ్యగర్భ శైవాదిమతాని నిరా చికిర్షు స్తావ
ద్విష్టోర్మహిమానమాహ నామత్రయేణ. విధ్యణ్డా బ్రహ్మణ్డా ఏవ రేణవః

తేషాం సజ్చారే క్షమాణి రోమాన్సు రూపాణి జాలకాని గవాక్షా
యస్య సః “పుంస్యేవాన్ఘః ప్రహిః కూప” మిత్యమరుః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమ్భురారజఃపుష్కగణకాగణ్యవీర్యవాన్ ।

విష్టపత్రయపుష్పోర్ధ్వలోకవిష్కమ్భుకస్యదః ॥

95

విశ్వమ్భురాయా యో రజః పుంజః తస్మాపి యే గణకాః గణనా
కర్తారః తైరపి గణితమశక్యం వీర్యమస్యాన్తి. విష్టపత్రయస్య భూర్భు
వస్సుర్లోక త్రయస్య పృష్ఠే య ఊర్ధ్వలోకః. మహర్లోక ఇతి యావత్.
తస్య విష్కమ్భుకః కమ్భుకః స్యదో వేగో యస్య సః. “విష్టోర్ధ్వ వీర్య
గణనాం కతమోర్ధ్వతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి
చన్మమ్భు యన్స్వరభసా స్థలతాత్ర పృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యనదనా
దురు కమ్భుయాన” మితి భాగవతమత్రానుసంధేయమ్. (౨)

శ్లో॥ విరిజ్చైకల్పాస్తసాక్షీ విరిజ్చైప్రీతివర్ధనః ।

విరిజ్చ్యయుతసాహస్రజనకో విధిపావకః ॥

96

అదౌ హైరణ్యగర్భమతం నిరాకరోతి. ఇయజ్చ తేషాముపపత్తిః
“హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతిరేక ఆసీ” దితి శ్రుతేః.
విరిజ్చైరేవేశ్వరః త్రిమూర్తిషు చ స ఏవ ప్రథమతో నిర్దిశ్యతే. బ్రహ్మవిష్ణు
మహేశ్వరా ఇతి వరాహరాషీ విష్ణురుద్రాశ్చాస్మాదేవ జాతాః ఇతి.
అథాహ భాగవతః - విరిజ్చైర్న దైవమ్. తస్య మహాకల్పే అవర్ణనీయ
నాశత్వాదితి. విరిజ్చైకల్పాస్తసాక్షీ బ్రహ్మప్రళయస్య సాక్షాద్ద్రష్టా భగవా
నేవేశ్వరః. యుష్మాకమేవ విష్ణో ద్వేషః విరిజ్చేస్తు ప్రీతిరేవేత్యాహ -
విరిజ్చైప్రీతివర్ధన ఇతి. విరిజ్చేరాత్మని ప్రీతిం వర్ధయతీతి తథోక్తః. ప్రీతౌ
హేతుమాహ - విరిజ్చేనామయుతసాహస్రస్యాపి జనకః. జనకే జన్యస్య
ప్రీతిరుచితేతి భావః. అనేన యస్మాదనేకే బ్రహ్మణో జాతాస్స విష్ణురేవే
శ్వరో న తు బ్రహ్మో, తస్య కార్యత్వాదితి సిద్ధమ్. విరిజ్చైరప్యేతన్నామ
జపాదేవ పూత ఇత్యాహ - విధిపావక ఇతి. విధిం పావయతీతి
తథోక్తః. (౪)

శ్లో॥ విరిజ్చేదత్తప్రవరరక్షఃఖణ్డనపణ్డితః ।

విరిజ్చేకార్యనిర్వాహో విరిజ్చేపరదైవతమ్ ॥ 97

విరిజ్చేనా దత్తః ప్రకృష్టో వరో యేషాన్తేషాం రక్షసాం హిరణ్య కశిష్పాదీనాం ఖణ్డనే పణ్డితః. అనేన విరిజ్చేరసర్వజ్ఞత్వం రక్షోభ్యో పరదానే యదనిష్ఠం భవేత్తస్య తేనావిదితత్వాదితి భావః. విరిజ్చే భక్తానామవర్జనీయ నాశత్వేన విరిజ్చేరనాశ్రయణీయత్వం ధ్వనితమ్. విరిజ్చేర్యత్కార్యం జగత్సర్వం తదయమేవ నిర్వహతి. తస్య తత్రా శక్తత్వాదిత్యాహ - విరిజ్చేకార్యనిర్వాహ ఇతి. విరిజ్చేరయ మేవ పర దైవతమ్. అతోఽస్మాకమపి స ఏవేత్యుచితమితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విరిజ్చేపుత్రోపదిష్టతత్త్వే విధిహృదాలయః ।

విపజ్చేశిల్పదేవర్షిసజ్గీతో విధిసౌహృదః ॥ 98

విరిజ్చేరతత్త్వవిత్పాత్రత్వప్రేభ్యససకాదిభ్యస్తత్త్వమనేనైవో పదిష్టమిత్యాహ - విరిజ్చేపుత్రోపదిష్టతత్త్వ ఇతి. విరిజ్చేరపి నిత్యమముం మనసి కరోతీత్యాహ - విధిహృదాలయ ఇతి. విరిజ్చే పుత్రో దేవర్షి ర్నారదః. తేన సమ్యగ్గీతః. యది విరిజ్చే రేవేశ్వరస్సౌత్తర్హితత్పుత్రః కథం విష్ణుం గాయేదితి భావః. విధేరపి కరణప్రవర్తకత్వాదయం సుహృదిత్యాహ - విధిసౌహృద ఇతి. “స యస్య సఖ్యం పురుషో వైతి సఖ్యస్సఖావచనన్ సంవసతః పురేఽస్మి” స్మితి బ్రహ్మాదిజీవానాం సహజసుహృదీశ్వర ఇతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విధిసత్త్వస్యేషకారీ విధివక్త్రాటవీహరిః ।

విధిలోకాతినేదీయాన్ విధిముక్తిప్రదాయకః ॥ 99

అస్తరాత్మత్వాదయం విధేరపి సత్త్వస్యోన్మేషం వికాసం కరో తీతి తథోక్తః. విధిర్నిత్యమముమేవ జపతీత్యాహ - విధివక్త్రాటవీహరి రితి. సింహో యథాటవ్యాం విహరతి, తద్వద్భూహృ వక్త్రేషు విష్ణురితి భావః. అయమేవ భగవతోఽసత్తరః సన్నిహితత్వాదిత్యాహ - విధిలో

కాతినేదీయానితి. వైకుంఠలోకస్య సత్యలోకనన్నిహితత్వాదితి భావః. యది విధిర్భక్తస్యాత్వద్వి తస్య ముక్తిమయమేవ దిశతీత్యాహ - విధిముక్తి ప్రదాయక ఇతి. (౪)

శ్లో॥ విధిబంభరనాభ్యభో విధివక్త్రాజ్ఞభాస్కరః ।

విధిలోకకృతశ్రేయా విధిబన్ధుర్విధిష్టదః ॥

100

అస్య నాభీకమలే విధిర్బుజ్జప్రాయః ఏతద్దర్శనాద్రుహ్యణో ముఖం వికసతి ఆనన్దాత్. స్వర్గాదిలోకానాం సజ్కర్మణముఖాగ్నినా దగ్ధత్వేపి సత్యలోకస్య అదగ్ధత్వమేతత్కృపయైవేత్యాహ - విధిలోక కృతశ్రేయా ఇతి. శ్రేయః దాహాభావరూపః. తత్ర హేతుమాహ - విధిబన్ధురితి. న హి సమర్థో బన్ధువిపత్తిం సహతే ఇతి భావః. అత ఏవ విధిష్టదః. యద్విధేర్వాఙ్మితం తత్సర్వం దదాతి. పుత్రవాత్సల్యాదితి భావః. (౫)

శ్లో॥ విష్టపేశీకృతవిధిర్విధిదత్తాఖిలాగమః ।

విధిసాభాగ్యసన్ధాతా విధిచేతోవిశోధనః ॥

101

కిం విధేర్వాఙ్మితం విష్ణునా దత్తమత ఆహ - అవిష్టపేశో విష్టపేశః కృతః విష్టపేశీకృతో విధిర్యేన సః. విధేశృతుర్దశలోకాధిపత్యం దత్త వానిత్యర్థః. కిచ్చ విధయే ఆగమా వేదా అఖిలా అప్యనేన దత్తాః. “తేనే బ్రహ్మహృదాయ ఆదికవయే”, ఇతి భాగవతాత్. అపి చ విధేశృసాభాగ్య సన్ధాతా సుభగత్వప్రదః. కిమేభిర్విధేశ్చిత్తమప్యనేనైవ పరిశుద్ధం కృత మిత్యాహ - విధిచేతో విశోధన ఇతి. “ఉత్తుజ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాల జ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్భుదయాస్థకార” మితి భగవచ్ఛరణే మనసి కృతే సతి సమూలాజ్ఞాననాశా నృనః పరిశుద్ధం భవతీతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వోపజీవ్యో విశ్వాన్యో విశ్వానన్యో విదర్దనః ।

విశ్వశమ్భుర్విరూపాక్షజిహ్వోరఙ్గస్థలీనటః ॥

102

న కేవలం విధేరేవాయం దర్శితరీత్యా ఉపజీవ్యః. కిన్తు విశ్వస్యాపీ త్యాహ - విశ్వోపజీవ్య ఇతి. న చాయం ప్రపఞ్చాన్తఃపాతీ విధివదిత్యాహ -

విశ్వాన్య ఇతి. కారణత్వాదితి భావః. ప్రపంచస్തു నాస్మాదన్యః. కార్యస్య కారణాత్మకత్వాదిత్వాహ - విశ్వానన్య ఇతి. విశ్వమనన్యం యస్మాత్తః. అథ శైవమతం నిరాకరోతి శైవా హి శివ ఏవేశ్వరః విధి సృష్టస్య విష్ణు పాలితస్యాపి విశ్వస్య నాశకత్వాత్ ఇత్వాది వదన్తి. తత్రాహ భాగవతః విదర్దనః జనార్దనః ప్రలయే ఇతి భావః. శివసూర్యవహ్నిసముద్రాదయస్తు నిమిత్తమాత్రా ఏవేతి బోధ్యమ్. నను “తన్నో రుద్ర మృద” యేతి శ్రుతే శ్చివ ఏవ లోకకుభకర ఇత్యత ఆహ - విశ్వశమ్భురితి. విశ్వస్య శం సుఖం భవత్యస్మాదితి విశ్వశంభుః. “విశ్వాక్షం విశ్వశంభువ” మితి శ్రుతేః. నను విష్ణుకృత శివస్తోత్ర దర్శనా ద్విష్ణుస్తుత శ్చివ ఏవేశ్వరోఽత ఆహ - విరూపాక్షస్య జిహ్వారసనైవ రజ్జస్థలీ తస్యాం నటః సృత్యతీత్యర్థః. “శ్రీరామ రామ రామేతి రమే రామే మనోరమే” ఇతి మన్తదర్శనా దితి భావః. శివేన పార్వత్యై ప్రోక్తం తదితి బోధ్యమ్. (౬)

శ్లో॥ విరూపాక్షజటాకాశగజ్గావర్షవలాహకః ।

విరూపాక్షశరణ్యాజ్ఞీర్విరూపాక్షత్రిశూలదః ॥ 103

నను పరమపావనీ గజ్గా శివశిరిసి వర్షతే. అత ఆహ - విరూపాక్షస్య జటాకాశే జటావకాశే గజ్గాయా వర్షోవర్షణం యస్య స చాసౌ వలాహకో మేఘః. యథా మేఘో నభసి జలధారాం వర్షతి తద్వచ్ఛివ జటాసు గజ్గాం భగవానిత్యర్థః. గజ్గాయా విష్ణుపాదోదకత్వాదితి భావః. విరూపాక్షస్య శరణ్యా అజ్ఞీ యస్య సః. కిమర్థమముం విరూపాక్ష శ్చరణం గత ఇత్యత ఆహ - త్రిశూలాయేతి. విరూపాక్షత్రిశూలదః. అనేన విష్ణవే చక్రం శివేన దత్తమితి పరాస్తమ్. (౭)

శ్లో॥ విరూపాక్షద్విషద్యస్మాసురప్రాణవినాశనః ।

విరూపాక్షపరిత్రాతా - విరూపాక్షశుభప్రదః ॥ 104

విరూపాక్షస్య ద్విషన్ శత్రుర్యో భస్మాసురః తస్య ప్రాణానాం వినాశనః అపహర్తా. అత ఏవ విరూపాక్షపరిత్రాతా విష్ణుశరణగత్యా స కేవలం శత్రుసంహార ఏవ ఫలమ్, కిన్తు పార్వతీ లాభాది శుభమపీ త్యాహ - విరూపాక్షశుభప్రద ఇతి. (౮)

శ్లో॥ విరూపాక్షబలాధాతా విరూపాక్షజయప్రదః ।

విరూపాక్షస్మయాహర్తా విరూపాక్షేషుభూతభః ॥ 105

న కేవలం త్రిశూలమేవ శివాయాం దదౌ, కిన్తు బలమపీత్యాహ - విరూపాక్షబలాధాతేతి. గజాన్ధకానురాది యుద్ధేష్యేతదనుగ్రహోదేవ తస్య జయ ఇత్యాహ - విరూపాక్షజయప్రద ఇతి. అహమేవ సర్వజ్ఞ స్సర్వశక్తిశ్చైత్యాకారకః పశుపతేర్యో గర్వోఽనేన సోఽపి పరిహృత ఏవ భస్మానురాది సజ్జటేష్విత్యాహ - విరూపాక్షస్మయాహర్తేతి. నన్య నేన త్రిపురాణి జితానీత్యత ఆహ - విరూపాక్షేషుభూతభ ఇతి. భగవత్తే జసి బాణే భవతి సతి శివస్త్రిపురాణి సంహృతవాన్ న స్వత ఇతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విరూపాక్షజయీ విభ్రాద్విరూపాక్షవిపక్షహృత్ ।

విరూపాక్షప్రీతిపాత్రం విరూపాక్షమనోగతః ॥ 106

బాణానురాది యుద్ధేషు శివోఽనేన జిత ఇత్యాహ - విరూపాక్ష జయీతి. ఏవం సర్వజయిత్వా దేవాయం విభ్రాట్ విశేషేణ భ్రాజతే. యథాయం స్వాశ్రితదేవేన్ద్రశత్రూన్ హన్తి, తథా స్వాశ్రితశివశత్రూన పీత్యాహ - విరూపాక్షవిపక్షహృదితి. ఏవం రక్షకత్వాదేవ విరూపా క్షస్య విష్ణౌ మహతీ ప్రీతిరిత్యాహ - విరూపాక్షప్రీతిపాత్రమితి. అత ఏవ విరూపాక్షో నిత్యమముం మనసి ధత్తే ఇత్యాహ - విరూపాక్షమనోగత ఇతి. (౫)

శ్లో॥ విరూపాక్షమయో విధవిరూపాక్షతమోఽశుభః ।

విరూపాక్షానస్తకోటిక్షయసాక్షీ విరోధజిత్ ॥ 107

యుష్మదభిమతస్సోఽపి శివో విష్ణురేవేత్యాహ - విరూపాక్షమయ ఇతి. శివస్వరూపః స్వాధ్యే మయట్ సర్వస్యాపి విష్ణుత్వాదితి భావః. “స బ్రహ్మ స శివస్స హరిస్సేన్ద్రస్సోక్షరః పరమస్సమరా”దితి శ్రుతేః ఈశ్వరస్య సాత్త్వికత్వేన భావ్యత్వాచ్చివస్య చ తమోమయత్వాచ్చివో నేశ్వర ఇత్యాహ. విధం నాశితం విరూపాక్షస్య తమోగుణజన్య

మశుభం యేన సః తథోక్తః. నను విష్ణుప్రలయే శివో జాగర్తితి ప్రథిత మత ఆహ - విరూపాక్షానస్తకోటిక్షయంసాక్షీతి. విష్ణోః పురతశ్శివా అనస్తకోటయః క్షయం గతా ఇత్యర్థః. నన్వేపం శైవ వైష్ణవ పురాణయో ర్వైషమ్యాత్మిప్రుమాణమత ఆహ - విరోధజిదితి. సర్వేషాం విరోధా అనేనైవ పరిహృతాః శ్రీకృష్ణావతారే భగవద్గీతాసు - “క్షరస్సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే ఉత్తమః పురుషస్తస్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః. యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమ” ఇతి విష్ణోరేవ పురుషోత్తమత్వస్య స్థాపితత్వాదితి అత్ర విరుద్ధాన్ బలినః కేచిజ్ఞయన్తు నామ విరోధస్తు అయ మేక ఏవ జితవానితి ప్రతీయతే. (౪)

శ్లో॥ విరూపనేత్రహృదయం విరూపాక్షపితామహః ।

విరూపనేత్రసద్గుణ్దుర్విరూపాక్షముఖాక్షిదః ॥ 108

యథా జీవానాం వ్యావహారికం పారమార్థికజ్ఞేతి రూపద్వయం, తథా బ్రహ్మశివాదీనామపి. తతశ్చ శివస్యాపి వాస్తవం రూపం విష్ణురేవే త్యాహ - విరూపనేత్రహృదయమితి హృదయం తత్త్వమిత్యర్థః. “శివస్య హృదయం విష్ణు” రితి శ్రుతేః వ్యవహారతస్తు శివస్య పితా బ్రహ్మ, తస్య పితా తు విష్ణురిత్యాహ - విరూపాక్షపితామహ ఇతి. అత ఏవ విరూపనేత్రస్య సన్ బంధుః అకృత్రిమబాంధవః అత ఏవ విరూపా క్షాయ ఫాలనేత్రమయం దత్తవాన్ తదితః ప్రాగ్విష్ణుపాదారవిన్దగతమితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విరూపాక్షసమానాత్మా విరూపాక్షాష్టసిద్ధిదః ।

విరూపాక్షమహాదేవో విరూపాక్షమహాగురుః ॥ 109

కిన్నచ్చివస్య తత్త్వమ్? యద్విష్ణురితి భవానాహ, అత ఆహ - విరూ పాక్షసమానాత్మేతి. విరూపాక్షస్య విష్ణోశ్చ ఆత్మతత్త్వమభిన్నమాత్మన ఏకరూపత్వాదితి భావః. విరూపాక్షాయ అష్టసిద్ధీరయమేవ దత్తవా నిత్యాహ - విరూపాక్షాష్టసిద్ధిద ఇతి. అత ఏవాయం శివస్య మహాన్ దేవః గురుశ్చ. (౪)

శ్లో॥ విరూపనేత్రాస్తరాత్మా విరూపాక్షసమీరణః ।

విరూపాక్షపరిజ్ఞేయతత్త్వో వివిధమార్గకృత్ ॥ 110

న కేవలం దేవో గురుశ్చ బాహ్యః, కిన్త్వాస్తరాత్మాపి విష్ణురేవ, కుతః
యతో విరూపాక్షస్య సమీరణః ప్రేరకః, అన్తర్యామిత్యాదితి భావః.
ఏతస్య తత్త్వస్తు శివేన పరిజ్ఞాతుం శక్యమేవ. శివస్య సాష్ట్యశాస్త్రజ్ఞత్వాత్.
తచ్చ సాష్ట్యశాస్త్రమనేనైవ కృతమ్. స కేవలం తదేకమేవ, కిన్తు యోగాది
శాస్త్రాణ్యప్యయమేవ చకార. ఇమాని శాస్త్రాణి హి భగవత్పదప్రాప్తయే
మార్గభూతాని. (౪)

శ్లో॥ విరూపాక్షబ్రహ్మహత్యాహరభిక్షాప్రదాపనః ।

విరూపాక్షాభయకరో విరూపాక్షవిమోహనః ॥ 111

విరూపాక్షతమోఽశుభమనేన నాశితమిత్యుక్తం, తత్ర కిఞ్చి
న్నిదర్శనమాహ - విరూపాక్షేతి. తమోగుణాతిరేకవశాచ్చివేన బ్రహ్మణశ్చిరో
నిహతం, తతశ్చ శివస్య బ్రహ్మహత్యాసీత్, సా చ విష్ణునా లక్ష్మీకారిత
భిక్షయా నివారితేతి పురాణే గాథా సాత్రానుసంధేయా. అత ఏవ విరూ
పాక్షస్యాభయప్రదః. సన్వద్విత్తీయబ్రహ్మజ్ఞానినః కుతోఽస్య భయమత
ఆహ - విరూపాక్షవిమోహన ఇతి. మోహినీవేషదర్శనేనీతి భావః.
అతశ్చివస్య బ్రహ్మజ్ఞానం స సార్వత్రికం. కిన్తు సత్త్వోన్మేషదశాయా
మేవ. అన్యదా తు కామాద్యుపహత ఏవ. కథమన్యథా మోహినీం
దృష్ట్వా కామాతురస్సాదితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విరూపనేత్రోపభుక్తవిషవీర్యవినాశనః ।

విరూపాక్షకృతత్రాసో విశ్వభవ్యమహాతపాః ॥ 112

నను సత్స్వపి విష్ణ్వాదిషు శివేనైవ కాలకూటం భక్షితమతశ్చివ ఏవే
శ్వర ఇత్యత ఆహ - విరూపేతి. భగవదనుగ్రహదేవ తద్విషస్య వీర్యం
సప్తమ్. తచ్చ విషగిలనం భగవదాజ్ఞయైవ కృతమిత్యాహ - విరూపాక్ష
కృతత్రాస ఇతి. విరూపాక్షోఽపి భగవదాజ్ఞోల్లంఘనాద్భిభేతీత్యర్థః. నను
బదరీనారాయణాదౌ విష్ణుస్తపస్తప్యతీతి ప్రథితమ్. తచ్చ తపో విరూపాక్ష

ప్రసాదముద్ధియైవేత్యత ఆహ - విశ్వభవ్యమహాతపా ఇతి. లోకక్షేమాయ భగవతా తపస్తప్యతే. సత్వన్యార్థమితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విరూపాక్షప్రజారక్షో విరూపాక్షవిమోక్షదః ।

విరూపాక్షమతావిష్టపాషణ్ణజనతాపనః ॥ 113

నాయం విరూపాక్షమేకమేవ రక్షితవాన్. కిన్తు తత్ప్రజా అపి. స కేవలమయం శివాయ విభూత్యాదీనేవ దత్తవానపి తు మోక్షమపి దదా త్యేవ. “అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయే” ఇతి శివవచనాత్. య ఏతద్భాగవతం మతం విహాయ వేద బాహ్యే శైవే పాషణ్ణమతే ప్రవిష్టాస్తే దణ్ణ్యన్తే యమేనేత్యాహ - విరూపాక్షేతి. తాపనః యమదణ్ణద్వారేతి భావః. (౩)

శ్లో॥ విరూపాక్షలలాటాక్షివీతిహోత్రాహితప్రభః ।

విధిరుద్రాదకుల్యాన్తర్వృష్టశక్తిజలామ్బుదః ॥ 114

నను శివే ఫాలనేత్రమున్మీలయతి సతి మన్మథో దగ్ధః జగచ్చ సశ్య తీతి స ఏవేశ్వర ఇత్యత ఆహ - విరూపాక్షేతి. శివస్య ఫాలనేత్రే యోఽగ్ని రస్తి తస్మిన్ భగవతైవ స్వతేజో న్యస్తమ్. “యచ్చాగ్నౌ తతేజో విద్ధి మామక” మితి గీతావచనాత్. కిమ్బహునా బ్రహ్మరుద్రాదిషు సర్వేష్యపి యా యా శక్తిరస్తి సా సా సర్వాపి వైష్ణవ్యేవేత్యాహ - విధీతి. విధిరుద్రా దీనామేవ కుల్యానామల్పసరితామన్తః వృష్టం శక్తిరూపం జలం యేన స చాసావమ్బుదో మేఘః. (౨)

శ్లో॥ విధిరుద్రాదిమీనౌఘపూర్ణమాయాపయోనిధిః ।

విశ్వప్రాణాన్తరో విశ్వప్రాణాధిష్ఠాతృపౌరుషః ॥ 115

సర్వమపీదం మాయా వైభవమేవేత్యాహ - విధిరుద్రాదిభిరేవ మీనౌఘైః పూర్ణం మాయైవ పయః జలం తస్య నిధిః. స కేవలం శివాది శక్తిరేవైతదీయా, కిన్తు, ప్రాణశక్తిరపి. యతోఽయం ప్రాణేషు వర్తతే ఇత్యాహ. విశ్వప్రాణాన్తరః సర్వప్రాణానామన్తస్థితః. కేన రూపేణే

త్యత ఆహ - విశ్వప్రాణేష్వపి యదధిష్ఠాత్మపౌరుషం పురుషకారోఽస్మి
తదీశ్వర ఏవ. యద్వా పురుష ఏవ పౌరుషః స్వార్థేఽఙ్. నారాయణాధిష్ఠి
తత్వాత్ప్రాణానాం ప్రాణాధిష్ఠాతా పురుషో విష్ణురేవేతి. (౩)

శ్లో॥ వినాయకాభ్యవహృతిక్రియావిఘ్ననివారకః ।

వినాయకాయుతాధీశవిష్ణుక్సేనోపసేవితః ॥ 116

అథ గాణపత్యమతం నిరాకరోతి, తత్ర తేషామియముపపత్తిః. వినా
యక ఏవేశ్వరః. సర్వత్ర సర్వక్రియాసు ప్రథమం తస్య పూజ్యమానత్వాత్.
గౌరీశబ్జరలక్ష్మీనారాయణవివాహయోరపి వినాయకస్యాదౌ నిర్విఘ్న
పరిసమాప్తర్థం పూజితత్వాత్ ఇతి. తత్రాహ భాగవతః. అస్మద్విఘ్ననిరా
సాయ వినాయకస్సేవ్యతామన్మదాదిభిః, స్వవిఘ్ననిరాసాయ స వినా
యకః కచ్చిదన్యం సేవేత, స చాన్య ఈశ్వరో విష్ణురేవేత్వాహ - వినా
యకేతి. వినాయకస్య అభ్యవహృతి క్రియాయాం యో విఘ్నః తస్యా
యం నివారకః. కించాయం వినాయకః భగవద్దానవర్గానుప్రవిష్ట ఏవే
త్వాహ - వినాయకేతి. వినాయకానామయతస్య అధీశో విష్ణుక్సేనో
భృత్యవిశేషః. తేన ఉపసేవితః కల్పే కల్పే ఏకైకో వినాయక ఇతి అనన్త
కల్పేష్వతీతేషు అనన్తవినాయకాముక్తాన్సన్తః భగవన్తం సేవన్త ఇతి
అయతపదనిర్దేశః. (౨)

శ్లో॥ వినాయకకరాబ్ధరాస్సపితశ్రీస్వయంవృతః ।

వినాయకైకరదనచ్చేదశాన్తసుదర్శనః ॥ 117

నను లక్ష్మీగణపతిరితి కశ్చిద్గణపతిరస్మి. తేన చ సముద్రమథన్
సముద్రాదుద్భూతా లక్ష్మీరపహృతా. తదర్థం విష్ణోర్వినాయకస్య చ
మహాన్ సగ్గరోఽభూత్. తత్ర చ విష్ణుః పరాజితః. తతో మహాతి కాలే
అతిక్రాన్తే కరుణయా లక్ష్మీర్విష్టవే పునర్నత్రేతి కాచన కథా శ్రూయతే.
తస్యాః కా గతిరితి శబ్దాయాం మృషైవ గతిరితి మనసి కృత్య నిశ్చయ
మాహ - శ్రీర్దేవీ సముద్రాదుత్థితా సతీ పట్టాభిషిక్తా గజైః తత్ర
గజత్వావిశేషాద్వినాయకేనాపీత్వాహ - వినాయకేతి. కరశ్శుణ్డా తథా
స్సపితయా శ్రియా చ భగవాన్ స్వయం వృతః. దేవతాన్తరనిషేధపూర్వక

మితి భావః. ఏతచ్చ సంక్షేపేణోక్తం భాగవతే. “కవచిచ్చిరాయుర్నహి శీల మక్లల”మిత్యాదినా. అనేన లక్ష్యాస్వయంవర ఏవ విహితః. న తు రాక్షసవిధిర్బలాదాహరణరూప ఇతి ప్రాగుక్తకథాయా అసత్యత్వం సూచితమ్. ప్రసజ్గాస్తరే విష్ణువినాయకయోరాసీత్సజ్గర ఇత్యాహ. వినాయకస్యైకస్య రదనస్య ఛేదేన శాస్తం శమం ప్రాప్తం సుదర్శనం యస్య స తథోక్తః వినాయకే త్యక్తుం భగవతా సుదర్శనే గృహీతే సతి శబ్దర విరించ్యాదయో విష్ణుం శరణం జగ్ముస్తతశ్చ కరుణయా సుదర్శనస్య అమోఘత్వేన చ వినాయకస్యైకం రదనం సుదర్శనేన భగవాంశ్చిచ్ఛేద. తతశ్శబ్దరూపయో ముదితా ఆసన్. వినాయకస్య చ గర్వః పరిహృతః. ఏకదంతశ్చ వినాయకోఽభూదితి భావః. (౨)

శ్లో॥ వినాయకసముద్గీతో వినాయకవరప్రదః ।

వినాయకపరిత్రాతా వినాయకభయావహః ॥ 118

తస్మిన్నేవ యుద్ధప్రసజ్గే రదనచ్ఛేదానస్తరం వినాయకేనాయం స్తుతః. తస్మై చానేన వరో దత్తః బహుభోజనరూపః. తజ్ఞాయం రక్షిత వాన్. సుదర్శనకరం విష్ణుం దృష్ట్వా భీతశ్చ వినాయకః. యద్వా నృసిం హావతారే విష్ణోరస్పృగ్దజాననస్య భీతిరుచితేతి భావః. (౪)

శ్లో॥ వినాయకశరణ్యాజ్ఞిర్వినాయకశుభప్రదః ।

వినాయకోదరస్థాగ్నిజ్వాలావర్ధనమారుతః ॥ 119

రక్షకత్వాదేవ వినాయక ఏతస్య చరణశరణం గత ఇత్యాహ - వినాయకశరణ్యాజ్ఞిరితి. కుతోస్య శరణ్యత్వమత ఆహ - శుభప్రదత్వా దితి. బహ్వాన్నభక్షణమవ్యస్య విష్ణుసుగ్రహాదేవేత్యుక్తమ్. తమేవాను గ్రహం దర్శయతి - వినాయకేతి. జరరాగ్నిం తస్య ప్రదీపయతి అస్తస్థి తత్వాదితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వజన్మాదరాగ్వాత్మా విశ్వాన్నప్రతిపాదకః ।

విశ్వమృరాపుణ్యగన్ధో విద్యుత్త్వత్పుష్పసద్రసః ॥ 120

జరరాగ్నిరపి స ఏవ తస్య సర్వేషాంజ్ఞేత్వాహ - విశ్వజన్మాదరా గ్వాత్మా. “అహం వైశ్వావరో భూత్వా ప్రాణినాం దేవామాశ్రితః”

ఇతి గీతా. ఏవమన్మపచనస్య విష్ణుకృత్యత్వం దర్శయిత్వా అన్నదానస్యా
ప్యాహ - విశ్వాన్నప్రతిపాదక ఇతి. నను ప్రీహ్యోదయో జలఙ్చ ప్రాణీనాం
జీవనమ్, తత్ర ప్రీహ్యోదీన్ పృథివీ దత్తే, జలఙ్చ విద్యుత్త్వదాదయ ఇతి,
భూజలభూతయోరేవ విశ్వాన్నప్రతిపాదకత్వం, నత్యీశ్వరస్యేత్యత అహ -
విశ్వమృరాయాం పృథివ్యాం యః “పుణ్యో గన్తః పృథివ్యా”ఞ్చేదీగీతా
వచనాత్. తథా యశ్చ విద్యుత్త్వత్వం జలే రసోఽస్తి ప్రాణా
ధారభూతః స ఈశ్వర ఏవ. పుణ్యో గన్తోఽస్తి ప్రీహ్యోది జన్మోదయహేతుస్స
ఈశ్వర ఏవ. (౪)

శ్లో॥ విరోచనలసద్రూపం వియచ్ఛబ్దో విటేదేద్ధృతిః ।

విరోచనసఖస్పర్శో విధుజ్యోత్స్నా వికాతపః ॥ 121

స కేవలం పృథివీజలయోర్గన్ధరసావేవ భగవాన్, కిన్తు తేజ ఆదిషు
యద్రూపాదికం తత్సర్వం భగవానేవేత్యాహ - సప్తదశనామభిః. అగ్ని
భాస్వరం యద్రూపం వియతి యశ్చబ్దః విటేశి మేరౌ యా ధృతిః ధైర్యం,
విరోచనసఖో వాయు స్తస్మిన్ యః స్పర్శః, విధౌ చన్ద్రే యా జ్యోత్స్నా
వివిధాః కాః ద్యుతయో యస్య స వికసూర్యస్తస్మిన్ య అతపః
తత్సర్వం భగవానేవ. “జ్ఞానమాత్మని భా సూర్యే చన్ద్రే జ్యోత్స్నా చ
భే ధ్వని”రితి స్మృతిరితి భావః. (౬)

శ్లో॥ విషశేవధిగామ్భీర్యం విశ్వజ్ఞానం వివిత్సుఖమ్ ।

విశ్వమగ్గలమాగ్గల్యం విశ్వపూరుషపౌరుషమ్ ॥ 122

యచ్ఛ సముద్రే గామ్భీర్యం, విశ్వేష్వాత్మసు యత్ జ్ఞానం, వివిది
అత్మవేత్తరి యత్సుఖమానన్దః, సర్వేష్యపి మగ్గలేషు యన్మాగ్గల్యమ్, సర్వే
ష్యపి పురుషేషు పరశురామాదిషు యత్పౌరుషం తత్సర్వం విష్ణురేవ. (౭)

శ్లో॥ విశ్వమృరాక్షమా విద్యుదువిర్విక్రాంతవిక్రమః ।

విద్యుత్త్వదుదయో విద్యుద్భుజ్గో విధువిభేదనః ॥ 123

భువి యా క్షాన్తిః విద్యుతి యా రుచిః, విక్రాన్తేషు యో విక్రమః,
తదేతత్సర్వమీశ్వర ఏవ. ఈశ్వరస్య సర్వాత్మకత్వాదితి భావః. భగవన్మా

యా కార్యత్వాచ్చ సర్వస్య, నను కారణం యత్రప్రకృతికం తత్రప్రకృతికం కార్యం భవతీతి నియమాత్ యథా గజార్థజో జాయతే, మనుష్యాన్మనుష్య, వృక్షాద్వృక్షశ్చేతి అతః కోఽత్ర విష్ణుమాయావకాశోఽత ఆహ - విద్యుత్త్వ దుదయ ఇతి/ వసన్తే గ్రీష్మే చ నిర్మలం తావద్గగనం సర్వస్య ప్రత్యక్షమ్. వర్షరౌ ప్రాప్తే తత్ర అకస్మాన్మేఘా జాయన్తే నైతే మేఘా మేఘాజ్ఞాతాః కారణస్య మేఘస్యాదర్శనాత్. తస్మాదయం మేఘోదయో విష్ణుమాయై వేత్త్యాహ - విద్యుత్త్వదుదయ ఇతి. విద్యుత్త్వతాముదయో యస్మాత్స ఇతి విగ్రహ ఏవ ముత్తరత్రాపి. మేఘావాం సన్నికర్షాద్విద్యుతో జాయంతాం నామ - తాసాం క్షణభంగురత్వస్తు మాయయైవేత్త్యాహ - విద్యుద్భజ ఇతి. విధోశ్చస్త్రస్య విభేదనం విభేదః వృద్ధిక్షయకృతో భేదః యస్మాత్స. అయమాశయః ముద్గరప్రహరఘటప్రధ్వంసయోర్యథా న నియతప్రకృతి కత్వం, తథా విద్యుద్భజవిష్ణుమాయాదీనాఞ్చేతి. (౬)

శ్లో॥ వికమ్పనో విషనిధిసన్నివృత్తిర్వివిత్పతిః ।

వినివృత్తిర్విప్రవృత్తిర్విభావసుగతిర్విదః ॥

124

వేర్వాయోః కమ్పనాని యస్మాత్స వికమ్పనః. విషనిధేస్సముద్రస్య సమ్యక్ నివృత్తిర్వేలా సకాశాదితి భావః. యస్మాత్స విషనిధి, సన్నివృత్తిః విభావసో సూర్యస్య గతిర్యస్మాత్స విభావసుగతిః. అత్ర “మేఘోదయ స్సాగరసన్నివృత్తిరిందోర్విభేదస్సృతితానివాయోః. విద్యుద్విభజ్గో గతి రుష్ణరశ్మేర్విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవన్తి మాయా” ఇత్యనుసన్దేయమ్. నను విద్యుత్ప్రవృత్తి సముద్రనివృత్త్యాదీనాం విష్ణుమాయాహేతుకత్వముక్తమ్. విష్ణోః ప్రవృత్తినివృత్త్యోః కో హేతురితి శఙ్కాయాం - తస్య న క్వచి త్రవృత్తిర్నాపి నివృత్తిః, పూర్వత్వాదిత్వాహ - వినివృత్తి ర్విప్రవృత్తి రితి, సముద్రమథనాదిప్యస్య ప్రవృత్తిదర్శనస్తు మాయయైవేతి భావః. అత ఏవ యే పరమాత్మ తత్త్వవిదస్సే ఏనం సేవన్తే. పతిం భార్యావత్ప్రభుం భృత్యవచ్చేత్వాహ - వివిత్పతిరితి. విం పరమాత్మానం విదన్తీతి వివిదస్సా త్త్వన్తః, తేషామ్పతిః ప్రభుః, కిన్తేషామేతత్సేవయా ఫలమత ఆహ - విద ఇతి. విం పరమాత్మానం దదాతీతి విదః “మోక్షమిచ్చేజ్జనార్దనా” ది స్మృతేః. మోక్షస్య పరమాత్మత్వాచ్చేతి భావః. న చ విముక్తిద ఇత్యనేన పునరుక్తిః, మోక్షస్వరూపజ్ఞాపనాయ నామ్న ఏతస్య ఆవశ్యకత్వాదితి (౭)

శ్లో॥ విశ్వాధికో విటవరాత్మ్యచ్చితో విటధారయః ।

విటేంద్రో విటరాట్ఘ్నజ్జనిలయో విటవర్ధనః ॥ 125

నను మేఘోదయాదయో మాయావిష్టోరేవేతి కో నియమోఽత
అహ - విశ్వాధిక ఇతి. న హి విశ్వాంతఃపాతినాం బ్రహ్మాదీనాం జీవానా
మ్యాయా భవతుమర్హన్తి. తేషామేవ మాయాపరతన్త్రత్వాత్మిన్తు విశ్వా
ధికస్యేశ్వరస్య విష్టోరేవేతి భావః. కిచ్చ “అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం
వ్యాప్య నారాయణస్థిత”ఇతి “ఊర్ధ్వఞ్చ నారాయణః అధశ్చ నారా
యణః అన్తర్బహిశ్చ నారాయణ” ఇతి చ శ్రుతేర్విష్ణురేవేశ్వరః. దర్శిత
శ్రుత్యర్థనిర్ధారణాయ భగవత ఊర్ధ్వాధోఽన్తర్బహిర్వాప్తిం స్ఫులయితుం
నిదర్శనతయా సముద్రమథనప్రసజ్గమాహ - త త్రమన్తర భ్రమణక్షమమాకార
మాహ - విటవరాత్మ్యచ్చిత ఇతి. విటవరాన్మేరోర్ద్విమవతో వా అత్యు
చ్చితః అత్యున్నతః. అధశ్చనారాయణ ఇత్యేతదాహ - విటధారయ ఇతి.
మన్తరస్యాధో భగవాన్మమరూపేణ వర్తమానస్తం ధరతి. సోఽపి మన్తరో
భగవానేవేత్యాహ. విటేంద్ర ఇతి. మన్తర ఇత్యర్థః. యద్వా విటేంద్రో
మేరురేవ. “మేరు శ్శిఖరిణామహ”మితి గీతా. గీతాసు హి ఉత్కృష్ట
ముత్కృష్టమృదార్థం కణ్ఠతో భగవద్రూపేణ ప్రతిపాద్య తద్భిన్నానాం
సర్వేషామపి “విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగ”దితి
సామాన్యేన భగవద్రూపత్వం ప్రతిపాదితమ్. తతశ్చ మేరువన్మన్తరోఽపి భగ
వానేవేత్యర్థసిద్ధమ్. ఊర్ధ్వఞ్చ నారాయణ ఇత్యేతదాహ - విటరాట్ఘ్న
జ్జనిలయ ఇతి. మన్తరస్య శృణ్వే తదాధారతయా స్థితః అన్తర్వాప్తిమాహ -
విటవర్ధన ఇతి. వాసుకి కర్షణాన్మన్తరస్య మధ్యే క్షయే సతి తదంతః ప్రవిశ్య
మన్తరదార్ధ్యం వర్ధితవానిత్యర్థః. (౬)

శ్లో॥ విటరాణ్మన్తనో విద్యుత్స్ఫురన్మకరకుణ్డలః ।

విటకూటాక్రాన్తభుజో విషద్రేన్ద్రవికర్షణః ॥ 126

బహిస్తద్వాప్తిమాహ - విటరాణ్మన్తన ఇతి. మన్తరస్య బహిష్ఠిత్యా
సముద్రం మథితవానిత్యర్థః. తన్మథనసామయికభగవదాకారవైభవం భక్త
బుద్ధిరోపాసౌకర్యాయ వర్ణయతి. విద్యుతావివ స్ఫురతీ మకరకుణ్డలే

యస్య సః మథనసంరంభాత్కుణ్డల చలనమితి భావః. భుజైర్విటస్య మన్త రస్య కూటశ్చిఖరం ఆక్రాంతః, ఊర్ధ్వస్థితేన విష్ణునా భుజైర్మన్తరకూటో ధృతః, పతనభయాదితి భావః. విషద్రోన్తో వాసుకిస్తస్య వికర్షణః విశేషేణ ఆకర్షణకరః. (౪)

శ్లో॥ విస్ఫురద్భుజసన్దోహపర్యాయాక్రాంతమన్తరః ।

విధ్వనత్కరసాహస్రభర్తృ సతార్కకరోత్మరః ॥

127

విస్ఫురతా భుజసన్దోహేన పర్యాయేణ క్రమేణాక్రాంతః మన్తరో యస్య సః, దక్షిణకరైస్సర్పాకర్షణే వామభుజా మన్తరం వేష్టయన్తి. వామకరైరాకర్షణే తు దక్షిణభుజౌ ఇతి పర్యాయశబ్దార్థః. అస్య చ తదా సహస్రం కరా ఆసన్. తే తు కరా న సూర్యకరవదలక్ష్యాకృతయః/ కిన్తు స్థూలతయా లక్ష్యా ఏవ. అత ఏవ సూర్యకిరణసహస్రమేతత్కరసహస్రేణ నిర్జితమేవ. తస్మాత్సూర్యవదయం సహస్రకర ఇతి వక్తుం న శక్యమితి భావః. యద్వా విష్ణోర్భుజసహస్రే సూర్యస్య సహస్రకిరణాః పతితాస్సన్తః తేషాం శ్యామప్రభయా స్థగితాత్మారుణప్రభా బభూవుః ఇత్యాహ - విధ్వనదితి. కరచలనాత్పుణచలనమితి భావః. యథా హుజ్జారేణ శత్రుం భర్త సృయతి - తథా కబ్జణధ్వనినా సూర్యకిరణసహస్రమితి ధ్వనిః. ఉత్కర స్సమూహస్సహస్రమితి యావత్. (౨)

శ్లో॥ విచలత్కచబృన్దాభ్రమాలాఞ్జనవపుర్ధరః ।

విస్తీర్ణవలిమద్రక్తకణ్ఠో విమృదితస్రజః ॥

128

విచలతీ కచానాం బృన్దమభ్రమాలేవ యస్య తత్తథోక్తమఞ్జనో భూధర ఇవ వపుర్దేహః తస్య ధరః ధర్తా అఞ్జనాద్రివన్నీలే ఉన్నతే చ భగవద్వపుషి కాదమ్బినీవత్కచౌఘశ్చలతి మదనసంరంభాదితి భావః. విస్తీర్ణావలయోఽస్య సన్తితి విస్తీర్ణవలిమాన్. రక్తః రాగవాన్ కణ్ఠో యస్య సః విమృదితా స్సృజో యస్య. (౩)

శ్లో॥ వివల్గత్పుథులశ్రోణిర్విరణన్మణికబ్జణః ।

విభ్రశ్యదూర్ధ్వకౌశేయో వివిధద్రుసుమాప్లుతః ॥

129

పురులోఽస్య శ్రోణిదేశో విశేషేణ వల్గతే కమ్పతే. మణిమయాని కజ్జుణాని చ విశేషేణ రణన్తి శబ్దాయన్తే. ఊర్ధ్వకౌశేయశ్చ విభ్రశ్యతి భ్రష్టో భవతి అంసస్థలాదితి భావః. దేవైరస్మిన్పుష్పపుష్టిః కృతా. యద్వా కేశపాశగతాని దేవతరుపుష్పాణి మథనసంరమ్భాచ్ఛరీరే సర్వత్ర పతితాని. (౪)

శ్లో॥ వివిధస్వరసమ్పూర్ణమజ్జగీతవినోదనః ।

విషధీస్త్రకరోదజ్జుత్పయఃక్షాలితసత్పదః ॥ 130

యథా వల్లవ్యః క్షీరమథనారమ్భే ఆయాసానుదయాన్మనోహరం గాయన్త్యో మథన్తి, తద్వదయం యావన్మథనమపి గాయతి. ఆయాసాభా వాదిత్యాహ - వివిధేతి. వివిధైస్సప్తభిస్స్వరైస్సమ్పూర్ణేన మజ్జునా మనో హరేణ గీతేన వినోదయత్యాత్మానమన్యాన్వా తథోక్తః. సముద్రశ్చాన్య పాదారవిన్దం కరతుల్యతరజ్జైః పయసా క్షాలయతి మథనక్షోభాదితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విభ్రమాక్రాంతవిబుధవల్లవీదృష్టిమానసః ।

విస్ఫురద్ధాసవిభవధ్వస్తసర్పాద్రికశృలః ॥ 131

విభ్రమైర్విలాసైరాక్రాన్తాని విబుధవల్లవీనాం స్వర్గాభీరాజ్జనానాం దృష్టయో మానసాని చ యస్య సః. వల్లవ్యో హి పయోమథనసమయే దర్శ సీయవిభ్రమా భవన్తి. కిమ్మునర్విబుధవల్లవ్యః. తాసామపి మనోదృష్టిహరీ విభ్రమోఽస్యేత్యహో అస్య విభ్రమ ఇతి భావః. యథా భువి, తథా దివ్యపి కామధేనుపయోమథనార్థావల్లవ్యస్సన్తీతి బోధ్యమ్. విస్ఫురతో హాసస్య విభవేన ధ్వస్తే సర్వస్య అద్రేశ్చ కశ్మలే యస్య స తథోక్తః. భగవద్ధా సామృతపానాత్సర్వోఽద్రీశ్చ త్యక్తకశ్మలో బభూవతుః. (౨)

శ్లో॥ విధువక్త్రస్మితజ్యోత్స్నావర్ధితక్షీరవారిధిః ।

విశిఖాపాజ్గనిహతలక్ష్మీచిత్రో వినోదభాక్ ॥ 132

అలక్ష్మద్విజం స్మితమ్, కిచ్ఛిల్లక్ష్మద్విజన్తు హసితమితి వివేకః. తత్ర హాసో వర్ధితః. స్మితమాహ - విధివతి యథా చంద్రే ఉదితే తస్య జ్యో త్స్నాయా సముద్రో వర్ధతే తథా విష్ణుముఖచంద్రే దృష్టే సతి తస్య స్మితేన

క్షీరాబ్ధిర్వర్ధత ఇత్యర్థః. అనేనాభేరపి గుణాధానముక్తమ్. మథససమయే లక్ష్మీః క్షేత్యత ఆహ - విశిఖైరివాపాభైర్నిహతం లక్ష్మ్యాః సమీపస్థాయా ఇతి భావః. చిత్తం యస్య సః. సర్వమపీదం వినోదాయైవేత్యాహ - వినోదభాగితి. (౩)

శ్లో॥ విశ్వావస్వాదిగస్తర్వగీయమానగుణేహితః ।

విధిరుద్రేన్ద్రకలితజయశబ్దోవిషార్దనః ॥ 133

తదానీం విశ్వావస్వాదయో గస్తర్వా ఏతస్య గుణాన్ కర్మాణి చ గాయన్తి. విధిరుద్రేన్ద్రాన్తు జయ జయేతి శబ్దముద్ధిరన్తి. ఉత్సాహవర్ధనా యేతి భావః. ఏవం భగవతా సముద్రే మథితే సతి క్షుబ్ధో భవత్సాగరః. యో న పూర్వం దేవాసురైః క్షోభయితుమశక్యః సాగరక్షోభో జలక్షోభ ప్రయుక్త ఏవేతి విషార్దన ఇత్యుక్తమ్. (౩)

శ్లో॥ విశ్రాణసగుణాక్రాన్తకామధేనుసురద్రుమః ।

విబుధద్విపసక్రాన్తగతిగామ్భిర్యసద్గుణః ॥ 134

నను మథనాత్పయసి క్షుభ్యే సతి నవనీతం జాయతే. ప్రకృతే పయః క్షోభాత్కిమ్బులమాసీదత ఆహ - కామధేనుః కల్పవృక్ష ఐరావతశ్చేతి త్రయం తావజ్జాతమ్. ఏతేషాం కారణన్తు భగవానేవ. తస్య గుణాశ్చ ఏతేషు నజ్రుమణీయాః. కారణగుణానాం కార్యే నజ్రుమణన్యా యాత్. ఏవం స్థితే కస్మిన్కార్యే కో గుణస్సక్రాన్త ఇత్యత ఆహ - విశ్రాణనేతి. కామధేనుసురద్రుమయోరేతస్య ఔదార్యం సక్రాన్తమ్ గజే తు గతిగామ్భిర్యం సక్రాన్తమితి. అత్ర సమవాయి కారణగుణా నామేవ కార్యే సక్రాన్తి ర్న తు నిమిత్తకారణగుణానామితి తార్కిక సమయ విరోధః ప్రతిభాతి. తథాపి న సోఽత్ర ప్రసరతి. మాయాయాం సర్వసమ్భవాదితి. (౨)

శ్లో॥ విధుమణ్డలసక్రాన్తముఖకజ్జప్రభాకలః ।

విబుధాశోపసక్రాన్తవైశద్యవిశదశ్రవాః ॥ 135

అస్య ముఖపద్మే యా కాన్తిస్సస్య లేశ ఏవ చద్రమణ్డలే సజ్రాన్తః
అనేన విధుముఖయోర్మహత్తారతమ్యమితి నూచితమ్. ఏతస్య కీర్తే
ర్యద్వైశద్యం శుభ్రత్వమస్తి తదుచ్చైశ్రవసి సజ్రాన్తమ్. విశదశబ్దోఽత్ర
నిర్దోషత్వవాచీ విస్తీర్ణత్వవాచీ వా. (౨)

శ్లో॥ విబుధాహారసజ్రాన్తమాధుర్యమధురాధరః ।

విబుధక్షితివామాక్షీక్రాన్తసౌందర్యవిగ్రహః ॥ 136

మధురే ఏతస్యాధరే యన్మాధుర్యం తదమృతే సజ్రాన్తమ్.
యదేతస్య విగ్రహే సౌందర్యం తదపురస్సు సజ్రాన్తమ్. విబుధక్షితిస్సుర్గః.
వామాక్ష్యస్త్రియః. (౨)

శ్లో॥ విషరత్నోపసజ్రాన్తతేజా విశ్వప్రమాణవిత్ ।

విశ్వవ్యవస్థాసన్ధాతా విశ్వసజ్జహనిగ్రహః ॥ 137

ఏతస్య తేజః కౌస్తుభే చిన్తామణౌ వా సజ్రాన్తమ్. కథం దేవా
సురైరక్షుభితస్సాగర ఏకేన విష్ణునా క్షుభిత ఇత్యత ఆహ - విశ్వప్రమాణ
విత్. సముద్రజలస్య సర్వస్య చ యద్యత్ప్రమాణం తత్సర్వమయం వేద.
న త్వన్యే. తతశ్చ లక్ష్మవిద్భిః ప్రయుక్తశ్శరో యథా లక్ష్మం క్షోభయతి,
తద్వత్ప్రమాణజ్ఞేనానేన కృతం సర్వం ప్రమేయం సఫలమ్భవతి. న త్వస్య
దితి భావః ప్రమేయం కార్యమ్ కథమస్తేవ ప్రమాణవిత్త్వమత ఆహ -
విశ్వవ్యవస్థాసన్ధాతేతి. సర్వేషామపి భూతానాం భౌతికానాం లోకానాం
వ్యవస్థా అనేనైవ కృతా. అతస్సర్వస్య ప్రమాణమయం వేద. అత ఏవ
సర్వస్య నిగ్రహానుగ్రహయోరయమేవ శక్త ఇత్యాహ - విశ్వేతి. సజ్జ
హోఽనుగ్రహః. (౪)

శ్లో॥ విషరాట్కీకరరౌఘచిత్రితాకారపుష్పరః ।

విషాక్షేద్యో విషాదాహ్యో విషధిర్విషనాశనః ॥ 138

నను సముద్రమథనసమయే కిమయం క్షుభితోద్వేలసాగరతరజ్గళికర
పరమ్పరాభిః పరిభూత ఇత్యత ఆహ - విషరాడితి. విషరాదావమ్భుతి

స్తస్య శీకరాణామేవ ఋక్షాణాం సక్షత్రాణామోఘేన బృద్ధేన చిత్రితమల
జ్యోతమ్. అకార ఏవ పుష్కరం గగనం యస్య సః యథా గగనస్య
సక్షత్రైః స కాపి క్షతిః ప్రత్యుతాలజ్యోతిస్తథా. శీకరైర్విష్ణుదేహస్యే
త్యర్థః. అత ఏవాయం విషేణ జలేన అక్షేద్యః క్షేదయితుమశక్యః. నను
సాగరాదుత్థితేన కాలకూటేన కృతోఽస్య పరిభవ ఇత్యత ఆహ - విషా
దాహ్య ఇతి. తత్ర హేతుమాహ. విషధిరితి. యస్మాద్విషమాసీత్ససముద్ర
ఈశ్వర ఏవ. “సరితాం సాగరోఽస్త్వహ”మితి గీతావచనాత్. సముద్రగతం
మాలిన్యమేవ హి విషం, తేన కథం సముద్రస్య క్షతిస్సాదితి భావః.
యన్నామస్మరణాదిభిర్బుక్తమపి విషం నిర్విర్యమ్భవతి తస్య కథం విషా
త్పరిభవ ఇత్యాహ - విషనాశన ఇతి. భక్తానామితి భావః. (గ)

శ్లో॥ విశ్వమాతృస్మరోన్మేషో విశ్వమాతృస్వయంవృతః ।

విశ్వమాతృకటాక్షాళిపీయమానపదామ్బుజః ॥ 139

సముద్రమథ సప్రసజ్గాత్తదుత్పన్నలక్ష్మీస్వయంవరసామయికభగ
వచ్ఛృణ్గారమాహ - ధ్యాతృబుద్ధిసౌకర్యాయ. భగవన్తం విహాయ సముద్రం
గతాయా లక్ష్యాః పునరుత్థానం కథమిత్యత ఆహ - విశ్వమాతృస్మరో
న్మేష ఇతి. మదనశరార్ధితాయా స్తస్యాః పునర్భగవద్వరణార్థముత్థాన
ముచితమితి భావః. స్మరోన్మేష కార్యమాహ - విశ్వమాతృస్వయంవృత ఇతి.
తస్యా భగవతి ప్రేమాతిశయమాహ - విశ్వమాతేతి. విశ్వమాతా లోక
జననీ రమా, తస్యాః కటాక్షైరేవాలిభిర్బ్రుమరైః పీయమానమత్యంతానక్త్యా
దృశ్యమానం ఆస్వాద్యమానఇచ్చ పదమేవామ్బుజం యస్య స తథోక్తః.

శ్లో॥ విశ్వమాతృసమానాత్మా విశ్వమాతృపరీక్షితః ।

విశ్వమాతృస్మితాహరో విశ్వమాతృపదాఙ్కితః ॥ 140

వస్తుతో లక్ష్మీనారాయణయోర్న కోఽపి భేద ఏకాత్మత్వాద్విత్యాహ -
విశ్వమాత్రా సమానః అభిన్నః ఆత్మా స్వరూపం సచ్చిదానందాత్మకం
యస్య స తథోక్తః. విష్ణురేవ పరతత్త్వమిత్యయమంశో లక్ష్మైష్టవ పరీక్ష్య
నిర్ణీతః. అతో నాస్మా స్వాగ్రహః కార్య ఇత్యాహ భాగవతః. విశ్వ
మాతృపరీక్షిత ఇతి. అనేన యదర్థం సముద్రమథనమత్ర వర్ణితం, తత్ఫలం

విష్ణుపరతత్త్వనిర్ణయరూపం దర్శితమితి బోధ్యమ్. యథా లక్ష్యాః విష్ణౌ
ప్రీతి స్థధా విష్ణోర్లక్ష్యామపీత్యాహ - విశ్వమాతృస్మితాహార ఇతి. విశ్వ
మాతుస్మితమమృతాదవ్యధికస్వాదమితి భావః. తదేవాహారో యస్య
సః, స్మితేన లక్ష్యాస్సుస్మిన్ ప్రసాదమనుమీయ పీతామృతవద్భుశం
తుష్యతీత్యర్థః. తత్ప్రసాదైకప్రవణతామాహ - విశ్వమాతృపదాఙ్కితః.
విశ్వమాతుః పదాభ్యామఙ్కితశ్చిహ్నితః వక్షసీతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వమాతృకలాభూషో విశ్వమాత్రధరస్సహః ।

విశ్వామ్నికోరోజకుమ్భనాభిలేపాయితాకృతిః ॥ 141

విష్ణోస్సైవ భూషణమిత్యాహ - విశ్వమాతైవ కలా చంద్రరేఖా
భూషో యస్య సః. కుతస్తాం వక్షసి భూషణత్వేన ధృతవానత ఆహ. విశ్వ
మాత్రధరస్సహ ఇతి. వక్షోగతకాంతాధరపానస్య సులభత్వాదితి భావః.
యథా లక్ష్యైర్విష్ణువక్షసి శేతే తథా విష్ణురపి లక్ష్యైవక్షసీత్యాహ. విశ్వామ్ని
కేతి విశ్వామ్నికాయా రమాయా ఉరోజకుమ్భయోర్నాభిలేపాయితా
కస్తూరీ లేపనతుల్యా ఆకృతిర్యస్య సః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమాతృముఖామౌజకస్తూరీతిలకద్భుతః ।

విశ్వమాతృశిరోజౌఘమేఘమణ్డలభృత్కరః ॥ 142

విష్ణోద్భుష్టి ర్లక్ష్యే ముఖకమలే కస్తూరీ తిలకవల్లగతి. విష్ణోర్నీలత్వా
త్రద్భుష్టేరపి నైల్యమత్రోత్ప్రేక్షితమ్. దృశేతి టాబన్తః. భగవానయం లక్ష్యాః
కేశపాశం మేఘబృన్దమివ కరేణ బిభర్తి. స్పర్శసౌఖ్యమనుభవితం
మితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృకుచోర్వీధ్రవిశ్రాంతాద్భుతవారిదః ।

విశ్వమాతృముఖానజ్మచన్ద్రమణ్డలమానదః ॥ 143

రతిశ్రమాపనోదాయ లక్ష్యా వక్షోరుహయుగలే అతీవ సంశ్లిష్టత్వా
దద్వితీయమానే శయానోఽయం భగవాన్ ఆకాశగమనతత్తద్దేశ ప్రవ
ర్ణప్రయుక్త శ్రమాపనోదాయ పర్వతే శయానో విచిత్రమేఘ ఇవ భాతి.

లోకికమేఘస్య విష్ణుసామ్యం వక్తుమయుక్తమిత్యద్భుతశబ్దప్రయోగః.
విశ్రమ్య చ తత్ర భగవాన్ శనైరున్మీల్య నయనే తస్యా ముఖచంద్రమా
లోక్య అహో నిష్కలంకోఽయం చంద్రబిమ్బ ఇతి బహుమానయతి. మానం
సన్మానం దదాతీతి మానదః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృముఖామౌజపీయమానాధరామృతః ।

విశ్వమాతృభుజవ్యాజిచమ్ముకప్రగ్గసన్ధలః ॥ 144

న కేవలం లక్షాఞ్ఘ్ర అధరే విష్ణోస్సృహో కిన్తు విష్ణుధరే లక్షాఞ్ఘ్ర
అపి అతః స్వోపరిశయానశ్రీనారాయణాధరామృతం లక్ష్మీర్ముఖకమ
లేన భృశమ్నిబి. అపి చ భుజాభ్యాం విష్ణోర్గలమాలిఙ్గతి తదానీచ్చ భగ
వతోరశ్చమ్ముకమాలయైవ అలఙ్కృతో భాసతి. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృకుచద్వన్దపీడితోరస్థలస్రజః ।

విశ్వమాతృదృశాభృణ్గీపీతహృత్పద్మసద్రసః ॥ 145

కిచ్చ లక్ష్మీస్వయం గాఢమాలిఙ్గతి విష్ణుమిత్యాహ - విశ్వమా
త్రితి. విశ్వమాతః కుచద్వంద్వేన పీడితా ఉరస్థలే స్రజో మాలా యస్య
స తథోక్తః. స్రజేతి టాబంతశ్చబ్దః. విశ్వమాతుర్దృశాభిరేవ భృణ్గీభిః
పీతః హృత్పద్మే సన్ వర్తమానః రసః ధైర్యరూప ఆనందో యస్య స
తథోక్తః. లక్ష్మీకటాక్షనిహతస్య విష్ణోః కా నామ ధైర్యకథేతి భావః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృకపోలాంతఃప్రతిబిమ్బితసన్ముఖః ।

విశ్వమాతృముఖామౌజప్రతిమాభృత్పొలకః ॥ 146

కస్మింశ్చిద్భన్దనవిశేషే ఉభయోర్ముఖసన్నికర్షే భవతి సతి తదా
నీం లక్షాఞ్ఘ్రం కపోలే భగవన్ముఖం ప్రతిఫలితమ్. భగవత్కపోలే చ లక్ష్మీ
ముఖం ప్రతిఫలితమ్. కపోలయోరాదర్శతుల్యత్వాదితి భావః. అనేనాన
యోర్దామృత్యం సమీచీనమితి ధ్వనితమ్. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృశ్రవోభూషారుక్పారశ్వేతితాననః ।

విద్రూమీకృతపద్మాసన్నాసికామౌక్తికాధరః ॥ 147

అధరం జిఘ్మక్షుం భగవన్తం మామేతి నిషేద్ధం లక్షాత్థం శిరః
కమ్పనం కుర్వన్తాం తదీయశ్రవణాగ్రగతవజ్రమణిఖచితతాటజ్జచల
ప్రయుక్త శోభాధాశధళ్యాద్భగవన్ముఖం శ్వేతమాసీత్. తతశ్చనక్తైర్ధృ
హీతే లక్ష్యధరే భగవతా తదాసీం భగవదధరపద్మరాగమణిప్రభాసమ్పూర్ణ
లక్షాత్థ నాసాగ్రావలమ్బిముక్తాఫలం విద్రుమవదరుణమాసీత్ ఇతి
తద్గుణద్వయమ్. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృశిరస్సోరీశిష్టగజ్ఞాకృతాప్లవః ।

విశ్వమాతృదృగన్తాభాక్షణనీలోత్తరాధరః ॥ 148

భగవతి లక్షాత్థ ముర్ధానమాప్రాతవతి సతి ఉత్పేక్షతే భాగవతః.
విశ్వమాతుశ్శిరసి యా సోరీ శిష్టగజ్ఞా యమునయా సక్తా గజ్ఞా అతిశయో
క్త్యా ఇత స్తతః కేశబృన్దసంజ్ఞతా సీమన్తవీధిః తస్యాం కృతః అప్లవస్నానం
యేన స తథోక్తః దృశేతి భావః. అథ విశ్వమాతుర్దృగన్తానామాభయా
క్షణం నీలౌ ఉత్తరాధరౌ ఓష్ఠౌ యస్య స తథోక్తశ్చుష్మసనమయే ఇతి
భావః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృదృగమ్భాజసంజ్ఞోచోన్మేషదేక్షణః ।

విశ్వమాత్రలకాక్షేపాసహనేస్తుకలాసఖః ॥ 149

ఏవముభయౌ శ్చుష్మనాలింజనాదిష్వవిశేషేఽపి. సమానకాలే ఉభ
యౌ రుజ్జుమ్భా నాసీత్. ఏకస్యాస్త్రపితత్వాదిత్యాహ - విశ్వమాతుర్దృ
గమ్భాజయోసంజ్ఞోచమున్మేషఇచ్చ దత్త ఇతి. తథోక్తే ఈక్షణే యస్య
సః. యదా భగవాన్నేత్రే ఉన్మీలయతి తథా లక్ష్మీర్త్రియా నేత్రే సజ్జ్క
చయతి. యదా తు స నేత్రే నిమీలయతి తదా ప్రేమాతిశయాల్లక్ష్మీనేత్రే
ఉన్మీలయతి. అతో వైకదా తయోరీక్షణవ్యాపార ఇత్యర్థః. యద్వా
భగవత్సూర్యేన్దునయనత్వాదేకం సూర్యనయనం లక్షాత్థ నేత్రరూపం
కమలమున్మేషయతి. అన్యచ్చ చస్త్రరూపం నిమేషయతి. అయచ్చ

భగవాన్ సురతసమృద్ధవశాత్స్వనిశ్వాసవశాద్వా చలితాన్ లక్ష్యా అలకాన్ పునస్సమీకరోతి నఖైరిత్యాహ - విశ్వమాత్రితి. విశ్వమాతురలకానాం య ఆక్షేపశ్చలనం తస్య అసహనా ఇన్దుకలాతుల్యా నఖా యస్య సః. అత్రాల కానాం తమోమయత్వాదిన్దుకలాతుల్యానాం నఖానాం తదాక్షేపాసహన ముచితమితి ధ్వనిః. విశ్వమాత్రలకానామితి కర్తరి షష్ఠీ. ఆక్షేపః పరాభవః ఇతి తత్రార్థః. న చ నఖానామారుణ్యాత్కథం ఇన్దుకలాతౌల్యమితి వాచ్యమ్. అగ్రనఖానాం శ్వేతత్వప్రత్యక్షాదితి. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాత్రాననాదర్శవృత్తచిబుకధృత్కరః ।

విశ్వమాత్రోష్ఠపీయూషపానత్యక్తసుధాఘటః ॥ 150

ప్రణయకలహే చిబుకం ధృత్వా లక్ష్మీం ప్రార్థయతీత్యాహ. విశ్వ మాతురాననస్యైవాధర్మస్య దర్పణస్య వృత్తవదాచరచిబుకం ధరతీతి చిబుకధృత్ కరో యస్య స తథోక్తః. చిబుకం ధృత్వా ప్రతికూలం పుత్రాదికమనునయన్తి విద్వాంస ఇతి ప్రసిద్ధమ్/ తద్వత్పరతప్రతికూలాం లక్ష్మీం విష్ణురపీతి భావః. సుధాయాం లక్ష్యధరామృత మాధుర్యతుల్య మాధుర్యాభావాద్ధన్వన్తర్యవతారే హరిణా సుధాఘటస్త్యక్త ఇత్యు త్రేక్షతే. విశ్వమాత్రోష్ఠేతి విశ్వమాత్రోష్ఠపీయూషపానేన హేతునా త్యక్తసుధాఘటో యేన స తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ విపశ్చీస్వరజిల్లక్ష్మీగానమాధుర్యవిస్మితః ।

విశ్వమాతృస్వర్ణలతావనన్తాయితవిగ్రహః ॥ 151

న కేవలం లక్ష్యా అధర ఏవ మధురః, కిన్తు గానమపీత్యాహ - విపశ్చీ వీణా తస్యాస్వరం ధ్వనిం జయతీతి జిత్. తచ్చ తల్లక్ష్యా గానం తస్య మాధుర్యేణ విస్మితస్సజ్ఞాతవిస్మయః వసన్తయోగేన లతేవ విష్ణు యోగేన లక్ష్మీః పుష్పృతి. పుష్పవికసనే వికసనశ్చ లక్ష్యా ఆనన్ద ఏవేతి బోధ్యమ్. స్వర్ణలతేత్యనేన వసన్తస్య స్వర్ణలతా పుష్పజననసామర్థ్యం నాస్తీతి వసన్తశతసాదృశ్యం విష్ణుసౌన్దర్యస్య వ్యజ్యతే. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృశ్రుతిద్వంద్వభూషణాయితభాషణః ।

విశ్వమాతృవచఃపుష్పమరన్దాపూరితాశయః ॥ 152

ఉభావిమౌ రహసి కిమపి మస్త్రయేతే ఇత్యాహ. విశ్వమాతృశ్రుతి ద్వంద్వస్య భూషణవదాచరితాని భాషణాని యన్య. విశ్వమాతృర్వచో రూపేషు పుష్పేషు యో మరన్దః తేన ఆసమన్తాత్పూరిత ఆశయశ్చిత్తం యన్య సః. అన్యోన్యభాషణైరన్యోన్యం హృష్టావత్యర్థః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమాతృస్వర్ణపుత్రీభూషితాజ్యోహశోభితః ।

విశ్వమాతృమనోజ్ఞాంసలక్ష్మీలాలితసద్భుజః ॥ 153

ప్రేమాతిశయాల్లాలనార్థం వా తామజ్ఞే ధృతవానిత్యాహ - విశ్వమాతైవ స్వర్ణపుత్రీ సువర్ణమయీ ప్రతిమా తయా భూషితేనాజ్యేన ఉపశోభితః. తాదృశాయాస్తస్యా అజ్ఞే స్వభుజౌ న్యస్తవానిత్యాహ - విశ్వమాతృ ర్మనోజ్ఞస్య అంసస్య మనోజ్ఞయోరంసయోరితి వా. “స్తనా దీనాం ద్విత్వవిశిష్టా జాతిః ప్రాయే”ణేతి వచనాత్. యా లక్ష్మీశ్శోభా తయా లాలితస్సన్ శోభనః భుజః యన్య సః. అనేన అహో భగవద్భుజ సౌందర్యం యల్లక్ష్మ్యంసలక్ష్మీరపి తల్లాలయతీతి ధ్వనితమ్. (౨)

శ్లో॥ విశ్వామ్బాకరకజ్జాతసఖాభారజ్ఞేతస్తనః ।

విశ్వామ్బాపాజ్గనీలాజ్జపూజితో విశ్వమన్మథః ॥ 154

తాదృశీ లక్ష్మీశ్చ విష్ణోరంశే సవ్యం భుజం స్థాపయామాన, తేన లక్ష్మీకరకమలనఖకాన్తిర్విష్ణుదక్షిణస్తనదేశే ప్రసృతా సతీ తం స్తనం రక్తం కరోతి. న చ పుంసాం కుతః స్తన ఇతి వాచ్యమ్. “పూర్ణం హరిన్మణి పృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్యయం విశదహారమరీచిగౌర”మితి భాగ వతాత్. పుంసామపి స్తనచిహ్నమస్మేవ. స్తనాభోగస్తు నేతి బోధ్యమ్. లక్ష్మీరముమపాజ్ఞైరేవ నీలేన్ద్రీవరైః పూజయతి. ప్రేమాతిశయాత్పశ్యతీత్యర్థః. మన్మథస్తు తరుణీనామేవ. భగవాంస్తు విశ్వస్య సర్వస్యాపీత్యాహ విశ్వమన్మథ ఇతి. అతో లక్ష్మ్యా అస్మిన్ కామ ఉచిత ఏవేతి భావః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వామ్నాకైశికామోదాప్రూణకేలివిచక్షణః ।

విశ్వామ్నాస్పర్శసుఖితో విశ్వామ్నామూర్ధచుంబనః ॥ 155

తథా అజ్కుస్థితాయా లక్ష్మణః కబర్యాం య ఆమోదః తమయం భృశం జిప్రుతి. తత్ర కుశలత్వాత్. అస్యాశ్చ స్పర్శేనాయమతీవ సజ్జాత సుఖః అస్యా మూర్ధానం చ చుమ్బతి. (౩)

శ్లో॥ విశ్వామ్నామోహపాశాభవనమాలావిభూషితః ।

విశ్వామ్నాకుచకాశ్చీరరజ్జితోత్తరసత్పటః ॥ 156

భగవతి లక్ష్మణ అతిదీర్ఘో యో మోహపాశోఽస్తి స ఏవ భగవద్వపుషి వనమాలాకారేణ ప్రతిభాతి యద్వా భగవతో లక్ష్మణం యో మోహపాశోఽస్తి స ఏవ హృద్యమీత్వా హృదయాద్భూషార్గతో వనమాలా రూపేణ దృశ్యతే. ఏవం మోహాతిశయాదేవ ఆలింగనసమయే లక్ష్మీకుచకుమ్బుమ సంసర్గేణ మలినీభూతమపి శోభనముపరివస్త్రం భగవాన్విహాతుం నోత్సహతే. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమ్నూరాలసత్పుష్పో విశ్వామ్నాదృఢసౌహృదః ।

విశ్వమ్నూరాలవిశ్వమాత్మమణ్డితోభయపార్శ్వకః ॥ 157

ఏవం లక్ష్మణ సహ రమమాణే భగవతి క్షమాశాలిన్యపి భూదేవీ కిచ్చిత్యాలం క్షమాముపేత్య తతస్త్వయమతీవ విరహాతురౌ భగవన్తమే వౌపగతే త్యాహ - విశ్వమ్నూరేతి. యద్వా ఏవం భగవన్తమనుకూలనాయ కత్వేనోపవర్ణ్య అథ దక్షిణనాయకత్వేన వర్ణయితుం తావద్విత్తీయభార్యా సమ్మన్తమస్య వర్ణయతి. విశ్వమ్నూరాలసత్పుష్ట ఇతి. విష్ణాపురసి లక్ష్మీం దృఢవతి సతి స్వయం తత్పురోగన్తమసహమానా సతీ భూదేవీ విష్ణోః పృష్ఠే ఏవ స్థితేత్యర్థః. కూర్మాద్యవతారేషు భువం విష్ణుః పృష్ఠే ధరతీతి వా భావః. స్త్రున్తరాగమేఽపి విష్ణునా లక్ష్మణం సౌహృదం స శిథిలీకృత మిత్యాహ - విశ్వామ్నాదృఢసౌహృద ఇతి. తస్యాః ప్రధానమహిషీత్వా దితి భావః. భువః కా గతిరత ఆహ - వక్షస్థులాదబ్జస్థలాద్వా లక్ష్మీ

మవరోవ్య దక్షిణపార్శ్వే లక్ష్మీం వామపార్శ్వే భూమిశ్చ ధృతవా నిత్యాహ - విశ్వమ్భరేతి. “శ్రియా చ మహ్య చ సహోపవిష్ట” మితి బ్రహ్మణ్ణపురాణాదితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరాధృతామౌజచ్చత్రో విశ్వమ్భరాప్రియః ।

విశ్వామ్భాకరగస్వర్ణవాలవ్యజనవీజితః ॥ 158

భూశ్చ లక్ష్మీశ్చాస్య కాం కాం పరిచర్యాం కురుత ఇత్యత ఆహ. భూరస్య అమౌజమయం ఛత్రం ధరతి. లక్ష్మీస్తు సువర్ణమయవాలవ్యజనేన అముం వీజయతి. యథా శ్రియ స్తథా భువోఽవ్యస్మిన్ పరమా ప్రీతిః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరావిశ్వమాత్మవామసవ్యకుచగ్రహః ।

విశ్వమ్భరావిశ్వమాత్మన్యసైకైకామ్బుజేక్షణః ॥ 159

ఉభయత్ర సమానాస్య చ ప్రీతిరిత్యాహ. మధ్యే స్థితో భగవాన్బుజ ద్వయం శ్రియో భువశ్చ అంసయోః ప్రసారయిత్వా వామపార్శ్వస్థితాయా భూదేవ్యా వామం కుచం వామకరేణ గృహ్ణతి, దక్షిణపార్శ్వస్థితాయాశ్రీ దేవ్యాశ్చ దక్షిణం కుచం దక్షిణకరేణ గృహ్ణతి. తథా వామం నయనం భువి న్యస్తం. దక్షిణశ్చ లక్ష్మ్యాం. ఉభే అపి ఏకదైవ ఉభయనేత్రా పాఙ్గాభ్యాం పశ్యతీత్యర్థః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరాసముల్లాసో విశ్వామ్భామానవర్ధనః ।

విశ్వామ్భానునయాభిజ్ఞో విశ్వామ్భావచనానుగః ॥ 160

లక్ష్మ్యాహృదయమ్పరీక్షితుం యదా భగవాన్ భూదేవీం స్తుత్యా దిభిస్సమ్యగుల్లాసయతి, తదా లక్ష్మ్యా మానః ప్రవర్ధతే “స్త్రీణామీర్వా కృతః కోపో మానోఽన్యాసంగిని ప్రియే” ఇతి తల్లక్షణమ్. తతశ్చ తస్మామాన మపాకర్తుం తామయమనునయతి మృదుమధురవచనరచనాభిః ప్రణిపాతైశ్చ. అయమనునయే అతీవ కుశలః. అనునీతా చ సా యది త్వమ్భుద్వచనే తిష్ఠసి తర్హి త్వయ్యహం ప్రసన్నా స్యామితి భగవతా సన్ని కరేతి. తత్సదైవ భగవాన్లక్ష్మీవచనమనుస్మత్య ప్రవర్తతే. (౪)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరావిశ్వమాత్మసవ్యాసవ్యకరగ్రహః ।

విశ్వమ్భరాకృష్ణవేణీసంసేవాసుఖితాశయః ॥ 161

తథాపి మధ్యస్థోఽయం భగవాన్ విశ్వంభరాయాస్సవ్యం కరం
శ్రియో దక్షిణఞ్చ కరం స్వవామసవ్యకరాభ్యాం గృహ్లాతి. విశ్వమాత్మ
శిరోజౌఘమేఘమణ్డలభృత్కర ఇత్యనేన యథా లక్ష్యాః కేశపాశం భగ
వాన్ గృహ్లాతీత్పుక్తమ్, తథా భువోఽపీత్యాహ. విశ్వమ్భరాయాః కృష్ణా
నీలా యా వేణీ కేశపాశవిశేషః తస్యాస్సంసేవయా సమ్యక్సేవా స్పర్శ
నాఘ్రూణమమృనాది రూపయా విశ్వమ్భరాయాం భూమౌ యా కృష్ణ
వేణీ కృష్ణానదీప్రవాహ స్తస్యా స్సంసేవయా స్నానపానాదిరూపయేతి చ
సుఖితస్సజ్ఞాతసుఖ ఆశయశ్చిత్తం యస్య స తథోక్తః. ఏకత్ర మదనతా
పాపగమాత్, అన్యత్ర ఆతపతాపాపగమా దధ్యాత్మికాది తాపాపగమా
దితి వా భావః. కృష్ణానదీసేవయా సర్వతాపనివృత్తిస్తరణాత్. (౨)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరోపధిభుజో విశ్వామ్భాకశిపూదరః ।

విశ్వమ్భరాశ్లేషిదివ్యభవ్యార్చావిగ్రహాయుతః ॥ 162

ఏవం జాగరణసమయే త్రయాణాం స్థితిముక్త్యా నిద్రాసమయే ఆహ-
ఏతస్య భుజమేవ వామమితి భావః. ఉపధిం కృత్వా విశ్వమ్భరా శేతే.
తథా ఏతస్య ఉదరే ఏవ కశిపౌ శ్రీశ్చేతే. నన్వేపం దక్షిణనాయకత్వేఽపి
విష్టోర్నిత్యం తదాశ్లేషసుఖాలాభో లక్ష్యా ఏవ తదురోగతత్వాదిత్యత
ఆహ - విశ్వమ్భరామాశ్లిష్యతీతి విశ్వమ్భరాశ్లేషి దివ్యం భవ్యం శుభావ
హం అర్చావిగ్రహాణం వేఙ్కటేశ్వర రజ్జనాయక భద్రాద్రిరామాదీనా
మయుతం యస్య స తథోక్తః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరాగర్భధాతా విశ్వమ్భాభోగవర్ధనః ।

విశ్వమ్భరాసముద్ధర్తా విశ్వామ్భానిత్యసంయుతః ॥ 163

ఏవం దక్షిణస్య విష్టోస్సమ్పూర్ణాద్భువ ఏవ గర్భలాభః. లక్ష్యాస్తు
భోగ ఏవ ఫలమిత్యాహ. విశ్వమ్భరాయాం భువి ప్రకృతౌ గర్భస్య
జగద్రూపస్య ధాతాజనకః. విశ్వమ్భాయా భోగస్సమ్పూర్ణగ్రస్తచ్ఛస్తనాదిర్వా

తస్య వర్ధనః వృద్ధికరః. న కేవలం భవో గర్భధాతా కిన్తు తదుద్ధారకోఽ-
పీత్యాహ. విశ్వమ్భరా సముద్ధర్తా వరాహోవతారే ఇతి భావః. విశ్వా
మ్భయా తు నిత్యమయం సంయుత ఏవ. “సా విష్ణోరసపాయీ” నీతి
స్మృతేః.

శ్లో॥ విశ్వమ్భరానిత్యబన్ధుర్విశ్వామ్బజన్మభూరుచిః ।

విశ్వమ్భరాకరామ్భజశుకసంస్తుతసద్గుణః ॥ 164

భువోఽయం సహజో బన్ధుః. భూవిష్ణోర్వివాహోది జన్యసంబంధా
భావాత్ ఇతి భావః. విశ్వామ్భాయా జన్మభూస్సముద్రస్తస్మిన్ రుచిర్య
స్య సః. “శ్వశురగృహనివాసః స్వర్గతుల్యో జనానా”మితి వచనాదితి
భావః. భువన్తు పితైవ నాస్తి. కుతస్తత్ర విష్ణోః ప్రీతికథేతి బోధ్యమ్. విశ్వ
మ్భరాయాః కరామ్భజే కశ్చన శుకోఽస్తి. స చ దివ్యః తేన భగవద్గుణాః
స్మూయన్తే. “శ్యామాం విచిత్రాం శుకపద్మాహస్తా”మితి శ్రుతేః. (౩)

శ్లో॥ విశ్వమ్భరాగర్భలీనదివ్యౌషధిసముద్ధరః ।

విశ్వమ్భరాధేనువృషో విశ్వధర్మపరాయణమ్ ॥ 165

భగవానయం పృథ్వితారే భూగర్భలీనా దివ్యౌషధీ సుమ్యగుర్భు
తవాన్. విశ్వాన్నదానార్థమితి భావః. ఉక్తజ్ఞేదమన్య జనకన్య జన్య
జగద్రక్షణమ్. యదేయం భూమిర్గోరూపధారిణీ తదా ధర్మాత్మా భగ
వాన్ పృషరూపో భవతీత్యాహ. విశ్వమ్భరా ధేనువృష ఇతి. విశ్వమ్భరా
యా ఏవ ధేనోర్వృష ఏవ వృష ఇతి శ్లిష్టరూపకమ్. వృషో వృషభో
ధర్మశ్చ. అత ఏవాయం విశ్వధర్మపరాయణమ్. విశ్వేషాం సర్వేషాం ధర్మా
ణాం పరమయనం స్థానమ్. (౩)

శ్లో॥ విరుద్ధధర్మనిర్హర్తా వివిధత్రాత్యవిగ్రహః ।

విశ్వమ్భరాపరాధారో విశ్వకంబుకితాకృతిః ॥ 166

ధర్మాయనత్వాదేవాయం విరుద్ధధర్మనిర్హర్తా సను లోకే కేచన
మహానుభావా రాజానోఽధర్మం నాశయన్తో ధర్మం రక్షంత్యేవేత్యత
ఆహ - తే చ సర్వే భగవద్రూపా ఏవేతి. వివిధా స్త్రాతారో రక్షకా ఏవ

విగ్రహం శరీరం యస్య సః. సర్వాత్మత్వాదితి భావః. అత ఏవాయమేక ఏవ విశ్వమూరాయాః పర ఉత్కృష్ట ఆధారః. నన్వేపం సర్వాధారం సర్వే కిమితి న విద్యురత ఆహ. విశ్వకఇచ్చుకితాకృతిః. విశ్వేన కఇచ్చుకితా ఆచ్చా దితా అకృతి స్సచ్చిదానన్దాత్మకం స్వరూపం యస్య స తథోక్తః. యథా మిథ్యాభూతేనాపి సర్వేణాచ్చాదితా రజ్జుర్నవేత్తుం శక్యా తథేతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వబీజబ్రహ్మయోనిర్విశ్వయోనిప్రకల్పకః ।

విశ్వవిశ్వేదేవదేవో విశ్వభాషావిశారదః ॥

167

కుతః కఇచ్చుకితేత్వత ఆహ - విశ్వమేవ బీజం యస్మింస్తద్బ్రహ్మ ప్రకృతిరేవ యోనిర్యస్య స తథోక్తః. “మమ యో నిర్మహాద్భు” హ్మేతి గీతావచనాత్. ఏతత్ప్రకృతిజన్యత్వా ద్విశ్వస్య విశ్వేనైతదాకార ఆచ్చాదిత ఇతి భావః బ్రహ్మయోనిత్వాదేవాయం సర్వయోనీన్ కల్పయతీ త్యాహ. విశ్వయోనిప్రకల్పక ఇతి. “విష్ణుర్వోనిం కల్పయ”తీతి శ్రుతే రితి భావః. అత ఏవాయం సర్వదేవేశ్వర ఇతి వక్తుం తావద్విశ్వేదేవానా మప్యయమేవేశ్వర ఇత్యాహ. విశ్వేషాం సర్వేషాం దేవానామితి భావః. విశ్వేదేవానాం పురూరవాద్రవాదీనాం దేవ ఈశ్వరః ఉపలక్షణమిదం సిద్ధసాధ్యాదీనామ్. ఈశ్వరత్వస్య ఏవం సర్వయోనిత్వాదేవాయం సర్వ భాషాసు విశారదః. సర్వాత్మత్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ వివిధగ్రన్థవిషయో విశ్వమన్త్రార్థసజ్గహః ।

వివిధానన్తమన్తార్థో విశ్వమన్తార్థధైవతమ్ ॥

168

నను సర్వాసు భాషాసు బహవో గ్రన్థాస్సన్తి. తేషు చ బహవో దేవాః ప్రతిపాదితాః. తథా హి. మ్లేచ్చానాం గ్రన్థే అల్లా నామ దేవతా కాచిదస్తి. సైవ సర్వేశ్వరః. హూణగ్రన్థే క్రీస్తునామా దేవః. స ఏవ సర్వేశ్వరః. ఏవమన్వేష్యపూజ్యామ్. తదేవం స్థితే విష్ణోరేకస్యైవ సర్వే శ్వరత్వం కథమత ఆహ - సర్వేష్యపి గ్రన్థేష్యయమేక ఏవ విషయః ప్రతి పాద్యత్వాత్. తస్మాదల్లాదయశ్శబ్దా ఏనమేవ ప్రతిపాదయన్తి. అతో న దోష ఇతి. యద్వా - సర్వేష్యపి గ్రన్థేషు యద్యత్ప్రమేయం యథా

తర్కే పదార్థవివేచనం, వ్యాకరణే శబ్దస్వరూపనిరూపణం, మీమాంసాయాం కర్మమార్గప్రదర్శనమేవమాదితత్పర్వం భగవానేవ. సర్వస్వరూపత్వాదితి భావః. న కేవలం విషయః, కిన్తు వ్యాఖ్యాతాపీత్యాహ. విశ్వేషాం మన్తాణాం యే అర్థాస్తాన్ సంగృహ్యతీతి తథోక్తః. కిచ్చ మన్తార్థోఽప్యయమేవేత్యాహ. విశ్వేషాం మన్తాణాం గాయత్రీ షడక్షర్యష్టాక్షర్యాదీనామర్థః/ వస్తుతః పరమాత్మ ప్రతిపాదకత్వాత్తేషాం మన్తాణామితి భావః. యద్వా పదసముదాయాత్మకస్య మన్తస్య వాక్యతయా వాక్యస్య పదమయత్వేన సర్వపదాభిధేయే భగవతి సర్వవాక్యాభిధేయతావ్యస్త్యేవ. మన్తాణామధిదైవజ్ఞాపయమేవ. సర్వాసాం దేవతానాం గాయత్ర్యాదీనాం భగవదాత్మకత్వాదిత్యాహ - విశ్వమన్తాధిదైవతమితి. (౪)

శ్లో॥ విగ్రహోపలసన్మన్తే విశ్వమన్తఫలప్రదః ।

విశ్వామూయమయో విశ్వమన్తాదిర్విశ్వమన్తసత్ ॥ 169

మన్తాశ్చాయమేవేత్యాహ - విగ్రహేణోపలసన్ భాసమానో మన్తః మూర్తిమాన్ వేద ఇత్యర్థః. మన్తాణాం వేదగతత్వాదితి భావః. సర్వేషామపి మన్తాణాం యద్యత్ఫలం విద్యాధనాది తత్పర్వం తత్తద్దేవతాస్తరాత్మనా ఆనేనైవ దీయతే. తతోఽయం విశ్వమన్తఫలప్రదః. సర్వేషామేదా భగవత్స్వరూపా ఏవ. భగవతో వేదమయత్వాదిత్యాహ - విశ్వామూయమయ ఇతి. సర్వదేవస్వరూపః న చ విగ్రహోపలసన్మన్త ఇత్యనేన పునరుక్తిః. భగవానేవ వేద ఇతి వేదా ఏవ భగవానితి చ భేదాత్. యద్వా విశ్వే ఆమ్నాయాః ప్రచురం యస్మిన్నుచ్యన్తే స విశ్వామూయమయ ఇతి ప్రాచుర్యే మయట్, తథా చ విశ్వవేదనిధిరిత్యర్థః. కిచ్చ విశ్వేషాం మన్తాణామాదిః ప్రణవోఽప్యయమేవ. “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్ర” హృతి శ్రుతేః. సర్వేషామపి మన్తేష్యయమేవ సీదతి వర్తత ఇతి విశ్వమన్తసత్, శబ్దే హ్యర్థో వర్తతే. భగవతశ్చ మన్తార్థత్వాన్మన్తవర్తనమితి బోధ్యమ్, సీదతేః క్రిపి వావసాన ఇతి చర్వమ్ సత్. (౫)

శ్లో॥ వివిధాస్త్రప్రయోగజ్ఞో వివిధాస్త్రమయాకృతిః ।

వివిధాస్త్రోపసంహారవేత్తా విశ్వాస్త్రభజ్జనః ॥

170

మన్తానామేవ బీజవిన్యాసభేదేన వినియోగభేదేన చ అత్రత్వాత్తదస్త్రప్రయోగోపసంహారాదిమయం వేదేత్యాహ - వివిధేతి. వివిధానామస్త్రాణాం బ్రహ్మస్త్ర పాశుపతాస్త్ర నారాయణాస్త్ర ధైవాస్త్రాదీనాం ప్రయోగం జానాతీతి తథోక్తః. తాని చాస్త్రాణి భగవద్రూపాణ్యేవ. సర్వస్య విష్ణుమయత్వాదిత్యాహ. వివిధాస్త్రమయాకృతిరితి. యద్వా సర్వదేవమయత్వాదస్య విగ్రహే ఏవ సర్వాణ్యస్త్రాణి ప్రాచుర్యేణ సన్నీతి ప్రాచుర్యే మయత్. వివిధానామస్త్రాణాముపసంహారస్య వేత్తా జ్ఞానీ స్వస్మిన్ స్వభక్తేషు వా యది పరైరస్త్రాణి ప్రయుజ్యన్తే తర్హితాని సర్వాణి నిశ్చేషం నిర్మాలయతీత్యాహ. విశ్వాస్త్రభజ్జన ఇతి. చక్రధరత్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వాస్త్రవారణాత్మాస్త్రో విశ్వాస్త్రాస్పృశ్యవిగ్రహః ।

విశ్వాస్త్రబలసన్ధాతా వివిధాస్త్రసముద్భవః ॥ 171

విశ్వాస్త్రభజ్జనమేవ స్పృష్టమాహ - విశ్వాస్త్రవారణమాత్మనోఽస్త్రం చక్రాస్త్రం యన్య నః. సర్వాణీతరాణ్యస్త్రాణ్యేతన్య శరీరం స్పృష్టుం న శక్నువన్తి. కుతః/ యతోఽనేనైవ అస్త్రాణాం బలమాధీయతే. భగవచ్చక్త్యేవ అస్త్రాణి శక్తిమన్తి, న స్వత ఇతి భావః. అపి చ సర్వాణ్యస్త్రాణ్యస్మాదేవ సముద్భవన్తి. న చ భృశాశ్వాదిరస్త్రాణాం కారణమితి వాచ్యమ్ తత్రాపి భృశాశ్వాద్యన్తరాత్మనశ్రీవిష్ణోరేవ కారణత్వాత్. (౪)

శ్లో॥ వితథేతరవాగస్త్రో వివిధాస్త్రమహేశ్వరః ।

వివిధామ్నాయనిశ్వాసో విదీప్తశ్రుతిమస్తకః ॥ 172

కిమ్మునరస్యేతరైరస్త్రైః. యస్మాదస్య వాగ్రూపమేవాస్త్రమమోఘం సత్స్వకార్యం నిర్వహతి. యథా వా శస్త్రమస్య స్వాధీనం, తథా సర్వాణ్యస్త్రాణ్యపి. యతోఽయం సర్వాస్త్రాణామధిపతిః ఏవప్రసజ్గాగతమస్త్రప్రపజ్ముక్త్యా అథ ప్రకృత మస్త్ర సంబంధమేవ వర్ణయతి వివిధాశ్చామ్నాయా అస్య నిశ్వాసభూతా ఏవ. “తస్య మహతో భూతస్య

నిశ్చుసితమేతద్భద్రగ్దేవద” ఇత్యాది శ్రుతేః. విదీప్తాని భాసితాని శ్రుతి మస్తకాని వేదాంతా యేన స విదీప్తశ్రుతిమస్తకః. ప్రతిపాద్యేనానేన ఉపనిషదః ప్రదీపితా ఇత్యర్థః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వవేదైకసంవేద్యో విహితామ్నాయమస్తకః ।

విగ్రహాచ్ఛద్వేదవన్నిస్తుతో వివిధవేదవిత్ ॥ 173

స కేవలం వేదాంతైః కిన్తు సర్వైరపి వేదైరయమేక ఏవ ప్రతి పాద్యతే. వేదాంతాశ్చ కృతా అనేనైవ. వేదా ఏవ మూర్తిభూయ వన్నివ దేసం నిత్యం స్తువన్తి. సర్వాన్వేదానయమేక ఏవ వేత్తి. “వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యో వేదాస్తకృద్వేదవిదేవ చాహ” మితి గీతావచనాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ వివిధామ్నాయసన్మాలానాయకో వివృతశ్రుతిః ।

విధ్యర్థవాదావిషయో విలసచ్ఛృతివల్లభః ॥ 174

సర్వేషామామ్నాయానాం సమ్బంధినీ శోభనా యా మాలా పక్షి రేవ హారః తస్యా నాయకః నేతా ప్రధానమణిశ్చ/ వివృతాశ్రుతయో యేన సః. వ్యాసవిద్యారణ్యాది రూపేణేతి భావః. విధివాక్యానామర్థవాద వాక్యానామయమవిషయః. కిన్తు “నేతి నే” తీతి నిషేధవాక్యానామేవ విషయః విలసన్తీనాం నిర్దుష్టతయా స్వతఃప్రమాణతయా చ భాసమానా నాం శ్రుతీనామయం వల్లభః ప్రియః. (౪)

శ్లో॥ విశ్వమ్మరాప్రవిష్టాత్మధృతభూతో విలాఘవః ।

విధుభూతాత్మసమ్ముష్టవివిధౌషధిమణ్డలః ॥ 175

సను కుతోఽయం శ్రుతీనాం ప్రియ ఇతి శక్యాయాం పురుషోత్తమ స్యాస్య గుణానుత్తమాన్ కాంశ్చిదాహ - విశ్వమ్మరేతి/ విశ్వమ్మరాయా మ్రువిష్టేనాత్మనా స్వేన తేజసేత్యర్థః. ధృతాని భూతాని యస్య స తథోక్తః. వేర్వాయోరివ సర్వక్రియాఘ లాఘవం యస్య స విలాఘవః. విధుభూతేన చస్రభూతేన ఆత్మనా సమ్యక్ ముష్టం వివిధౌషధీనాం

మణ్డలం యస్య సః. “గామావిశ్వ చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా
పుష్టామి చౌషధీస్సర్వాసోస్సమో భూత్వా రసాత్మక” ఇతి గీతావచ
నాత్. (౩)

శ్లో॥ విశ్వానరసుతావిష్టస్వతేజఃపాచితౌదనః ।

విరోచనసఖావిష్టస్వశక్తుజ్జీవితప్రజః ॥ 176

విశ్వానరసుతో వహ్నిః. తస్మిన్నావిష్టేన స్వతేజసా పాచిత
మోదనం ప్రాణిభుక్తమన్నం యస్య స తథోక్తః. “అహం వైశ్వానరో
భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాస్థితః ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్య
న్నం చతుర్విధ”మితి గీతావచనాత్. విరోచనసఖే వాయవావిష్టయా
స్వశక్త్యా ఉజ్జీవితా ప్రజా యస్య స తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ విభావసుసమావిష్టస్వతేజోవృష్టభూతలః ।

విశ్వోపసక్రాంతసచ్చిత్సుఖాంశో విశ్వవిభ్రమః ॥ 177

విభావసౌ సూర్యే సమావిష్టేన స్వతేజసా వృష్టం భూతలం యస్య
సః. “యాభిరాదిత్యస్తపతి రశ్మిభిస్తాభిః పర్జన్యో వర్ష”తీతి సూర్యతేజసో
మేఘరూపత్వం శ్రుతి సిద్ధమ్. “యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽ
ఖిలమ్ యచ్చస్త్రమసి యచ్చాగ్నై తత్తేజో విద్ధి మామక”మితి గీతయా
సూర్యతేజసో భగవత్సమ్మన్విత్యం ప్రతిపాదితమితి బోధ్యమ్. కిమ్మహునా
సర్వస్మిన్ప్రపజ్చే భగవతోఽంశాస్త్రయః సచ్చిత్సుఖరూపాస్సక్రాంతా
ఏవ. “విశ్వమస్మి-విశ్వమ్భూతి - విశ్వం ప్రియ” మితి వ్యవహారాదితి భావః.
నను నిరంశస్య ఈశ్వరస్య కథమంశత్రయమత ఆహ - విశ్వవిభ్రమ ఇతి.
సర్వైపి విపరీతా భ్రమా యస్మిన్నుత్పద్యంతే స తథోక్తః. మాయయా
సర్వం ఘటత ఇతి భావః. మాయాయాం సర్వసమ్మవాదితి వచనాత్. (౩)

శ్లో॥ విభక్త్యర్థో విభక్తిస్థశక్తిరూపో విభక్తికృత్ ।

విభక్త్యగోచరపదో విభక్త్యాత్మా విభక్తిభృత్ ॥ 178

భగవతో వేదమయత్వం దర్శితమ్. తత్ర వేదో నామ పదసము
దాయః. పదఙ్చ సుప్తిజన్తమ్. సుప్తిజౌ చ విభక్తిసంజ్ఞా స్తః. అతో
భగవతి విభక్తిమయత్వం చార్థసిద్ధిమావశ్యకఙ్చ. విభక్తిమయత్వం వినా

వేదమయత్వా సమ్భవాదితి కృత్వా తదేవ విభక్తిమయత్వం ప్రతిపాదయతి. విభక్త్యర్థ ఇత్యాదినా విభక్తీనాం సుపాం తిజాఞ్చ యోఽర్థః కర్మత్వకర్మత్వ సమ్ప్రదానత్వాపాదానత్వాది రూపః స భగవానేవ. “యస్మిన్ యతో యేన చ యస్య యస్మై యద్యో యథా కురుతే కార్యతే చ” ఇతి భాగవతే సప్తవిభక్త్యర్థానాం భగవద్రూపత్వస్య ప్రతిపాదితత్వాత్/ కిఞ్చ అస్మా త్పదాదయమర్థో బోధవ్య ఇతీశ్వరసజ్జేతరూపా విభక్తిస్థా యా శక్తిః సాపీశ్వర ఏవ. విభక్తిః కరోతీతి విభక్తికృత్వాణిన్యాదిరవ్యయమేవ. సర్వాత్మత్వాదితి భావః. భగవత్స్వరూపస్య సచ్చిదానందస్య కర్మకర్మత్వా ద్యనాక్రాంతత్వాద్విభక్తీనామయమవిషయ ఏవ. వస్తుతః విభక్తీనా మగోచరమవిషయం పదం స్వరూపం యస్యేతి విగ్రహః/ భగవతశ్చబ్జబ్రహ్మ రూపత్వాత్తాశ్చ విభక్తయో భగవానేవ. యచ్చ విభక్తిభృత్ పదం సుబంత తిజస్తలక్షణమ్ తదపీశ్వర ఏవ. ఏతేన విభక్తిః విభక్త్యస్తమ్ పదసముదాయ శ్చేతి త్రయమ్ భగవానేవేతి భగవతశ్చబ్జబ్రహ్మరూపత్వం స్ఫుటప్రస్తుతి పాదితమ్. (౬)

శ్లో॥ విశ్వాపోహో విశ్వవృత్తిర్విశ్వజ్ఞానో విభోజనః ।

విశ్వస్మృతిర్విశ్వనిద్రోవిశ్వజాగరణో విదృక్ ॥ 179

నను య ఏవ స్మృతిజ్ఞానాపోహ హేతుస్య ఏవ వేదమయో నేతర ఇతి శక్త్యాయామస్యైవ తద్దేతుత్వం చేత్యాహ - విశ్వాపోహ ఇత్యాది. విశ్వస్య ప్రాణిజాతస్య సర్వస్య అపోహః అపోహనమ్ వృత్తిర్వాపారః జ్ఞానమ్ స్మృతిః నిద్రా జాగరణం చేత్యేతత్సర్వం యస్మాద్భవతి స విష్ణు రేవ. “మత్తస్మతిర్ జ్ఞానమపోహన”ఇచ్చేతి గీతాసు కృష్ణేనైవ ప్రోక్త త్వాత్. నను “దాసుపర్ణా సయుజౌ సఖాయౌ సమాసవృక్షం పరిషస్వ జాత” ఇతి శ్రుతేరేకశరీరాధిష్ఠాత్రోర్దీవేశ్వరయోః కోఽయం మహాన్ భేదః? యతః అపోహాద్యాశ్రయత్వం జీవే. అపోహాది హేతుత్వమీశ్వరే చేతి. అత అహ. విభోజన ఇతి. ఈశ్వరస్య కర్మఫలానుభవో నాస్తి. జీవస్య తు సోఽస్తి. అత ఇదం వైషమ్యమితి భావః విగతం భోజనం యస్య స ఇతి విగ్రహః. అత ఏవేశ్వర సాక్షీత్వాహ - విదృగితి. “తయోరేకః పిప్పలం స్వాద్వత్ప్రస్థస్థనశ్చన్నభిచాకశీ”తీతి శ్రుతేరితి భావః. (౮)

శ్లో॥ విశ్వపేమాస్పదపదో విశ్వభూతాతివత్సలః ।

విశ్వరతోద్ధరో విశ్వవసుజిద్విత్వమన్ధిరః ॥ 180

ఏవం విధత్వాదేవైతస్య పరమాత్మస్వరూపం సర్వేషామపి పరమ ప్రేమాస్పదమ్. అయం ఇచ్చ నోదాసీనః. కిన్తు సర్వేషు భూతేషు అతీవ వత్సలః అత ఏవాయస్త్రులయేఽపి విశ్వమిదం రత్నమివోదరే ధృతవాన్. యథా సముద్రే రత్నం తథా ఏతదుదరే విశ్వమితి భావః. అత ఏవ విశ్వ మ్మర ఇత్యనేన న పునరుక్తిశ్చమత్కారాతిశయనత్వాత్. రత్నప్రసజ్గా దాహ - విశ్వవసుజిదితి సర్వస్మిన్ప్రపజ్గే యత్ర యత్ర యద్యదస్వస్తి తత్సర్వమనేన జితమ్. సర్వేశ్వరత్వాదితి భావః. న చాయం వసుజయోఽస్య దుష్కర ఇత్యాహ - విశ్వమన్ధిర ఇతి విశ్వమస్య మన్ధిరప్రాయమ్. యథా గృహపతే ర్ఘాగతం వస్తు స్వాధీనం తథా భగవతో విశ్వగతమితి భావః. (గ)

శ్లో॥ విషశేవధిజామాతా విషధిశ్చశురోత్తమః ।

విశ్వప్రియాబుద్ధిగురుర్విశ్వసూప్రకృతిప్రియః ॥ 181

నను రత్నగర్భా వసుస్థరేతి కోశాద్భాదేవ్యా రత్నగర్భత్వాద్వ సుస్థరత్వాచ్చ భూపతేరస్య తత్త్వముచితమేవేతి కృత్వా భగవతోఽస్య స్థల గతం వసు స్వాధీనమేవ. అథ కథం జలగతం రత్నాదికమస్య స్వాధీనం స్వాదత ఆహ - విషశేవధిజామాతేతి. సముద్రకన్యాయా లక్ష్మణ్యః పతి రయం యస్మాత్తస్మాత్తదీయం రత్నాదికమప్యస్య స్వాధీనమేవేతి భావః. నను తర్హి విష్ణురైవేశ్వరః జామాతుశ్చశురో హి గురుః. గురోరీశ్వరత్వం స్ఫుటమేవ. అతస్సముద్ర ఏవ విష్ణుశ్చశురత్వాదీశ్వర ఇతి శక్యాయా మాహ - విషధేరపి ఉత్తమశ్చశురోఽయమేవ. సముద్రప్రధానభార్యాయా గజ్గాయా విష్ణుపాదాబ్జుష్టప్రసూతత్వేన విష్ణుకన్యాత్వాత్. యచ్చ విష్ణో స్సముద్రజామాతృత్వం తలోకవిదమ్మనమేవ. అథవా లోకానాగ్రహార్థ మేవ. లక్ష్మణ్య జన్మాద్యభావాదితి భావః. న కేవలం సముద్రస్వేషాయం గురుశ్చశురః. కిన్తు సర్వేషాం జీవానామిత్యాహ - విశ్వప్రియాబుద్ధి గురురితి. విశ్వానాం జీవానామ్ప్రియాః భార్యా యాః బుద్ధయః తాసాం గురుర్జనకః. మాయాకార్యత్వాద్బుద్ధీనామితి భావః. కా సా మాయేత్యత

అహ - విత్సం సూతే ఇతి విత్ససూ: సా చాసౌ ప్రకృతిర్మాయా తస్యాః
ప్రియ: ధవః. అతో నేయం ప్రకృతి ర్లక్ష్మీర్మాయా న కస్యాపి పుత్రీతి
భగవానయం న కస్యాపి జామాతేతి సిద్ధమ్. అత ఏవ సర్వేశ్వరోఽయం
సర్వైస్సేవ్యః. (౪)

శ్లో॥ విశ్రవస్తనయాధీశో విశ్రవస్సుతశేవధిః ।

విశ్రవస్తనయోదారధనదో విశ్రవస్సుతః ॥

182

సన్వకామేన సర్వకామేన మోక్షకామేన చ భగవాన్ సేవ్య
ఇత్యుక్తమ్. తదగ్నికార్యమేవ. యశ్చ ధనకామస్సు ధనదం సేవేత. యశ్చ
సామ్రాజ్యకామస్సు ఇన్ద్రం, యః పునరృద్ధికామస్సు బృహస్పతిమిత్యే
వం తత్తదేక కామస్తం తం దేవం సేవేత్సేవేతి కథం విష్ణో ర్విశ్వశేవ్యత్వమత
అహ - యో ధనకామో ధనమేవ సేవే ఇత్యభిమన్యతే, స మూఢ ఏవ.
కుతః? యథా దానః ప్రభుపరతన్యః తథా కుబేరోఽపి విష్ణుపరతన్త్ర ఏవ.
సర్వేశ్వరస్య విష్ణోః కుబేరేశ్వరత్వస్య అర్థసిద్ధత్వాత్. అతః కుబేరాధి
పతిమేవ ధనార్థం సేవేత. కిన్చ పద్మముకున్దాదయో యే నిధయః కుబే
రస్య సన్ని తే నిధయోఽపి భగవానేవ. భగవతస్సర్వాత్మకత్వాత్. అపి చ
కుబేరోఽపి స స్వతస్సిద్ధధనః, కిన్తు భగవత్సేవాసిద్ధధన ఏవ. అతః కుబే
రాయ యో ధనమదాత్స ఏవాస్మభ్యమపీతి భావః. స చ కుబేరో భగ
వానేవ. భగవతస్సర్వాత్మకత్వాత్తథా చ శ్రుతిః “రాజాధిరాజాయ ప్రస
హ్యసాహినే నమో వయం వైశ్రవణాయ కుర్మహే” ఇతి. (౪)

శ్లో॥ విశ్రవస్సుతసంసేవ్యో విశ్రవస్సుతభాన్దవః ।

విశ్రవస్సుతసన్తాతా విశ్రవస్సుతకామదః ॥

183

యం ధనకామస్సేవితుం నిశ్చినోతి స కుబేరోఽపి భగవన్తమేవ సేవతే
కా గతిః పునరస్మాకమ్. బాన్దవశ్చాయం కుబేరస్య బ్రహ్మణః ప్రపౌత్రః,
కుబేరో విష్ణోః ప్రణపైవేతి భావః. సేవకన్చ కుబేరం నిత్యమయం
త్రాయతే రాక్షసాది భయాత్. అపి చ యోఽస్మాకం కామదస్తస్య కుబే
రస్యాపి భగవానేవ వాఙ్మితప్రదః. (౪)

శ్లో॥ విశ్రవస్సుతహృద్వాసో విశ్రవస్సుతచోదనః ।

విశ్రవస్సుతదుర్జ్జేయో విశ్రవస్సుతతోషితః ॥ 184

కుబేరశ్చ కామదమముం నిత్యం హృది ధత్తే యద్వా “అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః” ఇతి గీతా వచనాత్కుబేరస్య హృదయ గుహాయాం భగవానయమాత్మా స్థిత ఏవ. కిం కుర్వంస్తిష్ఠతీత్యత ఆహ - విశ్రవస్సుతచోదన ఇతి. అన్తర్యామిత్యాదితి భావః. నను కిమయం విష్ణుం వేదేత్యత ఆహ - విశ్రవస్సుతదుర్జ్జేయ ఇతి. “సర్వముహూన్వేద గుణాంశ్చ తద్జ్ఞో, న వేద సర్వజ్ఞమనన్తమీదే” ఇతి భాగవతాత్మ భేరస్యపి జీవాన్తఃపాతిత్వాచ్చేతి భావః. కుబేరస్య చైవం వైభవం భగ వత్సన్తోషణాదేవేత్వాహ - విశ్రవస్సుతతోషిత ఇతి. తవ అదిభిర్భగవన్తం తోషయామాసేత్యర్థః. (౪)

శ్లో॥ విశ్రవస్సుతదత్తోత్తరాశో విశ్రవఆశ్రయః ।

విశ్రవస్తనయైశ్వర్యప్రదలక్ష్మీదృగజ్జులః ॥ 185

సన్తుష్టేన భగవతైవ దత్తాస్మై ఉత్తరదిక్. అత ఏవాయం కుబేరస్య పరమాధారః. కిం కుబేరస్యైశ్వర్యం భగవత్ప్రేరితలక్ష్మీకటాక్షవశాదేవ. న తు భగవత్కటాక్షాదపి, భగవత్కటాక్షస్య విషయాభవితం కుబేరస్య తాదృశాదృష్టాభావాదిత్వాహ - విశ్రవ ఇతి. (౩)

శ్లో॥ విబుధేశ్వరదృక్పద్మసహస్రామితసౌభగః ।

విబుధాధిపసోదర్యో విబుధాధిపపాలనః ॥ 186

ఏవం శ్రీకామేనాపి విష్ణురేవ సేవ్య ఇత్యుక్త్వా అథ సామ్రాజ్య కామేనాపి విష్ణురేవ సేవ్యః, నత్పిన్ద్రః/ ఇన్ద్రసేవ్యత్వాద్విష్ణోరిత్యాహ - విబుధేతి. సేవాసమయే భగవన్తమిన్ద్రస్సహస్రనేత్రైరపి పశ్యన్ న తృప్య తీత్యాహ. విబుధేశ్వరస్య ఇన్ద్రస్య దృక్పద్మసహస్రేఽపి అమితం సౌభగం సాన్దర్యం యస్య న తథోక్తః. కథం స్వర్గస్థస్యేన్ద్రస్య వైకుంఠగతవిష్ణు సేవావకాశ ఇత్యత ఆహ - విబుధాధిపసోదర్య ఇతి. ఉపేన్ద్రావతారే

ఇతి భావః. సోదర్యస్సోదరః. సమానోదరే శయిత ఇతి యావత్/ కిమర్థం సర్వగురురయమ్ముగవానిన్ద్రానుజత్వమజ్ఞీచకారేత్యత ఆహ - విబుధాధిప పాలన ఇతి. ఇన్ద్రక్షార్థమదితేస్తనయత్సేన జాత ఇత్యర్థః. (౩)

శ్లో॥ విబుధేన్ద్రో విబుధరా - ద్వితీర్ణవిబుధాలయః ।

విబుధేన్ద్రాదిసంహర్తా విబుధేన్ద్రవిపద్ధరః ॥ 187

సచేన్ద్రో విష్ణురేవ. విష్ణోస్సర్వాత్మత్వాత్. “సేన్ద్రస్సోక్షరః పరమ స్స్వరా”ఽఽతి శ్రుతేః. ఇన్ద్రాయ చానేనైవ స్వర్గలోకో దత్తః. వామ నావతారే ఇతి భావః. యే చ హిరణ్యకశిపురావణాదయ ఇన్ద్రశత్రవస్తేషా మయమేవ సంహారకః. అత ఏవాయమిన్ద్రస్య విపన్నివారణః. (౫)

శ్లో॥ విబుధేన్ద్రవిపద్భస్థుర్విబుధేన్ద్రప్రసాదితః ।

విబుధేన్ద్రకృతైశ్వర్యో విబుధేశ్వరకామదః ॥ 188

విపద్ధరత్వాదేవాయమిన్ద్రస్య విపది బన్ధుః. తేన చాయం నిత్యం ప్రసాద్యతే. యదిన్ద్రస్య మహైశ్వర్యం తత్సర్వం భగవతైవ దత్తమ్. కిమ్ము సరైశ్వర్యమితి. సర్వమపి వాఙ్మితజాతం భగవాన్స్మి దదాతి. (౪)

శ్లో॥ విబుధేన్ద్రశతైశ్వర్యో విరోచనసుతాన్దనః ।

విబుధేన్ద్రీకృతశతక్రతుర్విబుధనాథజిత్ ॥ 189

సన్న్విన్ద్రైశ్వర్యమేవ అత్యుత్కృష్టమ్! తత్ర భగవతైవ తద్దత్తమిత్యు క్తమ్. అథ భగవతః కీదృశైశ్వర్యమత ఆహ - శతశబ్దోఽమితవాచీ. అమి తస్యేన్ద్రగణస్య యదైశ్వర్యం తావదీశ్వరస్యైశ్వర్యమిత్యర్థః. సన్న్విన్ద్రాయ భగవతా ఐశ్వర్యం స్వర్గశ్చ దత్తమిత్యుక్తమ్. కిం కృత్వా తద్దత్తమత ఆహ - విరోచనసుతాన్దనః విరోచనసుతో బలిచక్రవర్తీ, తస్మాన్దనః బన్ధకః. బలిం నిర్జిత్య దత్తమిత్యుక్తః స కేవలం మధ్యే హృతప్రత్యాహరణమ్, కిన్తు ఆదా వపి విష్ణునైవ దత్తమిత్వాహ - విబుధేన్ద్రీకృతశతక్రతురితి. యేన శతం క్రతవోఽశ్వమేధాః కృతాస్తస్మై భగవతా ఇన్ద్రాధిపత్యం దత్తమ్. అత శృతక్రతుమిన్ద్రమయమేవ కరోతి. నను తర్హి కిమితి సర్వైరాజభిశృతం

క్రతవో న కృతా? అత ఆహ - విబుధనాథజిదితి. యేన శతం క్రతవశ్చిక్రీర్ష్య
స్తే, తస్య క్రత్వాహరణసమయే ఇన్ద్రేణ క్రతువిఘ్నః క్రియతే. యథా పృథు
సగరాధీనామ్/ తతశ్చ తే ఇన్ద్రపరాభిభూతా భవంతీతి న కోఽపి శతక్రతు
స్యాత్. తమిన్ద్రం జేతున్తు భగవానయమేక ఏవ క్షమతే. యతోఽనేన
కృష్ణావతారే సాక్షాదిన్ద్రః పరాజితో గోవర్ధనోద్ధరణసమయే, అతః అయ
మేక ఏవేన్ద్రజిత్. రావణపుత్రాదేరిన్ద్రజిత్యన్తు శాపాదిప్రయుక్తం క్షణిక
మేవ. (౪)

శ్లో॥ విబుధాధీఽట్పక్షపాతో విబుధస్త్రీప్రణర్తితః ॥
విబుధస్త్రీలతోపఘ్నో విబుధేశ్వరసాహ్యకృత్ ॥ 190

స్వకృతత్వాదిన్ద్రస్య తస్మిన్విఘ్నోః పక్షపాతః స్నేహోఽస్తి. దేవా
జ్ఞనా అప్పరసశ్చ నిత్యముపేన్ద్రమముం ప్రతి నృత్వన్తి. యా చ దేవానా
మిన్ద్రాదీనాం శ్రీస్సమ్పదస్తి, తస్యా ఏవ లతాయా భగవానయమువఘ్న
భూతః. భగవదాశ్రయాభావే దేవానాం సమ్పద్రాక్షణైర్నాన్యత ఏవేతి
భావః. అత ఏవాయమిన్ద్రస్య సర్వదా సాహ్యం సహస్థితిం సాహాయ్యమితి
యావత్ కరోతీతి. (౪)

శ్లో॥ విబుధేన్ద్రాయుధస్థాత్మతేజా విబుధదీపనః ।
విబుధాహారితసుధో విబుధోత్సాహవర్ధనః ॥ 191

నను శక్తస్యేన్ద్రస్య కిం విష్ణుసాహ్యేన? యదయం వజ్రాయుధేన
వృత్తాదీన్ స్వయమేవ జఘానేత్యత ఆహ - విబుధేన్ద్రస్యాయుధే వజ్రే
తిష్ఠతీతి స్థమాత్మసస్త్రేణో యస్య సః. దధ్యజ్ఞుని సజ్చితభగవద్విషయ తప
స్సారమయత్వాద్వజ్రస్యేతి భావః. న కేవలమాయుధే భగవత్తేజోఽస్తి, కిన్తు
దేవేష్వరీత్యాహ - విబుధదీపన ఇతి. విబుధాన్ దేవాన్ దీపయతి తేజః
పౌరుషాది ప్రదానేన భాసయతీతి తథోక్తః. దీపనమేవాహ - విబుధా
హారితసుధః విబుధైరాహరితా పాయితా సుధా యేన స తథోక్తః. దేవే
భ్యోఽమృతం దత్వా తేషాం క్షుత్ప్రదాదిభాధా నివార్య తాన్ దీపయా
మాసేత్యర్థః, కిన్చ తేషాముత్సాహమప్యయమేవ వర్ధయతి అన్తరాత్మ
త్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విబుధాసురసంక్రామజయలక్ష్మీసమజ్జితః ।

విబుధాస్యాబ్జమార్తణ్డో విబుధేంద్రపురోహితః ॥ 192

ఏవమపి యదా దేవాః ప్రబలాన్ మాలినుమాలికాలనేమ్మాదీన్
రాక్షసాన్ హన్తుం స శక్తువన్తి, తదా భగవాన్స్వయమేవ చక్రధరస్సన్
దేవాసురయుద్ధే ప్రవిశ్య రాక్షసాన్స్తత్వా జయలక్ష్మీం గృహ్ణాతి. అత
ఏవాయం దేవముఖరూపకమలానాం సూర్యభూతః. అపి చ దేవేంద్రోఽపి
భగవతోఽస్య ఉపదేశాదేవ కృత్యేషు ప్రవర్తతే. స స్వబుద్ధ్యేత్యాహ -
విబుధేంద్రపురోహితః పురః అగ్రే హితం ధత్తే కరోతీతి పురోహితో గురు
రుపదేశకః. (౩)

శ్లో॥ విబుధాచార్యసంశాస్తా విబుధాచార్యదేశికః ।

విబుధాచార్యసంస్తుత్యో విబుధాచార్యమానదః ॥ 193

అథ బుద్ధికామో బృహస్పతిం సేవేతేతి మతం నిరాకుర్వన్ కథమి
ంద్రస్య విష్ణుః పురోహితః? బృహస్పతిరేవేత్యత ఆహ - విబుధాచార్యసం
శాస్తేతి. యో బృహస్పతేరపి శాసకస్స ఏవ ఇంద్రస్యాపీత్యుచితమితి భావః.
కుతశ్చాసకోఽత ఆహ - దేశికత్వాదితి. బృహస్పతేరప్యయమేవ గురుః.
అత ఏవ విబుధాచార్యసంస్తుత్యః బృహస్పతినా నిత్యం స్తుతాయతే. స్తుతిఫల
మాహ - విబుధాచార్యమానద ఇతి. ఏవం భగవద్భక్తత్వాద్భగవచ్చిప్య
త్వాదేవ బృహస్పతేర్లోక సమ్మానః. (౪)

శ్లో॥ విబుధద్రుమసంతానపుష్పలక్ష్మీనిషేవితః ।

విబుధద్రుమమూలస్థో విబుధద్రుమజన్మకృత్ ॥ 194

నను ఔదార్యే అతీవ ప్రసిద్ధః కల్పతరుస్స ఏవ సేవ్యస్సర్వార్థ
ప్రదత్తాత్మస్యేత్యత ఆహ - విబుధద్రుమాణాం మన్దారాదీనాం పశ్చువిధా
నాం తరూణాం సంతానస్య సమూహస్య పుష్పాణాం లక్ష్మ్యా సంపదా
దేవ్యా చ నితరాం సేవితః యమేవ కల్పవృక్షాదయస్సేవన్తే స ఏవ సేవ్య
ఇతి భావః. పుష్పలక్ష్మీః కథమముం సేవేత? దూరస్థమత ఆహ - విబుధ

ద్రుమమూలస్థ ఇతి. కిచ్చ దేవతరూణామప్యయమేవ జన్మహేతురత సేషా మస్మాకం చాయమేవ సేవ్య ఇత్యాహ - విబుధద్రుమజన్మకృదితి. (౩)

శ్లో॥ విబుధధ్వజినీపాలో విశాఖామితవీర్యదః ।

విశాఖాతనయత్రాతా విశాఖహృదయాన్తరః ॥ 195

నను భగవతి విశ్వసేవ్యత్వమసిద్ధమ్. యతోఽయం విబుధపక్ష పాత్యపి విబుధానేవ తారకాసురాత్తాతుమశక్యః అత ఏవ విబుధాః కుమార స్సామినం నిషేష్య తేన తారకాసురభయాత్తాతాః. తస్మాద్య ఏవ విబుధా నాం సేవ్యస్య ఏవ షణ్ముఖోఽస్మాకమపీత్యేతత్కృమారమ్మతం నిరా కరోతి సప్తదశనామభిః విబుధధ్వజినీపాలః దేవసేనానామయమేవ పాలకః. విష్ణోరేవ సర్వరక్షకత్వాత్. యది సేనానీరగ్నిభూర్గుహ ఇతి కోశా త్కుమార స్తైవ దేవసేనావతిత్వమిత్యాగ్రహన్తర్హి కుమారస్య తారకాసురభయాద్దేవసేనా స్నాతుం యద్వీర్యం. తద్విష్ణునైవ దత్తమిత్యాహ - విశాఖామితవీర్యద ఇతి. అపి చ యది దేవసేనాపాలకః కుమారస్తర్హి కుమార పాలకో విష్ణుర్భవతీతి విష్ణోరేవ కుమారస్య దేవసేనా యాశ్చ పాలకత్వం వక్తుముచితమిత్యాహ - విశాఖాతనయత్రాతేతి. విశాఖానక్షత్రజాతః కుమార ఇతి కుమారస్య విశాఖాతనయత్వమ్. కిచ్చ యస్మాదయమన్త ర్యామీ తతః కుమారస్యాప్యన్తరాత్మైవ విష్ణురితి విష్ణుపరితన్త్ర ఏవ కుమార ఇత్యాహ - విశాఖహృదయాన్తర ఇతి. (౪)

శ్లో॥ విశాఖవిన్యస్తనిజతేజా విజితతారకః ।

విశాఖాద్భుతదర్పాబ్ధికుమ్భభూర్విబుధోదయః ॥ 196

అన్తరాత్మా చాయం విష్ణుస్వీయం తేజో న్యస్తవాన్ కుమారే. తేన చ తేజసా తారకాసురో నిర్జితః. అతస్తారకజిత్వం వస్తుతో విష్ణో రేవ. “స యస్య సఖ్యం పురుషో వైతి సఖ్యస్సఖా వసన్ సంవసతః పురేఽస్మి” స్మితి భాగవతాత్పర్యే జీవాః భగవత్సస్సఖాయః భగవాంశ్చ శరీ రేంద్రియప్రవర్తకత్వాదినఖ్యమమీషాం కరోతి. ఏతే చ తన్న విదుః. అతః జీవవిశేషేణ కుమారేణ భగవతా కృతం తేజ ఆది దానరూపం సఖ్యం న జ్ఞాతమ్. తతశ్చ కుమారస్య మహాన్ గర్వ ఆసీ న్యయా నామ సర్వాజేయ

స్తారకో జితః. అతో న కోఽపి మత్తుల్యవీర్యః పురుషో లోకే ఇతి. స చ గర్వశ్రీమతా విష్ణునా పరశురామావతారే నిరాకృత ఇత్యాహ - విశాఖా ద్భుతదర్పాబ్ధికుమ్భభూరితి. విశాఖస్య అద్భుతో దర్పమయో యోఽబ్ధి స్తస్య కుమ్భభూరగస్త్యః అగస్త్యస్య సముద్రపాయిత్యాదితి భావః. అనేన చ పరశురామ కర్తృక కుమారవిజయవృత్తానేన తారకాసుర విజయార్థం తత్సమయే ఏవ కుమారే విష్ణుతేజో నిహితమ్. న త్వస్యత్రేతి స్పష్టికృతమ్. అథ యద్యయం కుమార స్సర్వదాపి దేవరక్షక స్సౌత్తర్హి దేవాస్సత్య స్మిన్ కిమితి హిరణ్యకశిపు రావణాది వధాయ విష్ణుమన్యం శరణం ప్రాప్ను యుః? అతో నాస్య దేవరక్షకత్వం నియతమ్. తతో దేవానాం రాక్షస జయాది ప్రయుక్తోఽభివృద్ధిర్విష్ణుకృపావశాదేవ. న తు కుమారాది త్యాహ - విబుధోదయ ఇతి. (౪)

శ్లో॥ విశాఖషణ్ముఖాశ్రాంతగీతషడ్గుణభూషణః ।

విశాఖాతనయవ్యూహసేనాపాలనపణ్డితః ॥

197

విబుధానామివాత్మనోఽప్యుదయహేతుత్వాద్విష్ణుం కుమారష్టద్వి రపి ముఖైస్తా నీతీత్యాహ - విశాఖస్య షడ్భిర్ముఖైరశ్రాంతం గీతాషడ్గుణా ఏవ భూషణాని యస్య స తథోక్తః/ ఐశ్వర్యం వీర్యం యశః శ్రీః జ్ఞానం వైరాగ్యతృప్తి గుణాష్టకం. భాగవతమిదమేకైకం గుణం విశాఖస్యైకైకం ముఖం నిత్యం గాయతి. భగవానయం కుమారమేకమేవ న త్రాయతే. కిన్త్వ నన్తానిత్యాహ - విశాఖాతనయానాం వ్యూహస్సమూహ ఏవ సేనా తస్యాః పాలనే పణ్డితః. యథా దేవసేనాపతిః కుమారస్తథా కుమారసేనాపతి ర్విష్ణురిత్యర్థః. అనన్తకోటి బ్రహ్మాణ్డనాయకస్య విష్ణోః ఏకైక బ్రహ్మాణ్డన్తర్గత స్వర్గలోకస్థ దేవసేనాపత్యనన్తకోటిపరిపాలకత్వముచితమితి భావః. (౧)

శ్లో॥ విశాఖసుతవిద్యాదో విశాఖాసుతచోదనః ।

విశాఖప్రీతహృదయో విశాఖపరిపూజితః ॥

198

న కేవలమృలకః కుమారస్య, కిన్త్వ విద్యాప్రదో గురుశ్చేత్యాహ - విశాఖసుతవిద్యాద ఇతి. న కేవలం గురుః కిన్త్వ ప్రేరకోఽపీత్యాహ - విశాఖా సుతచోదన ఇతి. అన్తర్యామిత్యాదితి భావః. యథా కౌమారమతావిష్టా

నాం భగవతి విష్ణౌ ద్వేషస్తథా కుమారస్య న. కిన్తు భక్తిరేవ. అతః కుమారే భక్తే భగవతః ప్రీతిరేవేత్యాహ. విశాఖప్రీతహృదయః విశాఖే ప్రీతం ప్రీతి శాలి హృదయం యస్య సః. కుతః ప్రీతిరత ఆహ - విశాఖపదిపూజిత ఇతి. విశాఖో నిత్యమముం భక్త్యా పూజయతి తతోఽస్మిన్ ప్రీతిరీశ్వరస్యేతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశాఖనిర్దమ్భబన్ధుర్విశాఖపరదైవతమ్ ।

విశాఖపరమోదారతపోవల్లీఫలప్రదః ॥

199

యథా బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాణాం తథా కుమారస్యాపి భగవాన్ అకృ త్రిమబన్ధుః, పరదైవతఇచ్చ. విశాఖసమ్మన్దిన్యాః పరమముత్కృష్టముదారం మహత్ యత్రపః తద్రూపిణ్యా వల్భ్యా లతాయాః ఫలప్రదః భగవదను గ్రహదేవ కౌమారం తపః ఫలితమ్. (౩)

శ్లో॥ వికైతవతపోరూపో విదోషతపఆశ్రయః ।

విదర్శనతపఃప్రాప్యో వివిఘ్నసుతపఃప్రియః ॥

200

నాయం కుమారస్త్వైవ తపః ఫలదః. కిన్తు సర్వేషామపి. తత్ర చ న కేవలం తపః ఫలదః, కిన్తు తపోఽపీత్యాహ వికైతవమకృత్రిమం ఫలాభిసన్న్యా దిరహితమితి భావః. తపః కృచ్ఛచాన్ద్రాయణాదిలక్షణమ్. తద్రూపోఽసౌ సర్వస్యాపి భగవద్రూపత్వేన తపసోఽపి భగవద్రూపత్వాదితి భావః. అయ మేవ విదోషస్య తపస ఆశ్రయశ్చ. విః పరమాత్మా దృశ్యతే యేన తేన తపసా చిత్తైకాగ్ర్యలక్షణేన ప్రాప్తుం శక్య ఇత్యయమేవ తపసః ఫలఇచ్చ, వివిఘ్నం విఘ్నానుపహతం శోభనం తపః యేషాన్తేషాం ప్రియః. తేషు ప్రియ ఇతి వా. తే ప్రియా యస్యేతి వా. తప ఏవ ప్రియం యస్యేతి వా. వివిఘ్నసుతపఃప్రియః తస్మాద్భగవానయం తపోమయ ఇతి భావః. (౪)

శ్లో॥ విషాధీశో విషాధీశచేతఃకమలభాస్కరః ।

విషాధీశప్రతీచీదో విషేశజ్ఞానదాయకః ॥

201

నను తపోమయోఽపి భగవానయం జ్ఞానేనైవ ప్రాప్తుం శక్యః. న తపసా. “నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనా”యేతి శ్రుతేః. తచ్చ జ్ఞానం వరు

ణోపాసనయా సిద్ధ్యతి. భృగువల్క్యాం వరుణేవ భృగోర్జ్ఞానోపదేశస్య కృత త్వాత్. వరుణస్య చ ఉత్తమజ్ఞానిత్వాదతో వరుణసేవా కార్యేత్యత ఆహ - స చ వరుణో భగవానేవ. జ్ఞానినో బ్రహ్మత్వాత్. వరుణస్యాపి హృది భగవద్రూపస్ఫురణాదేవ తాదృశో వికాస ఇత్యాహ. విషాధీశ చేతః కమలభాస్కర ఇతి/ విషాధీశోఽపుతి ర్వరుణః. అకామాయ మోక్ష కామాయాపి వరుణాయ భగవతా ప్రతీచీదిగ్దత్తా కృపయేత్యాహ - విషా ధీశప్రతీచీద ఇతి. తస్య చ వరుణస్య భగవానేవ గురుః. అతః విష్ణురేవ జ్ఞానా ర్థమపి సేవ్యః. కిమవాన్తరవరుణసేవయా. (౪)

శ్లో॥ విషాధీశాన్తరామో విషాధీశహృదీశ్వరః ।

విషాధీశ్వరవిజ్ఞాతతత్త్వో విషపతిప్రియః ॥

202

జ్ఞానప్రదమముమేవ వరుణో నిత్యం హృది నన్దతే. అత ఏతస్య హృదయం విష్ణుపరతన్త్రమేవ. యదయం విష్ణోస్తత్త్వం జ్ఞాతవానతో విష్ణో రయమతీవ ప్రియః విషపతిః ప్రియో యస్యేతి బహువ్రీహిః. యద్వా విష్ణు రాత్మేతి విష్ణుతత్త్వం యదయం వేద ఆత్మా సర్వస్య ప్రియ ఇతి తద్వరు ణస్య విష్ణురతీవ ప్రేమాస్పదభూతః. (౪)

శ్లో॥ వివిక్తద్వారనవకబ్రహ్మపత్తనభాసనః ।

విస్రుతామృతసమ్పూర్ణబ్రహ్మపుర్యస్తరుజ్జ్వలః ॥

203

సాఙ్ఖ్యవద్యోగస్యాపి భగవత్ప్రాప్త్యపాయత్వాద్యోగమవతారయతి. తావద్యోగో నామ చిత్తవృత్తినిరోధః. స చ నిరోధ ఆత్మని కార్యస్తస్య చాత్మనస్థితిమాహ, వివిక్తం పరస్పరాసజ్జీర్ణం ద్వారాణాం నవకం చక్షుర్ద్యయ శోత్రద్వయ నాసికాద్వయ పక్తగుదమేద్రనామకమితి భావః. యస్య తద్రూపాణః పరమాత్మనః పత్తనం శరీరం తద్భాసయతీతి తథోక్తః. తదేవ భంగ్యన్తరేణ వదతి. బ్రహ్మపత్తనం విశినష్టుం. విస్రుతేన సమ్పూర్ణచన్ద్ర మణ్డలాగ్ధలీతేన అమృతేన సమ్పూర్ణాయాః బ్రహ్మపుర్యా అన్తర్మధ్యే ఉజ్జ్వలో భాసమానః “అష్టాచక్రా నవద్వారా దేవానాం పూరయోధ్యా యో వైతాం బ్రహ్మణో వేద అమృతేనామృతామ్పూరీ” మితి శ్రుతేరితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విశుద్ధచక్రనిలయో విశుద్ధారిద్యుగర్చితః ।

విశుద్ధచక్రావేశితాసుప్రాప్యో వివిధచక్రకృత్ ॥ 204

విశుద్ధచక్రం భూమధ్యవర్తిచక్రవిశేషః తన్నిలయో యస్య సః. విశుద్ధారిణి విశుద్ధచక్రే దృగ్బుష్టిర్యేషాం స్థైర్యితస్సేవితః. విశుద్ధచక్రే ఆవేశితా అసహో యోస్తైః ప్రాప్తుం శక్యః “భృవోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్ స తం పరం పురుషముపైతి దివ్య” మితి శ్రుతేః. వివిధాని మూలా ధారాదీని చక్రాణి కరోతీతి వివిధచక్రకృత్. అనేన అతీవ కృపాలురయ మ్మగవాన్, జీవానాం ముక్తియోగ్యం చక్రశాలిపురం దత్వా తత్ర చ చక్రే స్వయం స్థిత్యా అముం మాం యూయం భజతేతి బోధయిత్వా జీవా న్యోచయతీతి వ్యజ్యతే. (౪)

శ్లో॥ వివిక్తపట్నక్రపురస్వామీ వివిధచక్రగః ।

విశుద్ధచక్రోపరిస్థపూర్ణచన్ద్రో విశుద్ధదృక్ ॥ 205

వివిక్తాని పట్నక్రాణి యస్య తస్య పురస్య దేహస్య స్వామీ ప్రభుః. ఈశ్వరపరతన్త్రత్వాద్దేహేన్ద్రియాదీనామ్/ నాయం విశుద్ధే ఏకస్మిన్మేవ లం వర్తతే, కిన్తు సర్వేష్యపి చక్రేష్యిత్యాహ - వివిధచక్రగ ఇతి. విశుద్ధ చక్రోపరిస్థః పూర్ణచన్ద్రబిమ్బోఽయమేవ. సహస్రారచక్రే షోడశకలాపరి పూర్ణః పరమాత్మా వర్తత ఇతి తత్ప్రీధాన్తాత్. భగవానపి నిజానన్దాయ స్వశ రీరస్థ విశుద్ధచక్రే దృష్టిమాన్భవత్యేవేత్యాహ - విశుద్ధదృగితి. (౪)

శ్లో॥ విధుభాస్వన్నాడికాన్తస్సుషుమ్నాగ్రతలాలయః ।

వివిక్తోత్థాపితాహీన్ద్రస్రుతామృతవసన్త్రియః ॥ 206

విధోశ్చన్ద్రస్య నాడికా పిఞ్గలా, భాస్వతసూర్యస్య నాడికా ఇదా, తయోరన్తర్మధ్యే సుషుమ్నానామ్నీ నాడీ వర్తతే/ తస్యో అగ్రతలం బ్రహ్మారన్ద్రనామకం తస్మిన్నాలయో నివాసో యస్య. వివిక్తే విజనస్థలే. స్థిత్యా యే యోగినః అహీన్ద్రం కుణ్డలనామాసముత్థావయిత్వా తతః కుణ్డలిసన్నకాశాన్నిస్సృతమమృతం పిబన్తి, తాదృశాస్సన్తః విద్వాంసః ప్రియా యస్య సః. తేషాం ప్రియ ఇతి వా. (౨)

శ్లో॥ విరతస్వాస్తకమలప్రతీతో వితమఃప్రభః ।

విపరానుభవాకారో విశ్వశూన్యవిచక్షణః ॥ 207

ఏవం విధానాం స్వాస్తకమలం విరతం నిర్వాపారం భవతి, ప్రాణ నిరోధేన వృత్తినిరోధాదితి భావః. తత్ర చ భగవానయం ప్రతీయతే. “యదో- పరామో మనసో నామ రూపరూపస్య దృష్టస్మృతసప్రమోషాత్. య ఈయతే కేవలయా స్వసంస్థయా హంసాయ తస్మై శుచిషడ్మనే నమ” ఇతి భాగవతాత్ - తదానీం తస్మాం పరమార్థదశాయాం కింరూపో భగవా? నిత్యత ఆహ - వితమఃప్రభ ఇతి, సర్వోపరమాత్తమస్తేజశ్చేత్యుభయం శిష్యుతి. తచ్చ ద్వయం నాస్మిన్నస్తి. “న తేజో న తమస్తత”మితి స్మృతేః తర్హి కిం శూన్యం భగవాన్? నేత్యాహ - విపరానుభవాకార ఇతి. విగతే పరే అనుభవిత్రనుభావ్యే యస్య స చాసావనుభవ ఏవాకారో యస్య స తథోక్తః. కేవలానుభవాత్మక ఇత్యర్థః. అశూన్యత్వే హేతుమాహ - విశ్వ శూన్యవిచక్షణ ఇతి. సర్వశూన్యస్య సాక్షీ అయమ్భావః. తదానీం శూన్య మస్తీతి యేన జ్ఞాతం, తస్య సత్త్వాత్కథం శూన్యత్వమాత్మన ఇతి. యది కేనాపి న జ్ఞాతమిత్యుచ్యేత తర్హి శూన్యమిదమసాక్షికమసత్వమేవ స్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ వివికల్పసమాధ్యాత్మా వివికల్పసమాధిభాక్ ।

వివికల్పసమాధ్యాప్యో వివికల్పసమాధిదృక్ ॥ 208

యోగస్య యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధ్యానధారణ సమాధయోఽష్టాంగాని. యమాదయో ధారణాంతాస్తత్ర తత్ర దర్శితా ఏవ/ సమాధిస్తు ద్వివిధః. సవికల్పకో నిర్వికల్పశ్చేతి. తత్ర నిర్వికల్పసమాధి ర్నామచతుష్టయేన దర్శితః. నిర్వికల్పసమాధిః, తద్వాన్మురంశః, తత్రాప్యః పరమాత్మా, తద్ద్రష్టా కేవలాత్మా, ఇత్యేతచ్చతుష్టయమపి విష్ణురేవ. (౪)

శ్లో॥ వికల్పితసమాధిస్థపురుషాజ్ఞేయసత్పదః ।

వివిక్తసచ్చిత్తుఖాత్మా విశ్వమాయాదురన్వయః ॥ 209

సవికల్పసమాధిస్థాః పురుషాస్తు నాస్య వాస్తవం స్వరూపం జ్ఞాతం శక్తువన్తి. నను కిం సమాధిక్షేతేన? విశ్వమస్తి - విశ్వం భాతి - విశ్వమియ - మిత్రస్య యస్సచ్చిత్సఖాంశః స పరమాత్మా, తద్భిన్నాంశస్తు విశ్వమితి వివిచ్య భగవన్తం సుఖేన జానీయాదితి శజ్ఞాయామహో యస్తాద్యశో దివ్యజ్ఞానీ స సాక్షాదీశ్వర ఏవ. స హ్యన్యేషామిదం జ్ఞానమ్ క్వాపి సులభం స్వాదిత్యాహ - వివిక్తసచ్చిత్సఖాత్మేతి. వివిక్తాని సచ్చిత్సఖాని యేన స ఆత్మా మనో యస్య సః. యో మనసా సచ్చిత్సఖాని విశ్వతో వివేచయతి స ఇత్యర్థః. నను విశ్వే సజ్జీర్ణోఽయమాత్మా కథం విశ్వతః పృథక్కర్తుం శక్య ఇత్యత అహ - విశ్వమాయాదురన్వయ ఇతి. విశ్వమేవ మాయా మాయా కార్యత్వాదితి భావః. తస్యా దురన్వయః దుస్సమ్బంధః నాస్య విశ్వ సాఙ్కర్యమిత్యర్థః. (3)

శ్లో॥ వికల్పతదభావానాకలితో విలయోదయః ।

విద్యావిద్యోపాధిహీనో విద్యావిద్యాప్రకల్పనః ॥ 210

నను యం త్వమాత్మానం వదసి, స సవికల్పో వా? నిర్వికల్పో వా? యది సవికల్పస్తర్థి సోఽప్యనిత్య ఏవ. యది నిర్వికల్పస్తర్థి స కథం తవ వాక్యస్య విషయో భవేత్? ఇతి శజ్ఞామ్మరిహరతి. వికల్పతదభావానాకలితః వికల్పేన తదభావేన నిర్వికల్పేన చ అనాకలితః అసంస్పృష్టః. అయమాశయః, సత్యం త్వదుక్తరీత్యా భగవతి నిర్వికల్పే యథామద్భాక్యం స ప్రసరతి, తథా త్వద్వికల్పోఽపి. త్వయా హ్యేత్యా సవికల్పో వా నిర్వికల్పో వేతి వికల్పితమ్. తస్య చ వికల్పస్య నిర్వికల్పే బ్రహ్మణి ప్రవృత్తిర్న సమ్భవతి. అతస్త్వత్ప్రశ్నప్రైవాసిద్ధత్వాన్నాస్తి మదుత్తరావకాశ ఇతి. “వికల్పతదభావాభ్యామనంస్త్పష్టాత్మవన్తుని, వికల్పితత్వ లక్ష్యత్వ సమ్బంధాద్వాస్తు కల్పితా” ఇతి విద్యారణ్యాచార్య వచనాత్. నను వన్తుతో వికల్పాద్యనాకలితేఽస్మిన్మాయయాపి కథం తత్కలనమితి శజ్ఞాయాం యా మాయా భగవతి నిష్ప్రపజ్నే ప్రపజ్ఞమేవ కల్పయతి, తస్యా వికల్పాది కలనం కియాదిత్యాహ - విలయోదయ ఇతి. వేదాకాశస్య లయ ఉదయశ్చ యస్మిన్ యస్మాచ్చ స తథోక్తః. విదిత్యవలక్షణం వాయాద్దీనామ్. యద్వా భగవతి ఖం కల్పితం, ఖాత్తు వాయాద్వికం క్రమేణ జాతమితి

వేదేఖస్య గ్రహణమ్. “అత్యన ఆకాశస్సమ్భూతః, ఆకాశాద్వాయు ర్వాయోరగ్ని”రితి సంభూతిశ్రుతేరితి భావః. యద్యస్మాజ్ఞాయతే, తత్తస్మిన్నేవ లీయత ఇతి ఖస్య భగవత్వేవ కారణే లయః. నన్వాత్మా ద్వివిధః అవిద్యోపహితో మాయోపహితశ్చేతి. తత్ర కం త్వం విష్ణుం వదసీత్యత ఆహ. విద్యావిద్యోపాధిహీనః ఉపాధిద్వయరహితం చిన్మాత్రమేవాహం విష్ణుం వదామి. ఉపహితత్వరూపధర్మస్య నిర్విశేషత్వవ్యాభూతహేతు త్వాత్. బ్రహ్మ హి నిర్విశేషమ్. నన్వేవం నిరుపాధోద్రృహ్మాణః కథముపహితత్వమత ఆహ - విద్యావిద్యాప్రకల్పన ఇతి. విద్యావిద్యయో ర్మాయావిద్యయోః ప్రకర్షేణ కల్పనా యస్మిన్ సః. కాల్పనికమేవ బ్రహ్మాణ ఉపహితత్వమ్. ఉపాధేరేవ కల్పితత్వాదితి భావః. (౪)

శ్లో॥ విశేషహీనచిద్రూపమాయాకల్పితదేహభాక్ ।

వివాదావిషయావార్యమాయో విప్రకృతిప్రభః ॥ 211

బ్రహ్మణి ఉపాధికల్పనా పూర్వముక్తా అధునా ఔపాధికదేహకల్పన మాహ - విశేషహీనే నిర్విశేషే చిద్రూపే బ్రహ్మణి యా మాయా తయా కల్పితం చతుర్భుజత్వాది విశిష్టం దేహం వైష్ణవం శరీరం భజతీతి భాక్. అయమేవేశ్వరః యో మాయయా కల్పితః. “జీవేశావాభాసేన కరో”తీతి శ్రుతేః. నన్యవిద్యయా జీవః మాయయా ఈశ్వరశ్చ కల్పిత ఇతి హి తవ సిద్ధాంతః. “భవతు బ్రహ్మణి మాయా కేన కల్పితా? నిర్విశేషే బ్రహ్మణి మాయాపి కథమాసీత్?” అత ఆహ - వివాదావిషయావార్యమాయః భగవత ఇయం మాయా వివాదస్య విషయభూతా న భవతి. నాపి శపథేన నివారితం శక్యా అతో మాయాయామేవంవిధవికల్పనా న సమ్భవన్తి. సర్వాశ్చర్యమయత్వాత్తస్యా అతో బ్రహ్మణి స్వకాలే ఇయం మాయా స్వత ఏవ భవతి. “మాయా చావిద్యా చ స్వయమేవ భవత” ఇతి శ్రుతేః నాపి మాయయా మాయాకార్యేణ జగతా వా బ్రహ్మణస్సవిశేషత్వమ్. ఐప్రజాలికమాయయా తత్కార్యగన్తర్వనగరేణ వా గగనస్య సరూపత్వా భావాదితి బోధ్యమ్. నన్వేవం కల్పితత్వావిశేషాజ్ఞీవతుల్య ఏవేశ్వరోఽపీత్యత ఆహ - విప్రకృతిప్రభ ఇతి. ప్రకృతేర్మాయాయాః ప్రభా సామర్థ్యం మోహకత్వరూపం యత్ర విహతం స ఈశ్వరః. యస్మై ప్రకృతిపర

తస్మిన్ జీవః. న హి కల్పితత్వమాత్రేణ సామ్యం వక్తుం శక్యమ్ ఐస్ర జాలికకల్పితగంధర్వనగర తదధిష్ఠాత్మపురుషాణామివేతి భావః. (౩)

శ్లో॥ విషువాద్యపరిచ్ఛేద్యో విభావర్యాదికల్పనః ।

విభావర్యాద్యవయవవత్సరాత్మకచక్రకృత్ ॥ 212

కింఞ్చ జీవవన్నాయం త్రివిధపరిచ్ఛేదశాలీత్యాహ - విషువశబ్దో లక్షణయా కాలసామ్యవాచీ, ఆదివదాద్దేశవస్తుగ్రహణమ్. కాలేన దేశేన వస్తునా చ పరిచ్ఛేత్తుమశక్యః సర్వదేశసర్వకాలవృత్తిత్వాత్సర్వవస్తురూపత్వాచ్ఛేత్సరస్యేతి భావః. ఏవం మాయామయ ఈశ్వర ఆదౌ కాలమేవ కల్పితవానితి వక్తుమాదౌ దివారాత్రకల్పనామాహ. విభావర్యాదికల్పనః ఆదివదాద్దివాగ్రహణమ్. సర్వం సజ్జలయ్యాహ - విభావర్యాదయోఽవయవా యస్య తద్వత్సరాత్మకం సంవత్సరరూపం చక్రం కరోతీతి తథోక్తః. (౩)

శ్లో॥ వినిరోధాబ్జచక్రోరువేగాత్తపురుషాయుషః ।

విశ్వతాణాత్మచరణప్రపన్నధ్రువసద్గతిః ॥ 213

భగవతా కృతమిదం కాలచక్రం క్వాప్య ప్రతిహతమిత్యాహ వినిరోధస్య విశృంఖలస్య అబ్జచక్రస్య ఉరుణా వేగేన ఆత్తమపహృతం పురుషాయుషం పురుషాణామాయుశ్చతవర్షపరిమితమితి భావః యస్య స తథోక్తః. అథ కాలచక్రాద్భృతం జనమాశ్వాసయతి. విశ్వతాణాం ప్రపంచృశరణం ఆత్మనో విష్ణోశ్చరణం ప్రపన్నానాం ప్రతిపత్తిం గతానాం ధ్రువా శాశ్వతీ. కాలచక్రాహతేత్యర్థః అత ఏవ సతీ శోభనా గతిః గమ్యస్థానమ్ పరమ్మదమితి యావత్. యస్మాత్స తథోక్తః. అత్ర దృష్టాంతయా ధ్రువాఖ్యభాగవతవృత్తాంతః ప్రతీయతే. తథా హి తాదృశం చరణం ప్రపన్నస్య ధ్రువస్య సతీ నిత్యా గతిర్యస్మాత్స ఇతి. (౨)

శ్లో॥ విభ్రమత్కాలనేమిఘ్నో విషవో విషువప్రభుః ।

వికాలచక్రపదగో వివస్వద్భ్రమణాతిగః ॥ 214

కుత ఏతదేకాశ్రయణాత్సద్గతిరత ఆహ. విభ్రమస్తం విశేషేణ చలస్తం కాలనేమిం కాలచక్రం హన్తితి తథోక్తః. స చ కాలో భగవానే వేత్త్యాహ - విషువ ఇతి. కాల ఇత్యర్థ. కాలస్య భగవదాజ్ఞా, రూపత్వా ద్భగవానేవ కాలస్య ప్రభురిత్యాహ - విషువప్రభురితి. పరమపదే తు నాస్తి కాలచక్రప్రవృత్తిః, తత్ర సూర్యాభావాత్, అపి చ సూర్యో హి భ్రమణ వేగేన అస్మదాదీనామాయుః కలయతి, భగవాంస్తు తతోఽప్యధికవేగః, అత స్తస్మిన్సూర్యశక్తిః స ప్రభవతీత్యాహ - వివస్వద్భ్రమణాతిగ ఇతి. వివ స్వతో భ్రమణమతిగచ్ఛతీతి తథోక్తః. (౫)

శ్లో॥ వివస్వదాయుఃకలనో వివస్వత్పుతశాసనః ।

వివస్వత్తనయోదారదణ్డపాశాహితప్రభః ॥

215

అత ఏవాయం సూర్యస్యాస్యాయుః కలయతి సజ్ఞాతి. నను ఇహ లోకే ధర్మమధర్మం వా కృత్వా మర్త్యా అవశ్యం మ్రియన్తే తతః పరలోకే యేషాం ధర్మమధర్మజ్ఞు పరిశీల్య ఏతానవశ్యం యమశ్చిక్షయతి, తదధునైవ యమ ఏవాస్మాభిరాశ్రయణీయ ఇతి కాలప్రసంగాదవతీర్ణాం యమసేవాశ జ్ఞాం నివారయతి. వివస్వత్పుతశాసనః యమస్యాపి య ఏవ శాస్తా స ఏవ అస్మాకమపీతి వృధైవాస్తరయమసేవేతి భావః, యమో హి కాలదణ్డ కాలపాశాభ్యామమోఘాభ్యాం బలినః పురుషాన్ దణ్డయతి, తయోశ్చ యమదణ్డసాధనయోర్న స్వతశ్చక్తిః. కిన్తు భగవత్తేజసైవేత్త్యాహ. వివస్వ త్తనయస్య సూర్యపుత్రస్య యమస్య సమ్బుద్ధినోః ఉదారయోర్మహతోః దణ్డపాశయోరాహితా వ్యస్తా ప్రభా యేన స తథోక్తః. అతో న యమా న్నాపి తద్దణ్డాన్నాపి తత్పాశాద్భాగవతేన భేత్తవ్యమితి భావః. (౩)

శ్లో॥ వికలాకాష్టాదిసత్యకాలో విశ్వోత్తరాపదః ।

విపూర్వో విప్రతీచీకో విధిలోకాదిదక్షిణః ॥

216

అథ యో నిత్యః కాలస్య ఈశ్వర ఏవేత్త్యాహ కలాకాష్టాదిరహితో యస్సత్యః కాలస్య ఈశ్వర ఏవ. అయజ్ఞ విష్ణుర్నిత్యలీలారూపవిభూతి ద్వయవాన్. తత్ర లీలావిభూతిః ప్రపజ్ఞితైవ. అథ యశ్చ నిత్యవిభూతి ర్పారాయణస్య హి పరమపదే పరమవ్యోమ్ని అప్రాకృతే దివ్యవైకుణ్ఠే వర్తతే.

తచ్చ పదం కుత్రేత్యత ఆహ - విశ్వోత్తరాపదః. విశ్వస్మాదప్యుత్తరస్యాం దిశి పదం స్థానమ్ యస్య సః. యస్మాదుపరి న కిఞ్చిదస్తి తదస్య పదమి త్యర్థః. సర్వోత్తరమితి యావత్. తస్య చ పదస్య పూర్వా దిక్ నాస్తి, ప్రతీచీ దిక్ నాస్తి, సూర్యాభావాదితి భావః. యద్వా - తస్యాః పూర్వ స్యాం దిశి ప్రతీచ్ఛ్యాం వా కిమపి నాస్తి. అత ఏవేదమసద్భవమితి భావః. విధిలోకాదయస్తు అస్య దక్షిణస్యాం దిశి వర్తన్తే ఇత్యాహ - విధిలోకా దయో దక్షిణా యస్య స తథోక్తః. పదతద్వతోరభేదాధ్యవసాయాది యముక్తిః. (౫)

శ్లో॥ వివస్వద్విధుతారాదిభ్రమణాగోచరాలయః ।

విధ్వాదిమచ్చింశుమారచక్రనిత్యభ్రమావహః ॥ 217

పూర్వాద్యభావే హేతుం కణ్ఠత ఏవాహ - వివస్వతో విధోస్తా రాణాం నక్షత్రాణామాదిపదాత్కుజాదిగ్రహాణాం భ్రమణానామగో చరః అవిషయ ఆలయః యస్య స తథోక్తః, తత్ర హేతుమాహ - విధ్వా దయో యస్మిన్ తద్యచ్చింశుమారాఖ్యం చక్రం తస్య నిత్యం భ్రమం భ్రమణమావహతీతి తథోక్తః. భగవత్పదాధారదేవ శింశుమారచక్రమధః పతనరహితం సద్భ్రమతి నిత్యమ్ యచ్చింశుమారచక్రభ్రమణాంతఃపాతి తజ్జగత్సూర్యాదిభ్రమణవిషయమన్యత్తు - పరమపదమితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వామిత్రాదిసప్తర్షిపూజితద్రువలోకకృత్ ।

విశ్వామిత్రాదిసప్తర్షిదత్తజ్యోతిర్మయక్షితిః ॥ 218

విశ్వామిత్రో భవిష్యత్సప్తర్ష్యతమో ఋషిః స ఆదిర్యేషానైస్సప్త ర్షిభిః వశిష్ఠాదిభిః పూజితం ద్రువలోకం ద్రువస్య నివాసం కరోతీతి తథో క్తః. భగవతః పదం ద్రువపదాదన్యదేవ. ద్రువమణ్డలమేవ సప్తర్షయో నిత్యం ప్రదక్షిణీకుర్వన్తి, న తు పరమపదమతో న తద్రువపదతుల్యం, కిన్తు తస్మా దప్యపరితసమేవేతి భావః. తేభ్యశ్చ సప్తర్షిభ్యో భగవతైవ జ్యోతిర్మయం స్థానం దత్తమ్. సప్తర్షిమణ్డలస్య పృథక్సత్వాదితి భావః అత్ర వైవస్వతమ న్స్వస్తరే వశిష్ఠాదయస్సప్తఋషయః, భవిష్యతి మన్వస్తరే తు విశ్వామిత్రా దయ స్సప్తర్షయ ఇతి బోధ్యమ్. (౨)

శ్లో॥ వివిక్తనక్షత్రపథో వియద్గజ్గాఢునీధరః ।

వివస్వత్స్వనాధారో విధులోకరసావహః ॥ 219

నిత్యవిభూతివర్ణనాయ ప్రవృత్తోఽపి భగవతో ద్రువమణ్డలప్రసజ్గా
దాహ - అనేనైవ నక్షత్రమార్గోఽపి వివిచ్య కృతః. అయమేవ మన్దాకినీ
ప్రవాహస్యాప్యాధారః. సూర్యరథస్యాప్యయమేవ ధర్మా. కృతధర్మాశ్చంద్ర
లోకం గత్వా తత్ర రసం భుక్త్వా జీవన్తి. స చ రసశ్చంద్రే భగవతైవ
కృతః. అనేన సూర్యచంద్రమణ్డలనిర్మాతాపి భగవానేవేతి ధ్వన్యతే. (౪)

శ్లో॥ విద్యుద్వివస్వద్వరుణాద్యాతివాహికకల్పకః ।

విరోచనజ్యోతిరాద్యాపునరావృత్తిమార్గకృత్ ॥ 220

భగవానయం స్వభక్తాన్ స్వలోకం గమయితుం స్వయమేవాతి
వాహికాన్ కల్పయామాస. తే చ సూర్యవరుణవిద్యుదాదయః. ఆతివా
హికా నామ పాన్థాన్థామాద్యామాన్తరం యే నయన్తి తే. అతివాహయన్తి
పాన్థానిత్యాతివాహికాః. “అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లష్ణణ్మాసా ఉత్తరాయణ”
మితి యోర్చిరాదిమార్గోఽస్తి సోఽపి భగవతైవ కృతః. అత్రాగ్నాదిపదాని
తదధిదేవతాబోధకానీతి బోధ్యమ్. విస్తరస్తు భాష్యాదావనుసంధేయః. (౨)

శ్లో॥ విధూతకలుషోధారభక్తదత్తాత్మరూపకః ।

విమానప్రవరానీతభక్తదర్శనకౌతుకః ॥ 221

స కేవలమయం పరమపదస్య మార్గం ఆతివాహికాంశ్చేత్యుభయం
నిర్ముమే, కిన్తు పరమపదపాస్థేభ్యో నిజం రూపమపి దదాతి. తతశ్చ తానాత్మ
రూపిణో భక్తాన్ స్వీయేనైవ విమానేన స్వలోకం ప్రత్యానీతానభ్యాగచ్ఛ
త్యుత్కృణోతిశయాదిత్యాహ. విమానప్రవరానీతానాం భక్తానాం దర్శనే
కౌతుకం యస్య సః తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ విధిరుద్రాదిసత్కారతుష్టభక్తప్రియంవదః ।

విద్యుద్వచ్చురసచ్చుఞ్చక్రభక్తగణావృతః ॥ 222

తేషాం పరమపదపథికానాం మధ్యేమార్గం బ్రహ్మరుద్రేంద్రాది సత్కారలాభస్సౌత్. తతశ్చ తుష్ట్యన్తి భక్తాః తాంశ్చ పరమపదమ్రూప్తాన్ భగవానయం స్వాగతం పృచ్ఛతి. తతశ్చ విద్యుత్తుల్యమమ్బరం వస్త్రమ్ శోభనే శఙ్ఖచక్రే చ యేషాన్తైర్భక్తగణైరయం పరివేష్టితో భవతి. (౨)

శ్లో॥ విముక్తనిత్యముక్తాత్మసేవితో విచ్యుతిస్వకః ।

విముక్తనయనానన్దో విముక్తహృదయప్రియః ॥ 223

తత్ర చ పరమపదే ముక్తా నిత్యముక్తాశ్చేతి ద్వివిధాః పురుషాస్సన్తి, ముక్తాస్తు దర్శితాః. నిత్యముక్తాస్తు నిత్యసూరయోఽనన్తగరుడవిష్వక్సేనా దయః. తైర్వివిధైరప్యాత్మభిః పురుషైః పురుషోత్తమోఽయం సేవ్యతే. ఏవం స్వాశ్రితమోచనాదేవ భగవానయమచ్యుత ఇతి ప్రసిద్ధనామా భవతీ త్యాహ - విచ్యుతిస్వక ఇతి. విగతాచ్యుతిర్భుంకో యేషాన్తే విచ్యుతయః. స్వకాస్వీయా యన్య స తథోక్తః. ఆశ్రితాన్ చ్యావయతీత్యచ్యుత ఇతి వ్యుత్పత్తేరితి భావః. ముక్తాశ్చ భగవన్తం దృష్ట్వా సుఖితనేత్రా భవన్తి. యతోఽయన్తేషాం హృదయప్రియః మనసోఽతీవ ప్రియః. (౪)

శ్లో॥ విముక్తహృదయారామో విముక్తోక్తాత్మతత్త్వకః ।

విముక్తజనసంవాదీ విముక్తజనతర్పణః ॥ 224

అత ఏవ తేషాం హృదయాన్యత్ర నిత్యమాసమన్తాద్రమన్తే. తేషాం హృదయేష్వయం రమత ఇతి వా. తేభ్యశ్చాయంపురమాత్మసన్స్వస్య తత్త్వం విదితమపి పునః పునర్వదతి. ఏవం రూపేణ తైశ్చాయం సంవాదం కరోతి. ఏవం సంవాదాదినా తానయం తర్పయతి. ఏతేన సగుణముక్తిక్షేత్రం వైకుణ్ఠజ్ఞానాం ముక్తానాం తత్ర కిం కృత్యమితి శఙ్కా సుష్టు ప్రత్యుక్తా. (౪)

శ్లో॥ విరజాతోయసంసర్గాప్రాకృతాత్మీకృతస్వకః ।

విరజాతీరకాన్తారవిహృతో విరజాప్రియః ॥ 225

అథ పరమపదే భగవతో విహారమాహ - పరమపదస్య పరిఘాభూతా విరజా నామ కాచిద్వివ్యా నదీ వర్తతే తస్యా స్తీరే తులస్యాదిమయం కాన్తా

రమస్తి. తత్ర విహృతం విహారో భగవతోఽస్మాస్మి. అత ఏవ భగవానయం
విరజాప్రియః విరజా ప్రియా యస్యేతి బహువ్రీహిః విరజాయాః ప్రియ ఇతి
తత్పురుషో వా. విరజావైభవమాహ - విరజాతో యస్య సంసర్గేణ అప్రా
కృతః ఆత్మా దేహః యేషాన్తే అప్రాకృతాత్మానః. అతథాభూతా స్తథా
భూతాః కృతా ఇతి అప్రాకృతాత్మీకృతాః స్వకా భక్తా యేన స తథోక్తః.
యస్య స ఇతి వా. భక్తా హి మనుష్యదేహం త్యక్త్వా దివ్యం దేహమాశ్రిత్య
విమానప్రవరమారుహ్య సూర్యమణ్డలాదీనతీత్య తత్ర తత్ర తైస్తైః పూజితాః
క్రమేణ సత్యలోకమప్యతీత్య తతో విరజాతీరం గత్వా తత్ర విరజాయాం
నిమజ్జ్య తచ్చ దేహముత్సృజ్య అప్రాకృతం భగవద్దేహతుల్యం దేహం
భజన్తే ఇతి తత్త్వమత్రానుసన్ధేయమ్. (౪)

శ్లో॥ విరజాతీరతులసీవనదేవీనిషేవితః ।

విరజాతోయకణభాక్కుగన్ధిపవనార్చితః ॥

226

విరజాయాస్తస్యాస్తీరే తులసీవనమస్తి. తదధిష్ఠాత్రీ చ కాచన దేవీ
అస్తి. వనాధిష్ఠాత్మవనదేవతావత్. సా చ దేవీ ప్రకృతే తులస్యేవ. తయా
యం నితరాం సేవ్యతే. తత్ర చ వనే విరజాశీకరధారీ శోభనగన్ధశ్చ సుఖ
స్ఫుర్గో వాయుర్భగవన్తం సేవతే. (౨)

శ్లో॥ విరజాతోయకపటసచ్చిదానన్దవిగ్రహః ।

విరజా విరజాతోయసుస్నాతో విరజాపతిః ॥

227

విరజాతోయానాం కపటేన యే సచ్చిదానన్దా స్త ఏవ విగ్రహోత్థరీరం
యస్య సః. విష్ణోర్జలమయీ తసుర్విరజా. విరజాజలన్తు సచ్చిదానన్దమయ
మిత్యర్థః. అత ఏవ విరజాపి భగవానేవ. యశ్చ తస్యాం సుస్నాతస్సోఽపి
భగవానేవ. సహ్యస్యస్య ఈద్యుగైశ్చర్యం సమ్భవతీతి భావః. నదీనాం భువి
సాగరః పతిః. విరజాయాన్తు భగవానేవ. విష్ణుగామినీత్వాద్విరజాయాః. (౪)

శ్లో॥ విరజోర్మిచ్చటాడోలావిహారి విరజాన్తరః ।

విరజాదేవతాకేళిర్విరజావిభ్రమాశయః ॥

228

విరజాయాం యా ఊర్మిచ్ఛటా తస్యాం దోలాయామివ విహరోఽస్మాస్తీతి తథోక్తః. విరజానద్యధిష్ఠాత్రీ తేవతాపి విరజైవ. గజ్గాప్రవాహో ధిష్ఠాత్మగజ్గాదేవతావత్. తస్యా ఆస్తరః హృద్గతః తస్యా మనోహర ఇత్యర్థః. అత ఏవ విరజాదేవతయా సహ కేలిః క్రీడా యస్య సః. విరజాయా దేవతావిభ్రమాశ్చజ్ఞారచేష్టితాని ఆశయే హృది యస్య సః. విరజావిభ్రమా క్రాంతహృదయత్వాదయం విరజయా సహ క్రీడతీత్యర్థః. (౪)

శ్లో॥ విరజామీననయనాకరాలిక్లితకన్ధరః ।

విరజావర్తనాభీద్యుగ్విరజాపులినాశ్రయః ॥

229

మీనే ఇవ నయనే యస్యాస్మా మీననయనా స్త్రీ. మీనా ఏవ నయనాని యస్యాస్మా మీననయనా నదీతి చ. విరజైవ మీననయనా విర జేతి మీననయనేతి చ తస్యాః కరాభ్యాం హస్తాభ్యాం కరైస్తరజైర్జితి చ ఆలిక్లితః కన్ధరో గలో యస్య స తథోక్తః. విరజానదీతరజైః విరజాదేవీ కరాభ్యాశ్చ ఏతస్య కంఠాలిక్లితం కరోతీత్యర్థః. విరజాయానద్యా దేవ్యాశ్చ ఆవర్త ఏవ నాభీ ఆవర్త ఇవ నాభీ చ తస్యాం దృగ్మృష్టి ర్యస్య సః. విరజాయా నద్యాః పులినమాశ్రయో యస్యా విరజాయా దేవ్యాః పులినమతిశయోక్త్యా జఘనమాశ్రయో యస్యేతి చ. (౩)

శ్లో॥ విరజాకుచకజ్జాతకోశగృధ్నుకరద్వయః ।

విరజావిహగశ్రేణికాజ్ఞీవిఘటనోత్పరః ॥

230

విరజాయాః కుచతుల్యయోః కజ్జాతకోశయోర్గుర్భు ఆసక్తం కర ద్వయం యస్య సః. విరజాయా విహగశ్రేణిరేవ కాజ్ఞీ తస్యాః విఘటన ఉత్పర ఉపప్రసారితః కరో యస్య సః, కరాపుపరి ప్రసార్థ తాలధ్వనిం కుర్వతి భగవతి విహగశ్రేణిర్విఘటితేత్యర్థః. అత్ర విరజాయాః కుచౌ గృహ్లాన్ కరేణ కాజ్ఞీం విఘటయతి రత్యర్థమితి ధ్వనిః. (౨)

శ్లో॥ వికుణ్డలక్ష్మీదుకూలవిరజామ్బువిలోలనః ।

విరజాముఖకజ్జాతచుమ్పనో విరజోదయః ॥

231

వైకుంఠనగరీ లక్ష్మ్యా దుకూలమివ భాతి. విరజాతోయమ్ తత్ర భగవతో విశేషేణ లోలనం ఖేలనం విరజాయా ముఖస్థానీయం కిచ్ఛితృజ్ఞాతం భగవాన్ ప్రేష్టా చుమ్బుతి. యథా కామీ కామిన్యా వస్త్రం చాలయిత్వా ముఖం చుమ్బుతి, తద్వదితి భావః విరజాయా ఉదయోఽభివృద్ధిర్యస్మాత్సః (౩)

శ్లో॥ విరజాభువనక్రీడానిర్జితప్రేయసీగణః ।

విరజాజలగూఢాత్మా విరజాఽక్షేదితామ్బరః ॥ 232

అస్యాజ్ఞా విరజాజలక్రీడాయాం భగవతా లక్ష్మీనీలాభూమ్యాదిప్రియాసమూహో జితః. తత్ర హేతుమాహ - విరజాజలగూఢాత్మేతి. అయమాశయః. జలక్రీడాయాం జలే మజ్జన్తి పురుషా స్త్రియశ్చ. తత్ర మగ్నమదృశ్యం పురుషం యా స్త్రీగృహ్లాతి సా విజయినీ. మగ్నా మదృశ్యాం స్త్రియం యః పురుషో గృహ్లాతి స విజయీతి కృతసంకేతాః స్త్రీపురుషస్తత్ర విష్ణుర్నీలోజలజ్ఞా నీలమితి జలే విష్ణుర్గాఢో భవతి, అతో న స గృహీతుం శక్యతే స్త్రీభిః, లక్ష్మ్యాదయస్త విద్యుత్తల్పత్వాజ్జలమవభాసయంత్యేదృశ్యనే, అతస్తాస్సగ్రహో విష్ణోర్భవన్తి. తదేవం విష్ణునా స్త్రియో నిర్జితా భవన్తి. నచైవం జలక్రీడయా అస్మాకమివ వస్త్రక్షేద ఇత్యాహ - విరజాఽక్షేదితామ్బర ఇతి. విరజాయా క్షేదమాద్రతామప్రాపితమమ్బరం యస్య సః వస్త్రస్య దివ్యత్వాదితి భావః. లక్ష్మ్యాదీనామప్యేవంవిధత్వం బోధ్యమ్. (౩)

శ్లో॥ విరజాతీరవిహరద్వైమానికకృతోత్సవః ।

విరజాజలజన్తోఽముకైః పరిపూజితః ॥ 233

ఏవం జలక్రీడయా భగవానయం విరజాతీరే విహరతాం వైమానికానాం విమానేన చరతాం భక్తానాం ముక్తనిత్యోభయాత్మకానాముత్సవమానన్దాతిశయం కరోతి. విరజాజలసమ్మన్ధాన్మీనాదిజలజన్తవోఽపి ముక్తాభూత్వా భగవన్తం తత్ర విహరన్తం విశేషేణ పూజయన్తి. అత్ర మీనాదీనాం సాలోక్యరూపముక్తిరితి బోధ్యమ్. కథమన్యథా తేషాం విరజాస్థితిస్సాద్విదితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విరజామృతపానాస్తబ్రహ్మానన్దపురిజనః ।

విరజాసలిలాధారో విరజీభూతమాయకః ॥ 234

స్వర్గలోకే అమృతమస్తీతి స ఏవ శ్రేయానితి మన్దానామాశక్యాం పరిహరన్నాహ - విరజాయా అమృతం జలమేవ సుధేతి శ్లిష్టరూపకమ్. తస్య పానేన హేతునా ఆప్తః బ్రహ్మానన్దః యేన స చాసౌ పురిజనః వైకుణ్ఠ పత్తనస్థ జనః యస్య స తథోక్తః. స్వర్గే అమృతం పీత్వా జనా అశాశ్వతం పరిమితమేవ సుఖం భజన్తే వైకుణ్ఠే తు విరజాజలం పీత్వా బ్రహ్మానన్ద మనుభవన్తి. అతో విరజామృతం సర్వోత్తమమిత్యర్థః. స చ క్షుత్ప్రదాద్య భావాత్పరమపదస్థజనానాం కథం విరజాజలపానమితి వాచ్యమ్. బ్రహ్మానన్దలాభార్థం తృడభావేఽపి తైర్విరజాజలం సకృత్పీతమ్. శరీరస్య జలకోశస్య చ సత్త్వాదితి. విరజా జలస్య సచ్చిదానన్దరూపత్వాత్తత్వానేన బ్రహ్మానన్దలాభ ఉచిత ఇతి భావః. నను చతుర్దశలోకా భూగోలేషు వర్తన్తే, వైకుణ్ఠస్థ తదుపరీతి తత్ర భూసమ్పన్నాభావా ద్విరజా కేనాధారేణ వర్తతే ఇత్యత ఆహ - విరజాసలిలాధార ఇతి. యథా మన్దాకినీ మాయ్వాధారేణ దివి వర్తతే, తథా విరజా భగవదాధారేణ వైకుణ్ఠే ఇతి భావః. నను కేయం విరజా యదనతిక్రమణేన వైకుణ్ఠప్రాప్తిరత ఆహ - విరజీభూతమాయక ఇతి. భగవతో మాయైవ విరజీభూతా - స్వార్థే కమ్. స చ భగవన్మాయాయాః కథం సచ్చిదానన్దత్వం? విరజాజలస్య సచ్చిదానన్దరూపత్వపర్ణనాదితి వాచ్యమ్ శుద్ధసత్త్వప్రధానాయాం ప్రపఞ్చవాసనాశూన్యాయాం మాయాయాం భగవదీయసచ్చిదానన్దస్ఫురణసత్త్వాదితి. ఏవం విరజారూపాయా భగవన్మాయాయాస్తరణం వినా స వైకుణ్ఠప్రాప్తిః. తత్తరణస్తు భగవదను గ్రహాలబ్ధివిమానవశాదేవ. భగవదనుగ్రహస్తు భగవద్భక్తైవ. అతో భగవతి భక్తిః కార్యా. (౩)

శ్లో॥ విరజాపదతీరస్థో విరజాపరిఘాలయః ।

విరజాగాఢసలిలభీతభీతవిరించనః ॥ 235

విరజాతరణం వినా కుతః పరమపదం దుర్లభమత ఆహ - విరజాపద తీరస్థ ఇతి. విరజాయాః పరస్మిన్తీరే తిష్ఠతీతి భగవదాలయస్య విరజా పరి

ఘాభూతానను. కుశలైర్వధా నదీజలం తీర్వతే తథా విరజాజలం తీర్వ తామ్. కింవిమానేనేత్యాశజ్ఞాయామాహ విరజాయా అగాధాత్సలిలా ద్విరిచ్ఛనో బ్రహ్మపి భీతభీతః. కా వార్తా పునరస్మాకమితి భావః. (౩)

శ్లో॥ విరజాతోయపానాప్తవిద్యాభక్తజనేదితః ।

వినాయకధ్వజబ్రాజద్విమానవరభూషణః ॥ 236

అథ భగవానయం జలక్రీడాం సమాప్య విరజాతోయపానవైభవలబ్ధ విద్యాతిశయైర్భక్తజనైస్తూ న్నయమానస్సన్ గరుడేన ధ్వజేన భాసమానం కచ్చన విమానప్రవరం స్వారోహేణ భూషయామాసేతి రథోత్సవం వర్ణయతి. (౨)

శ్లో॥ వియద్విమానవిభ్రాజదబలాతారకావిధుః ।

వికుణ్ఠనగరీనారీనీరాజితపదామ్బుజః ॥ 237

వియదివ విశాలం విమానం, తత్ర తారకా ఇవ అబలా విభ్రాజన్తి. భగవాంస్తు తాదృశతారాయుక్తశ్చంద్ర ఇవ భాతి వియద్విమానవిభ్రాజద బలాతారకాయుక్తో విధురితి మధ్యమపదలోపీ సమాసః విధుశ్చంద్రో విష్ణుశ్చేతి శ్లేషః. మధ్యేమార్గం వికుణ్ఠనగర్భాం వర్తమానా నార్యో భగవత్పదామ్బుజం నీరాజయన్తి. (౨)

శ్లో॥ వికుణ్ఠపౌరీనేత్రాలిపీయమానోత్సవాసవః ।

విస్ఫుష్టేన్ద్రవరాభాత్మలగ్నలక్ష్మీముఖేన్ద్రభుః ॥ 238

ఏతద్భగవద్రథోత్సవరూపపద్మగతరసరూప ఆసవః. యద్వా భగవదుత్సవరూప ఆసవః వికుణ్ఠనగరపౌరాజ్ఞనానేత్రరూపభ్రమరైః పీయతే. తా అత్యాదరేణ పశ్యన్తుత్సవమిత్యర్థః. భగవతో దేహః వికసితేన్ద్రవర తుల్యః తత్ర చ లక్ష్మీముఖచంద్రస్థితజ్యోత్స్నా లగ్నా. తతో దేహస్య విశేషరామణీయకమితి భావః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వామ్భాహేమపుత్రీభృద్వక్షోనీలాశ్రపీరకః ।

విధుబిష్టాపరిస్థార్థభానువిద్యోతితామ్బరః ॥ 239

ఇంద్రనీలపీఠతుల్యే భగవతో వక్షసి సువర్ణపుత్రికేవ లక్ష్మీర్భాతి.
చంద్రబిమ్బుస్యేవ భగవన్ముఖస్యోపరి సూర్యవత్కిరీటో భాతి. తస్య చ భాను
భిస్సర్వోప్యాకాశో భాస్యతే. (౨)

శ్లో॥ వివేలాత్మప్రభాపూరనీలీకృతమహాహిపః ।

విషద్రమూర్ధసాహస్రరత్నాభాలేపచిత్రితః ॥ 240

తతో గరుడధ్వజవిమానమవరుహ్య భగవానయమాదిశేషశయ్యా
యాం వివేశ. తతశ్చ నిర్వేలేన భగవతో దేహకాన్తిపూరేణ స శేషో
నీలీకృతః. శేషస్య శిరస్సాహస్రే వర్తమానానాం రత్నానాం యా ఆభాః
కాన్తయః కుఙ్కుమకర్పూరాదితుల్యాః. తాసాం లేపో లేపనం తేన
చిత్రితః సజ్జాతచిత్రవర్ణః ఇతి తద్గుణధ్వయమ్. (౨)

శ్లో॥ విసారితైకబాహ్వగ్రకఙ్కణాభాఙ్చితేంద్రిరః ।

విశ్వామ్బాకరకఙ్కాతలక్షీలాలితజానుకః ॥ 241

విసారితే ఆజానుప్రసారితే ఏకస్మిన్బాహ్వగ్రే వర్తమానానాం
కఙ్కణానామాభయా కుఙ్కుమప్రాయయా అఙ్గీతా లేపితా ఇంద్రిరా
భగవజ్జానుసంవాహనకర్త్రీ లక్షీర్మయ్య సః తదేవేంద్రిరాకర్తృకజానుసంవా
హనం స్పష్టమాహ - విశ్వామ్బాయాః కరకఙ్కాతే యా లక్షీశ్శౌభా దేవీ
చ తయా లాలితే జానుకే యస్య సః తథోక్తః. జానునీ యస్య స ఇతి వా.
శేషోద్విభాషేతి కః. (౨)

శ్లో॥ విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకాభాసింధూదయశ్రీముఖచంద్రబిమ్బః ।

విష్వక్మపాదర్శితకామపూరనభేన్దభిన్నాబ్జలిపాదపద్మః ॥ 242

విచిత్రాణాం దివ్యానాఙ్చ ఆభరణానామంశుకస్య వత్సస్య చ
ఆభానాం కాన్తీనాం జలస్థానీయానాం సిన్ధౌ సముద్రే ఉదయో యస్య స
తథోక్తః. శ్రీయో లక్ష్మ్యా ముఖరూపశ్చంద్రబిమ్బో యస్య సః. శ్రీయుక్తః
ముఖచంద్రబిమ్బో యస్యేతి వా. కాన్తిసాగరే జాతశ్చంద్రబిమ్బ ఇవ భగవతో

లక్ష్యాశ్చ ముఖం భాతీత్యర్థః. విష్వక్ సర్వవ్యాపినీ యా కృపా తయా హేతునా దర్శితః కామాన్ పూరయతీతి కామపూరః నఖైరేవేంద్రియైః భిన్నాః మిత్రితాః అజ్గులయో యస్య సః. పాదపద్మః యస్య స తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ విశ్వాలయవ్యాపివిచిత్రగన్ధమల్లీతులస్యమ్ముజచుమ్మితాః ।

విశ్వమ్భరావాసితచారుగన్ధలిప్తాఙ్గనీరస్రపతద్విరేభః ॥ 243

విశ్వస్మిన్నర్వస్మిన్ప్రప్యాలయే వ్యాపీ విచిత్ర గన్ధః పరిమలో యేషా నైః మల్లీ చ తులసీ చ అమ్ముజఞ్చ మల్లీతులస్యమ్ముజాని తైః హారాయితై రితి భావః. చుమ్మితం వ్యాప్తమణ్గం యస్య స తథోక్తః. భక్తా మల్లాది స్రగ్భిర్భగవంతం పూజయంతీత్యర్థః. విశ్వం భరయా దేవ్యా వాసితేన కర్ప రాది వాసనాద్రవ్యయుక్తేన చారుణా గన్ధేన లిప్తే అట్లే నీరస్రం యథా తథా పతన్తః ద్విరేఫా దివ్యా వైకుణ్ఠగతా భ్రమరాః యస్య స తథోక్తః. యద్వా ద్విరేఫా అతిశయోక్త్యా నారీకటాక్షాః. (౨)

శ్లో॥ వివృతరత్నోపధిపుష్పమాలాగృహీతగన్ధాద్భుతకేశవేశః ।

విచిత్రభూషామ్భరవైష్ణవస్త్రీసగ్గీతనాట్యకలసస్మితాస్యః ॥ 244

విశేషణవృత్తే వర్తులే రత్నమయే ఉపాధౌ శిరోధస్థే శిర ఆధారే వస్తుని వర్తమానాభిః పుష్పమాలాభిః గృహీతః గన్ధః యస్య స చాసా వద్భుతకేశవేశః కేశసమూహః యస్య స తథోక్తః. రత్నోపధేః కరినత్వేన తదుపరిపుష్పమాలా స్తదుపరి కేశవేశఞ్చ స్వీయం విన్యస్య తత్ర శిర ఆధాయ శేతే ఇత్యర్థః. అత్ర పుష్పమాలాభిః కేశవేశో న వాసితః, కిన్తు తా ఏవ కేశవేశగన్ధం గృహ్లాన్తి వాసనార్థమిత్యుచ్యో భగవత్కేశవేశగన్ధ ఇతి భావః. అత ఏవ భగవతః కేశవ ఇతి నామేతి బోధ్యమ్. ప్రశంసాయాం వప్ర త్యయవిధానాత్/ విచిత్రాణి భూషామ్భరాణి యాసాం తాసాం వైష్ణవ స్త్రీణాం విష్ణుభక్తాఙ్గనానాం సగ్గీతయుక్తస్సనాట్యస్య ఆకీలనేన దర్శనేన హేతునా స్మితయుక్తమాస్యం యస్య స తథోక్తః. యద్వా సగ్గీతస్య నాట్యస్య చ అకలనాభ్యాం శ్రవణదర్శనాభ్యాం హేతుభ్యాం స్మితయుక్త మాస్యం యస్య స తథోక్తః. (౨)

శ్లో॥ వినాయకోదారసుపర్ణకమ్మనప్రభూతదివ్యానిలలోలితాలకః ।

విరిజ్ఞానాద్వ్యుక్తుటప్రభాఝరీనిషిక్తపాదో వివిదాశయాజ్ఞితః ॥ 245

వినాయకస్య గరుడస్య ఉదారయోర్మహతో శోభనయోః పర్ణ
యోః పత్రయోః కమ్మనాత్ప్రభూతేన దివ్యేన అనిలేన లోలితాశ్చాలితా
అలకా శుచ్ఛర్ణకున్తలా యస్య స తథోక్తః. విరిజ్ఞానో బ్రహ్మో వర్తమాన
బ్రహ్మణః పూర్వం ముక్త ఇతి భావః. వర్తమానస్తు సత్యలోక ఏవ వర్తత
ఇతి నాస్య పరమపదప్రాప్తిరితి బోధ్యమ్. ఆదిర్యేషాన్తేషామున్మకుటేషు
ఉన్నతకిరీటేషు యాః ప్రభాః. యద్వా ఉన్మకుటానాం యాః ప్రభాః
తాసాం ఝరీభిః ప్రవాహైః నిషిక్తై నితరాం సిక్తై పాదౌ యస్య స
తథోక్తః. విమ్ ఏవంవిధం పరమాత్మానం విష్ణుం యే విదన్తి తే వివిదః
తే చ తే ఆశయా మనాంసి తేషామాశయా ఇతి వా. తైరజ్ఞితః ప్రాప్తః
తథా సర్వోపరిస్థోఽతిదూరతరోఽపి భగవాన్విద్యదాశయ నిత్యసన్నిహిత
ఏవేతి ఏతద్భజనే స క్షోఽపి శ్రమః నాపి వైఫల్యాశఙ్కేతి భావః. అత్ర విద్య
ద్భిః కవిభిస్సమర్పితా ఆశయాస్సాక్షాన్మూర్తీభూయ వైకుణ్ఠగతం భగ
వన్తం భజన్త ఇతి ధ్యనిః నను “యతో వాచో నివర్తన్తే ఆప్రాప్య మనసా”
సహేతి శ్రుతేః కథమ్పరమాత్మా మనసో విషయస్సాదితి చేన్మైవమ్.
“మనసైవానుదృష్టవ్య” ఇతి శ్రుత్యన్తరా దవిద్యన్మనసామేవాయమగో
చర ఇతి ప్రకృతి శ్రుత్యర్థ సజ్జీవాత్. అన్యథా సర్వమపి గురుశాస్త్రా
దికం నిరర్థకం స్యాత్. తస్మాద్విద్యాసంస్కృతేన మనసా భగవానయం
గ్రహీతుం శక్యత ఏవ. స హి మనసో దుర్లభం నామ! తస్మాత్ మనసా
భగవాన్ సగుణో నిర్గుణో వా విశ్వరూపః పురుషాకారోఽబృహ్మపరిమాణో
వా నిత్యం సంచిన్త్యస్సర్వేషామితి విశ్వసేవ్యత్వం భగవత్స్సిద్ధమేవ. (౩)

శ్లో॥ వినాయకశ్రౌతరథాధిరూఢస

ద్వినాయకాపాఙ్గసుధామయాకృతిః ।

విచిత్రసాహస్రసుమాధిరోహతా

ద్వినాయకోదారగలం సుఖాదియమ్ ॥

246

ఏవం సహస్రనామాని కృత్వా భగవతే కృతినాయకాయ సమర్ప
యతి. వినాయకో గరుడ ఏవ శ్రౌతో రథః గరుడస్య ఛన్దోమయత్వాత్.

తమధిరూఢస్య సత ఉత్తమస్య కాలత్రయాబాధ్యస్య వా వినాయకస్య విష్ణోరపాఙ్గసుధాకటాక్షామృతం తన్మయా తద్వికారభూతా తత్కార్య భూతేతి యావత్. విచిత్రసాహస్రసుమా విచిత్రాణి సహస్రమేవ సాహస్రం నామాని యస్యాం సా తథోక్తా. ఇయం కృతిః సుఖాదనాయాసేన వినాయకోదారగలం విష్ణోర్మహాన్తం గలం అధిరోహతాత్ ఆరోహతాత్ ఇత్యాశిషి లోట్. ఆశీశ్చాత్ర ప్రార్థనారూపా. యద్వా వినాయకస్య గరుడస్య ఉదారగలమధిరోహతాత్. గరుడః కృపయా కృతిమిమాం భగవత్సన్నిధౌ పఠత్పితృర్థః.

**శ్లో॥ పరాభవజ్యేష్ఠకమాసపూర్ణిమా
తిథౌ సమాప్తిం గమితాసకౌ కృతిః ।
సుఖేన రామేణ సమర్పితా హరేః
పదాబ్జయోరావిధుభాసతాంతరామ్ ॥**

అసావేవ అసకౌ కృతిః రామేణ కవినా సుఖేనానాయాసేన పరాభవసంవత్సర జ్యేష్ఠకమాసపూర్ణిమాతిథౌ పరాభవసంవత్సర జ్యేష్ఠమాసపూర్ణిమాయాం తిథౌ సమాప్తిం గమితా ప్రాప్తితా హరేః పదాబ్జయోః సమర్పితా చ. అసకౌ కృతిః ఆవిధు చంద్రవర్సంతం భాసతాంతరాం అతిశయేన శోభతామ్. ఆచంద్రతారం వర్తతామిత్యర్థః.

**శ్లో॥ పరాభవాషాఢశుద్ధద్వాదశ్యామసకౌ కృతిః ।
రామేణ సర్వా వ్యాఖ్యాతా ప్రాపితా చ హరేః పదమ్ ॥**

మూలం తావత్పూర్వం సమర్పితం అధునా తు సవ్యాఖ్యం మూలమర్పితమితి నార్పితార్పణప్రసంగా.

శ్రీ హయగ్రీవార్చణమస్తు
పరాభవజ్యేష్ఠ శు ౧౫ మూలరచనాసమాప్తిః
పరాభవాషాఢ శ ౧౨ వ్యాఖ్యారచనాసమాప్తిః

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః

వివర్ణాది విష్ణు సహస్రనామావళి:

హరిః ఓమ్	విశ్వమయాయ నమః
విష్ణవే నమః 1	విశ్వభుజే నమః
విశ్వస్మై నమః	విశ్వమోహనాయ నమః
విశ్వకర్త్రే నమః	విశ్వానందాయ నమః 4
విశ్వహృతే నమః	విశ్వదుఃఖదూరాయ నమః
విశ్వపాలకాయ నమః	విశ్వసుఖప్రదాయ నమః
విశ్వదూరాయ నమః	విశ్వప్రియాయ నమః
విశ్వగతాయ నమః	విశ్వసఖాయ నమః
విశ్వాత్మనే నమః	విశ్వధృతే నమః
విశ్వచేతనాయ నమః	విశ్వరూపధృతే నమః
విశ్వయన్త్రే నమః 2	విశ్వక్రీడాయ నమః 5
విశ్వతనవే నమః	విశ్వసేవ్యాయ నమః
విశ్వవిదే నమః	విశ్వదాయ నమః
విశ్వదుర్గమాయ నమః	విశ్వసమ్మతాయ నమః
విశ్వాజ్ఞేయాత్మకాయ నమః	విశ్వభోగ్యాయ నమః
విశ్వనిదానాయ నమః	విశ్వగుణాయ నమః
విశ్వపావనాయ నమః	విశ్వచక్షుషే నమః
విశ్వోదయాయ నమః 3	విరిఞ్చీకృతే నమః
విశ్వలయాయ నమః	విశ్వపక్ష్యుర్మణ్ణలస్థాయ నమః 6
వివిశ్వాయ నమః	విశ్వచక్షుఃప్రకాశకృతే నమః
విశ్వపారగాయ నమః	విశ్వాయ నమః
విశ్వమ్భరాయ నమః	విశ్వాస్తరాయ నమః
విశ్వమయాయ నమః	విశ్వతనవే నమః

విశ్వప్రచోదనాయ నమః
 విశ్వాంతాయ నమః 7
 విస్మయావాసాయ నమః
 విశ్వకల్యాణభాజనాయ నమః
 విశ్వభిమ్బాయ నమః
 విశ్వనిధయే నమః
 విశ్వమాయాయ నమః
 విభామయాయ నమః
 వివస్వన్మణ్డలాన్తస్థాయ నమః 8
 విద్యాసుఖసదాత్మకాయ నమః
 వివస్వతే నమః
 విగ్రహాదిత్యాయ నమః
 వివస్వద్భాసకాయ నమః
 విభవే నమః
 వికర్తనసహస్రాభాయ నమః 9
 విష్వక్సేనాయ నమః
 వికుణ్ఠనాయ నమః
 విద్యుత్ప్రీతామ్బరాయ నమః
 విద్యామన్దిరాయ నమః
 విష్టరశ్రవసే నమః
 వినాయకాయ నమః 10
 విప్రబన్ధవే నమః
 విద్యుత్త్వన్ముగ్ధవిగ్రహాయ నమః
 వియద్గజాపదామౌజాయ నమః
 విక్రమక్రాన్తలోకకాయ నమః

విరిజ్ఞీనాభీకమలాయ నమః 11
 వినతాతనయధ్వజాయ నమః
 విషాయనాయ నమః
 విషధరస్వామిశయ్యాయ నమః
 విషోదయాయ నమః
 విషాపహారిణే నమః 12
 విషధిస్తోమకుక్షయే నమః
 వియత్సమాయ నమః
 విలయామ్బుధివిశ్రాన్తాయ నమః
 వికారరహితాయ నమః
 విధవే నమః
 విధిరుద్రేస్త్రదాసేరాయ నమః 13
 విబుధావలిపక్షగాయ నమః
 విబుధేశాయ నమః
 విధూతాఘాయ నమః
 విరుగ్జమధుకైటభాయ నమః
 విధుమణ్డలమధ్యస్థాయ నమః 14
 విధుసూర్యవిలోచనాయ నమః
 విధుసున్దరవక్త్రాబ్జాయ నమః
 విధుహేతుహృదమ్బుజాయ నమః
 విధులేఖానఖాయ నమః 15
 విజ్ఞాయ నమః
 విభయాయ నమః
 విద్రుమాధరాయ నమః
 విషణ్ణసురరాట్రాత్రే నమః

విసాధజనరక్షణాయ నమః
 విభవాయ నమః 16
 విహతారాతయే నమః
 విస్ఫుష్టకమలేక్షణాయ నమః
 విరిఞ్చీవనితాగీతాయ నమః
 విమృష్టమణినూపురాయ నమః
 విద్యుద్రువిరలక్ష్మీకాయ నమః 17
 విలసత్సౌరచంద్రికాయ నమః
 వికస్వరసురోర్విజపుష్ప
 మాలానిభేక్షణాయ నమః
 విరూపాక్షప్రియాయ నమః 18
 విద్యుద్ధృదయామ్బుజబమ్భరాయ
 నమః
 విముక్తాయ నమః
 విషయాసక్తాయ నమః
 విపత్సమయబాంధవాయ నమః
 విపులోరసే నమః 19
 విశాలాక్షాయ నమః
 విపులాంసాయ నమః
 విజిత్సరాయ నమః
 విమలాయ నమః
 వితతఖ్యాతయే నమః
 విశ్వనామ్నే నమః
 విభీషణాయ నమః
 విలాసినే నమః 20

విలసద్బాషాయ నమః
 వివిధాయుధభాస్వరాయ నమః
 విశ్వమ్భరాపతయే నమః
 విశ్వాతిక్రాంతమహిమ్నే నమః
 విధయే నమః
 విధిత్రాతే నమః 21
 విధితపః ఫలదాయ నమః
 విధిదేశికాయ నమః
 విధిస్తుతాయ నమః
 విధివిధుశ్రీకంఠాత్మనే నమః
 విధీశ్వరాయ నమః
 విధిశక్తిప్రదాయ నమః 22
 విశ్వశక్తయే నమః
 విధివిమోహనాయ నమః
 వివిధాత్మజ్ఞానబలక్రియాశక్తయే
 నమః
 విలక్షణాయ నమః
 విశ్వోత్తమాయ నమః 23
 విసదృశాయ నమః
 విద్యున్ద్వాయ నమః
 విగతవ్యయాయ నమః
 విమత్సరాయ నమః
 విశ్వసిద్ధయే నమః
 విజితాత్మనే నమః
 విముక్తిదాయ నమః

విశ్వమృరాభారహరాయ నమః 24

విష్ణుద్వీచీనవైభవాయ నమః

వివిధప్రాణికరుణాయ నమః

విద్రావితజనాస్తకాయ నమః

విధూతమాయావిభవాయ నమః 25

విఖ్యాతబలపౌరుషాయ నమః

వినిద్రాయ నమః

విజరాయ నమః

విత్తాయ నమః

విదోషాయ నమః

విఫలక్రియాయ నమః

విజ్ఞానవాదినే నమః 26

విమదాయ నమః

విక్రోధాయ నమః

విజితేంద్రియాయ నమః

వినేత్రే నమః

విశ్రుతకథాయ నమః

విమలాశయదర్శనాయ నమః

వితర్కహీనాయ నమః 27

విరుజాయ నమః

విభేదాయ నమః

విప్రియాప్రియాయ నమః

విజ్వరాయ నమః

వికచామౌఞ్జచరణాయ నమః

వినతాఖిలాయ నమః

విధికర్త్రే నమః 28

విధానజ్ఞాయ నమః

విధయే నమః

విధిఫలప్రదాయ నమః

విధిదృష్టక్రియాభ్యార్యాయ నమః

విధిహీనాయ నమః

విధిప్రియాయ నమః

విధిసూత్రాబద్ధలోకాయ నమః 29

విధివత్కృతకర్మపాయ నమః

విహితత్యాగిసంశాస్త్రే నమః

విహితావిహితాతిగాయ నమః

విహితాఖిలమర్యాదాయ నమః 30

విధిరుద్రాదిశాసనాయ నమః

విధివత్కర్మసజ్గోస్త్రే నమః

విధివిద్యేషిభిజ్ఞానాయ నమః

విధాతృదర్శితపదాయ నమః 31

విధిలోపాపహాభిధాయ నమః

విలసత్కమలాపక్షసే నమః

విప్రదైవాయ నమః

విపద్ధరాయ నమః

విధువిద్యోతమానాభాయ నమః 32

విరోచనసుదర్శనాయ నమః

విద్విద్రక్తాచితగదాయ నమః

విపన్నాభయకృత్కరాయ నమః

విశుద్ధవిజ్ఞానఘనాయ నమః 33

విజ్ఞానకలనప్రభవే నమః
 వితీర్ణవిమలప్రజ్ఞాయ నమః
 విశ్రాణనసురద్రుమాయ నమః
 విధికోటిశతానన్దాయ నమః 34
 వివాదావిషయాయ నమః
 విశాయ నమః
 విహ్వలద్విరదత్రాత్రే నమః
 విపాటీస్త్రవిదారణాయ నమః
 వివిధాఖ్యానసంస్థాననిర్మాత్రే నమః 35
 విశ్వతోముఖాయ నమః
 విష్వగ్భుజానీకశతాయ నమః
 వికచాబ్జాయతేక్షణాయ నమః
 విష్వక్ఫిరసే నమః 36
 విష్వగజ్జయే నమః
 విష్వక్రోత్రాయ నమః
 విసృత్వరాయ నమః
 విష్వగురవే నమః
 విశ్వగురసే నమః
 విష్వక్కణాయ నమః
 విపుష్కరాయ నమః
 విద్యుత్ప్రత్యేకశనిచయాయ నమః 37
 విటపివ్రాతలోమకాయ నమః
 విష్ణుపద్యాదితటినీనాడీకాయ నమః
 విష్ణుపాకృతయే నమః
 వివస్వత్తనయోదారదంష్ట్రాయ నమః 38

విష్ణుపదాక్షికాయ నమః
 విన్ధ్యాదిభూమీధరాస్థయే నమః
 విద్యాహాసాయ నమః
 వికమ్పనాయ నమః
 విబుధేశభుజవ్రాతాయ నమః 39
 వియద్వైద్యోరునాసికాయ నమః
 విదిక్కుర్ణాయ నమః
 విధిస్థానమౌళయే నమః
 విశ్వమ్భరాపదాయ నమః
 విహజ్గమవ్యాకరణాయ నమః 40
 వియన్మథాయ నమః
 విరాడ్యపుషే నమః
 విదీప్తసన్ధావసనాయ నమః
 విద్యుతోడుసుమస్రజాయ నమః
 విదీర్ణకాణ్డవటహాయ నమః 41
 వియదమ్బునిషిక్తపదే నమః
 విలయాభిక్రూతాచామాయ నమః
 విశ్వాహారాయ నమః
 విశృంఖలాయ నమః
 విసృత్వరతమస్సిద్ధమధ్యస్థాయ నమః 42
 విగతాశయాయ నమః
 విలీనశక్తయే నమః
 విశ్రాంతాయ నమః
 విహితాత్మసుఖాశనాయ నమః
 విక్షేపహీనాయ నమః 43

వికృతయే నమః	విత్తప్తాయ నమః 48
విగుణాయ నమః	విరతాయ నమః
విగతావృతయే నమః	విస్థాయ నమః
విలీనపురుషాజ్ఞానోపాధయే నమః	విక్రీడాయ నమః
విశ్వపరాయణాయ నమః	విదితాత్మకాయ నమః
విశ్వాదృష్టవశత్వక్తయోగనిద్రాయ	విహతేంద్రియసజ్జారాయ నమః
నమః 44	విదితావిదితేతరాయ నమః
విబుధధియే నమః	విపాపాయ నమః 49
విశ్వాజ్ఞానాభయే నమః	వికలాయ నమః
వివిధప్రాణిబీజకృతోదయాయ	విస్వాయ నమః
నమః	విపుణ్యాయ నమః
విరిజ్ఞాదిప్రజానాథసముత్పాదిత	విపరాయ నమః
సత్ప్రజాయ నమః 45	వియతే నమః
విశ్వభూరుణ్మూలకందాయ నమః	విదుఃఖాయ నమః
విశ్వవృద్ధివిధాయకాయ నమః	విసుఖాయ నమః
విచిత్రవీర్యాయ నమః 46	విజ్ఞాయ నమః
విచిత్రకృత్యాయ నమః	వివాయవే నమః
విశ్వకుటుంబకాయ నమః	వివిరోచనాయ నమః
విచిత్రావతరాయ నమః	విజలాయ నమః 50
విశ్వరక్షావహితమానసాయ నమః	విగతస్పర్శాయ నమః
విచిత్రాలయహయేశాయ నమః 47	విరసాయ నమః
విశ్వపావనచేష్టితాయ నమః	విగతధ్వనయే నమః
విద్యానిధయే నమః	విగన్ధాయ నమః
విద్వదాప్తాయ నమః	విమహత్తత్త్వాయ నమః
విరక్తజనశేవధయే నమః	విగతాహ్వాతయే నమః

విధాయ నమః 51

విరూపాయ నమః

విగతాభిఖ్యాయ నమః

విస్త్రీభావాయ నమః

విపారుషాయ నమః

విక్షేభ్యాయ నమః

విమనుష్యత్వాయ నమః

విదైవాయ నమః

విగతాసురాయ నమః

విశేషాయ నమః 52

విశ్వధిక్కారశేషాయ నమః

విశ్వతమోరవయే నమః

విసంజాయ నమః

విగతాసంజాయ నమః

విబంధాయ నమః

విశ్వబంధకృతే నమః

విపాణయే నమః 53

విపదాయ నమః

విశ్వగ్రాహిణే నమః

విశ్వాతిగన్ధదాయ నమః

విచక్షుషే నమః

విశ్వదృశే నమః

విశ్వతోత్రే నమః

విశ్వకర్ణకాయ నమః

విప్రాణాయ నమః 54

వివిధప్రాణీప్రాణనాయ నమః

విమనసే నమః

విఖాయ నమః

విశుక్రాయ నమః

విద్యుదాపీతశిఖాస్తస్థాయ నమః

వియత్పదాయ నమః

విన్నాయ నమః 55

వినాయకాధీశాయ నమః

విఘ్నహర్రే నమః

వికామనాయ నమః

విశ్వాసినే నమః

విశ్వజనకాయ నమః

విశ్వాయుష్కోపసంక్లహాయ నమః

విపదమ్ముధిపోతాజ్ఞయే నమః 56

విచారాసహనాకృతయే నమః

విరాజద్విక్రమాదిత్యాయ నమః

విపశ్చిద్గలభూషణాయ నమః

వియచ్ఛత్రాయ నమః 57

విధుమయాదర్శాయ నమః

విశ్వమ్భరాసనాయ నమః

విరోచనప్రతీహారాయ నమః

విద్యున్మాళామయామ్బరాయ నమః

విషరాశిస్ఫురత్పాత్రాయ నమః 58

విటనాయకకన్దుకాయ నమః

విదిక్పదిక్పాలభృత్యాయ నమః

విచరద్వాయుచామరాయ నమః
 విరోచనముఖాయ నమః 59
 విప్రముఖాయ నమః
 విధిహుతాశనాయ నమః
 విదూరవే నమః
 వివిధక్షత్రబాహవే నమః
 విధికరాక్షికాయ నమః
 విశ్వస్ఫురాతివర్తిష్ణుదశాఙ్గుల
 మహాకృతయే నమః 60
 విశ్వభూతమయైకాంశాయ నమః
 వివిశ్వత్రిపదామృతాయ నమః
 విద్యావిద్యాసృతిక్రాంతే నమః 61
 విబుధాహవసద్ధవిషే నమః
 విపన్నవిప్రసంక్షిన్నాయ నమః
 వితానమయవిగ్రహాయ నమః
 వితానకృతే నమః 62
 వితానేశాయ నమః
 వితానాఙ్గపాశనాయ నమః
 వితానపీతిహోత్రాత్మనే నమః
 వితానాయుతదుర్లభాయ నమః
 విజయినే నమః 63
 విజయాగీతనామ్నే నమః
 విజయదాయకాయ నమః
 విజయాజయతుల్యంశాయ నమః
 విజేతవ్యవివర్జితాయ నమః

విశేషహీనచిద్రూపాయ నమః 64
 విశిష్టాయ నమః
 విగతాఙ్గానాయ నమః
 విశేషణీభూతవిశ్వానాయ నమః
 విబుధాలిసుధాకరాయ నమః
 విశ్వకేతుమనోజ్ఞాఙ్గాయ నమః 65
 విధుస్తుదనికృతనాయ నమః
 విశ్వకేతుప్రియే నమః
 విశ్వకేతువైభవవర్ధనాయ నమః
 విశ్వకేతువే నమః 66
 విశ్వకేతుజయినే నమః
 విశ్వప్రలోభనాయ నమః
 విశ్వకేతుస్మరాయ నమః
 విశ్వకేతువిశ్వజయప్రదాయ నమః
 విద్యాధరాదివినుతాయ నమః 67
 విభూతిసముపాసితాయ నమః
 విభూతిభూషితమునయే నమః
 విభూతిమయవిష్టపాయ నమః
 విభూత్యుబుభస్వజనాయ నమః 68
 విభూతివిభవప్రదాయ నమః
 విభూతిదుర్విభావ్యాత్మనే నమః
 విభూతిసముదఙ్చనాయ నమః
 వితథేతరసంకల్పాయ నమః 69
 వివిక్తబహులక్రియాయ నమః
 వివిక్తరూపాయ నమః

వివిక్తనామ్నే నమః
 విశదసద్రదాయ నమః
 వివిక్తచిహ్నీయ నమః 70
 విస్ఫుష్టపద్మమాలాయ నమః
 విశేషకినే నమః
 విటేంద్రశృంగమకులాయ నమః
 విశదోపలకుణ్డటాయ నమః
 విశ్వకేతుధనుఃప్రాయభ్రూలతాయ
 నమః 71
 విస్ఫుతాననాయ నమః
 విశ్వమాత్రాశయహరాయ నమః
 విలోలమధుపాలకాయ నమః
 విముగ్ధనాసికాదణ్డాయ నమః 72
 విశాలహనుసుందరాయ నమః
 విశ్వమాత్రాదర్శగణ్డాయ నమః
 వినీలశృశుమణ్డలాయ నమః
 విశాలాక్ష్యారక్తరేఖాయ నమః 73
 విస్తీర్ణశ్రీకృత్రిశ్రవసే నమః
 విశ్వమాతృకరగ్రాహ్యచిబుకాయ నమః
 విశదస్మితాయ నమః
 విశాలఫాలాయ నమః 74
 విషజగ్రివాయ నమః
 విషజరత్నధృతే నమః
 విలమ్బిహారరుక్పార విశదోర
 స్థులాస్తరాయ నమః

విషధ్రేన్ద్రాయతభుజాయ నమః 75
 విషాణిరిపుమధ్యమాయ నమః
 వినిమ్ననాభయే నమః
 విపులశోణయే నమః
 వివిధలేపనాయ నమః
 వినదత్స్వర్ణవలయాయ నమః
 విద్యుత్ప్రతతిమేఖలాయ నమః
 విషాణికరముగ్ధోరవే నమః
 విజతూణీరజజ్ఞికాయ నమః
 విగూఢజత్రవే నమః 77
 విశ్వేషుశరణ్యాక్షిపయోరుహాయ నమః
 విసారవజ్రపక్రాబ్జహలకే
 త్వజృఢృత్పదాయ నమః
 విద్రుమారక్తనఖరాయ నమః
 వివిధామ్నాయనూపురాయ నమః
 విముగ్ధస్నిగ్ధరత్నాక్షితలాయ నమః
 వినద్యశాకృతయే నమః
 విద్యారాజాయ నమః 79
 విద్యమానాయ నమః
 విద్యాకమలినీరవయే నమః
 విద్యమానాగామిభూతప్రభవే
 నమః
 విద్యాదురన్వయాయ నమః
 విద్యావల్లీమూలకన్దాయ నమః 80
 విద్యానన్దాబ్ధిఖేలనాయ నమః

విద్యాలతోపఘ్నభుజాయ నమః	వివృద్ధయే నమః
విద్యామౌఘరుహబమ్భరాయ నమః	విపరిక్షయాయ నమః
విద్యాపద్మమరన్దాత్మనే నమః 81	విస్వేదాయ నమః 85
విద్యాపుష్కరచన్ద్రమసే నమః	విమలాయ నమః
విద్యావినయసమ్మన్నబ్రహ్మ	విస్రహీనాయ నమః
హస్త్యాదితుల్యధియే నమః	విక్షుధే నమః
విద్యానన్దమయాయ నమః	వితృషే నమః
విద్యానన్దబిమ్బాయ నమః	విజాయ నమః
వివిద్యకాయ నమః	విప్రాకృతాయ నమః
విద్యాప్రదాయినే నమః	విభాపిణ్డాయ నమః
విద్యాత్మనే నమః	విప్రమాణాయ నమః
విద్యాఫలమయాకృతయే నమః	విబన్ధనాయ నమః
విద్యాలక్ష్మీతపాకీర్తితుష్టి	విప్రకృష్టాయ నమః 86
పుష్టిసతీవృతాయ నమః	వికుర్వాణాయ నమః
విక్రాంతాయ నమః	విహారిణే నమః
విహ్వలత్రాత్రే నమః	విరలోదయాయ నమః
వియాతాయ నమః	విశామ్నతయే నమః
వినయాన్వితాయ నమః	విశ్రుతాత్మనే నమః
విరోధహీనాయ నమః	వివిధామ్నాయమృగ్యపదే నమః
విస్నేహాయ నమః	వివిక్తసేవినేదీయసే నమః 87
విగుణాయ నమః	వినాయకవివర్జితాయ నమః
విమదాయ నమః	విదైవాయ నమః
విమాయ నమః	విష్ణవాహరే నమః
విక్రమాయ నమః	విధేయాఖిలదైవతాయ నమః
విగతాధర్మాయ నమః	వికుణ్ఠలోకనిర్మాత్రే నమః 88

వికుణ్ఠేశాయ నమః	విధ్యంసవిన్యస్తభుజాయ నమః
వికుణ్ఠభాయ నమః	విష్వక్సేనాదిసంవృతాయ నమః
వికుణ్ఠాకూటతనయాయ నమః	విధ్యణ్డరేణుసంజ్ఞారక్షమ
వికుణ్ఠనగరీప్రియాయ నమః	రోమాన్సుజాలకాయ నమః
వికుణ్ఠపద్మమార్తణ్డాయ నమః 89	విశ్వమ్భరారజఃపుష్కగణకా
వికుణ్ఠవిభవాశ్రయాయ నమః	గణ్యవీర్యవతే నమః
వికుణ్ఠలోలాయ నమః	విష్టపత్రయపృష్టోర్ధ్వలోక
వికుణ్ఠనారీనయనచంద్రమసే నమః	విష్కమ్భకసృదాయ నమః
విసతాసుతసద్భాహుభాసకోరవే నమః 90	విరిజ్ఞీకల్పాంతసాక్షిణే నమః
విభాసకాయ నమః	విరిజ్ఞీప్రీతిపర్థనాయ నమః
విలోలతులసీమాలాయ నమః	విరిజ్ఞ్యయుతసాహస్రజనకాయ
వికచాబ్జవిధూననాయ నమః	నమః
విశదోపలముక్తైఃపుష్పత్రద్వయ	విధిపావకాయ నమః
సమజ్ఞీతాయ నమః	విరిజ్ఞీదత్తప్రవరరక్షఃఖణ్డన
వివిస్వదయుతచ్ఛద్మప్రదీపాయ	పణ్డితాయ నమః
నమః	విరిజ్ఞీకార్యనిర్వాహాయ నమః
విచలత్పటాయ నమః	విరిజ్ఞీపరదైవతాయ నమః
విధుబిష్ణుమయప్రాజ్యా	విరిజ్ఞీపుత్రోపదిష్టతత్త్వాయ నమః
రాత్రికోడుప్రదీపితాయ నమః	విధిహృదాలయాయ నమః
విమర్దోత్థాపారగంధమూర్ధ్ని	విపజ్ఞీశిల్పదేవర్షిసగ్గీతాయ
తాశాప్రబోధనాయ నమః	నమః
విశ్వమ్భరాకరామౌజ	విధిసౌహృదాయ నమః
చామరానిలసేవితాయ నమః	విధిసత్త్వేన్మౌషకారిణే నమః 99
విద్యుద్భూషణభూషాఙ్గశ్రీముఖేన్దు	విధివక్త్రాటవీహరయే నమః
ప్రభార్చితాయ నమః	విధిలోకాతినేదీయసే నమః

విధిముక్తిప్రదాయకాయ నమః 100

విధిబంధురనాభ్యుజ్జాయ నమః

విధివక్త్రాబ్జభాస్మరాయ నమః

విధిలోకకృతశ్రేయసే నమః

విధిబంధవే నమః

విధీష్టదాయ నమః

విష్టపేశీకృతవిధయే నమః 101

విధిధత్తాఖిలాగమాయ నమః

విధిసౌభాగ్యసంధాత్రే నమః

విధిచేతోవిశోధనాయ నమః

విశ్వోపజీవ్యాయ నమః 102

విశ్వాన్యాయ నమః

విశ్వాసన్యాయ నమః

విడర్ధనాయ నమః

విశ్వశంభువే నమః

విరూపాక్షజహ్వరంగస్థలీనటాయ

నమః

విరూపాక్షజటాకాశగంగా

వర్షవలాహకాయ నమః 103

విరూపాక్షశరణ్యాజ్ఞయే నమః

విరూపాక్షత్రిశూలదాయ నమః

విరూపాక్షద్విషదృష్టాసుర

ప్రాణనివాశనాయ నమః 104

విరూపాక్షపరిత్రాత్రే నమః

విరూపాక్షశుభప్రదాయ నమః

విరూపాక్షబలాధాత్రే నమః 105

విరూపాక్షజయప్రదాయ నమః

విరూపాక్షస్మయాహరే నమః

విరూపాక్షేషుభాతభాయ నమః

విరూపాక్షజయినే నమః 106

విభ్రాజే నమః

విరూపాక్షవిపక్షవృత్తే నమః

విరూపాక్షప్రీతిపాత్రాయ నమః

విరూపాక్షమనోగతాయ నమః

విరూపాక్షమయాయ నమః 107

విధవిరూపాక్షతమోఽశుభాయ

నమః

విరూపాక్షానంతకోటిక్షయసాక్షిణే

నమః

విరోధజితే నమః

విరూపనేత్రహృదయాయ నమః 108

విరూపాక్షపితామహాయ నమః

విరూపనేత్రసద్భువే నమః

విరూపాక్షముఖాక్షిదాయ నమః

విరూపాక్షసమానాత్మనే నమః 109

విరూపాక్షాష్టసిద్ధిదాయ నమః

విరూపాక్షమహాదేవాయ నమః

విరూపాక్షమహాగురవే నమః

విరూపనేత్రాస్తరాత్మనే నమః 110

విరూపాక్షసమీరణాయ నమః

విరూపాక్షపరిజ్ఞేయతత్త్వాయ నమః
 వివిధమార్గకృతే నమః
 విరూపాక్షబ్రహ్మహత్యాహర
 భిక్షాప్రదాపనాయ నమః 111
 విరూపాక్షాభయకరాయ నమః
 విరూపాక్షవిమోహనాయ నమః
 విరూపనేత్రోపభుక్తవిషవీర్య
 వినాశనాయ నమః
 విరూపాక్షకృతతాసాయ నమః
 విశ్వభవ్యమహాతపసే నమః
 విరూపాక్షప్రజారక్షాయ నమః
 విరూపాక్షవిమోక్షదాయ నమః
 విరూపాక్షమతావిష్టపాషణ్ణ
 జనతాపనాయ నమః
 విరూపాక్షలలాటాక్షివీతి
 హోత్రాహితప్రభాయ నమః
 విధిరుద్రాదికుల్యాన్తర్హస్తశక్తి
 జలామ్బుదాయ నమః
 విధిరుద్రాదిమీనోఘపూర్ణ
 మాయాపయోనిధయే నమః
 విశ్వప్రాణాన్తరాయ నమః
 విశ్వప్రాణాధిష్ఠాతృపౌరుషాయ
 నమః
 వినాయకాభ్యవహృతిక్రియా
 విఘ్ననివారకాయ నమః

వినాయకాయతాధీశ
 విష్ణుక్యేనోపసేవితాయ నమః
 వినాయకకరాభారాన్నపిత
 శ్రీస్వయంవృతాయ నమః
 వినాయకైకరదనచ్ఛేదశాన్త
 సుదర్శనాయ నమః
 వినాయకసముద్గీతాయ నమః
 వినాయకవరప్రదాయ నమః
 వినాయకపరిత్రాత్రే నమః
 వినాయకభయావహాయ నమః
 వినాయకశరణ్యాజ్ఞయే నమః
 వినాయకశుభప్రదాయ నమః
 వినాయకోదరస్థాగ్నిజ్వాలా
 వర్ధనమారుతాయ నమః
 విశ్వజన్మాదరాగ్న్యాత్మనే నమః
 విశ్వాన్నప్రతిపాదకాయ నమః
 విశ్వమృరాపుణ్యగన్ధాయ నమః
 విద్యుత్ప్రతిష్ఠాప్రసద్రసాయ నమః
 విరోచనలసద్రూపాయ నమః
 వియచ్ఛబ్దాయ నమః
 విటేష్ఠతయే నమః
 విరోచనసఖస్పర్శాయ నమః
 విధుజ్యోత్స్నాయ నమః
 వికాతపాయ నమః
 విషశేవధిగావీర్భరాయ నమః 122

విశ్వజ్ఞానాయ నమః
 వివిత్పుఖాయ నమః
 విశ్వమంజులమాంజల్యాయ నమః
 విశ్వపూరుషపౌరుషాయ నమః
 విశ్వమృరాక్షమాయ నమః 123
 విద్యుద్రుచయే నమః
 విక్రాంతవిక్రమాయ నమః
 విద్యుత్పదయాయ నమః
 విద్యుత్పృథ్వీయ నమః
 విధువిభేదనాయ నమః
 వికమ్పనాయ నమః 124
 విషనిధిసన్నివృత్తయే నమః
 వివిత్పతయే నమః
 వినివృత్తయే నమః
 విప్రవృత్తయే నమః
 విభావసుగతయే నమః
 విదాయ నమః
 విశ్వాధికాయ నమః 125
 విటవరాత్మ్యచ్ఛితాయ నమః
 విటధారయాయ నమః
 విటేంద్రాయ నమః
 విటరాట్కృష్ణనిలయాయ నమః
 విటవర్ధనాయ నమః
 విటరాణ్యున్ధనాయ నమః 126
 విద్యుత్సురన్మకరకుణ్డలాయ నమః

విటకూటాక్రాంతభుజాయ నమః
 విషధ్రేస్త్రవికర్షణాయ నమః
 విస్ఫురద్భుజసన్దోహపర్యా
 యాక్రాంతమన్దరాయ నమః
 విధ్వనత్కరసాహస్రభర్త్య
 తార్కకరోత్కరాయ నమః
 విచలత్కచబృన్దాభ్రమాలాంజన
 వపుర్ధరాయ నమః
 విస్తీర్ణవలిమద్రక్తకణ్డాయ నమః
 విమృదితప్రజాయ నమః
 వివల్గత్పుంధులశ్రోణయే నమః
 విరణన్మణికంజుణాయ నమః
 విభ్రశ్యదూర్ధ్వకౌశేయాయ నమః
 విబుధద్రుసుమాపుతాయ నమః
 వివిధస్వరసమ్పూర్ణమంజుగీత
 వినోదనాయ నమః
 విషధీస్త్రకరోదఞ్చత్పయః
 క్షాలితవిగ్రహాయ నమః
 విభ్రమాక్రాంతవిబుధవల్లరీ
 ధృష్టిమానసాయ నమః
 విస్ఫురద్ధాసవిభవధ్వస్తసర్పా
 ద్రికశృలాయ నమః
 విధువక్త్రస్మితజ్యోత్స్నా వర్ధిత
 క్షీరవారిధయే నమః
 విశిఖాపాంజనిహతలక్ష్మీచిత్రాయ

నమః
 వినోదభాజే నమః
 విశ్వావస్వాదిగంధర్వగీయమాన
 గుణేహితాయ నమః 133
 విధిరుద్రేంద్రకలితజయశబ్దాయ
 నమః
 విషార్దనాయ నమః
 విశ్రాణనగుణాక్రాంతకామధేను
 సురద్రుమాయ నమః 134
 విబుధద్విపసక్రాంతగతిగామ్భీర్య
 సద్గుణాయ నమః
 విధుమణ్డలసక్రాంతముఖకంజ
 ప్రభాకలాయ నమః 135
 విబుధాశ్వోపసక్రాంతవైశద్య
 విశదశ్రవసే నమః
 విబుధాహారసక్రాంతమాధుర్య
 మధురాధరాయ నమః 136
 విబుధక్షితివామాక్షీక్రాంతసౌందర్య
 విగ్రహాయ నమః
 విషరత్నోపసక్రాంతతేజసే నమః 137
 విశ్వప్రమాణవిదే నమః
 విశ్వవ్యవస్థానిగ్రహోత్రే నమః
 విశ్వసంక్లహనిగ్రహోత్రే నమః
 విషరాట్భీకరర్షిక్షోభుచిత్రితాకార
 పుష్కరాయ నమః 138

విషాక్షేద్యాయ నమః
 విషాదాహ్యాయ నమః
 విషధయే నమః
 విషనాశనాయ నమః
 విశ్వమాతృస్మర్యోన్మేషాయ నమః 139
 విశ్వమాతృస్వయంవృతాయ నమః
 విశ్వమాతృకటాక్షాలిపీయ
 మాసపదామ్బుజాయ నమః
 విశ్వమాతృసమానాత్మనే నమః 140
 విశ్వమాతృపరీక్షితాయ నమః
 విశ్వమాతృస్మితాహారాయ నమః
 విశ్వమాతృపదాక్షితాయ నమః
 విశ్వమాతృకాలాభూషాయ నమః 141
 విశ్వమాతృత్రధరస్పృహాయ నమః
 విశ్వామ్భికోరోజకుమ్భనాభి
 లేపాయితాకృతయే నమః
 విశ్వమాతృముఖామ్బుజ
 కస్తూరీతిలకద్భుతాయ నమః 142
 విశ్వమాతృశిరోజౌఘమేఘమణ్డల
 భృత్రాయ నమః
 విశ్వమాతృకుచోర్విధ్రవిశ్రాంతాద్భుత
 వారిదాయ నమః 143
 విశ్వమాతృముఖానఙ్కచన్ద్ర
 మణ్డలమానదాయ నమః
 విశ్వమాతృముఖామ్బుజపీయ

మానాధరామృతాయ నమః 144
 విశ్వమాతృభుజవ్యాజిచమ్పక
 స్రగ్గసద్గలాయ నమః
 విశ్వమాతృకుచద్వన్దుపీడితోరః
 స్థలసజాయ నమః 145
 విశ్వమాతృదృశాభృగ్గీపీత
 హృత్పద్మసద్రసాయ నమః
 విశ్వమాతృకపోలాస్తఃప్రతిబిమ్బిత
 సన్ముఖాయ నమః 146
 విశ్వమాతృముఖామౌఘ
 ప్రతిమాభృత్పొలకాయ నమః
 విశ్వమాతృశ్రవోభూషారూక్పార
 శ్వేతితాననాయ నమః 147
 విదృమాకృతపద్మాసన్నాసి
 కామోక్తికాధరాయ నమః
 విశ్వమాతృశిరస్సోరీక్షిష్ట
 గజాకృతాప్లవాయ నమః 148
 విశ్వమాతృదృగ్నాభాక్షణ
 నీలోత్తరాధరాయ నమః
 విశ్వమాతృదృగ్మౌఘ
 సజ్కోహోన్మేషదేక్షణాయ నమః 149
 విశ్వమాత్రలకాక్షేపాసహనేన్దు
 కలాసఖాయ నమః
 విశ్వమాత్రాననాదర్శవృన్తచ్ఛబ్ద
 ధృత్కరాయ నమః

విశ్వామాత్రోష్ఠపీయూషపానత్వక్త
 సుధాఘటాయ నమః
 విపక్షోస్వరజిల్లక్ష్మీగానమాధుర్య
 విస్మితాయ నమః 151
 విశ్వమాతృస్వర్ణలతావసంతాయిత
 విగ్రహాయ నమః
 విశ్వమాతృశ్రుతిద్వన్దు
 భూషణాయితభాషణాయ నమః 152
 విశ్వమాతృవచఃపుష్పమరన్దా
 పూరితాశయాయ నమః
 విశ్వమాతృస్వర్ణపుత్రీభూషితాజ్కీప
 శోభితాయ నమః 153
 విశ్వమాతృమనోజ్ఞాంసలక్ష్మీ
 లాలితసద్భుజాయ నమః
 విశ్వామ్నాకరకజ్ఞాతసఖా
 భారణ్ణేతస్తనాయ నమః 154
 విశ్వామ్నాపాఙ్గనీలాబ్జపూజితాయ
 నమః
 విశ్వమన్మథాయ నమః
 విశ్వామ్నాకైశికామోదాఘ్రూణ
 కేలివిచక్షణాయ నమః 155
 విశ్వామ్నాస్పర్శసుఖితాయ నమః
 విశ్వామ్నామూర్ధచుమ్బనాయ
 నమః

విశ్వామ్భమోహపాశాభ	విశ్వమ్భరోపధిభుజాయ నమః 162
వనమాలావిభూషితాయ నమః 156	విశ్వామ్భాకశిపూదరాయ నమః
విశ్వామ్భాకుచకాశ్మీరరజ్జితోత్తర	విశ్వమ్భరాశ్లేషిదివ్యభవ్యార్చా
సత్పటాయ నమః	విగ్రహాయుతాయ నమః
విశ్వమ్భరాలసత్పుష్పాయ నమః 157	విశ్వమ్భరాగర్భధాత్రే నమః 163
విశ్వామ్భాదృఢసౌహృదాయ నమః	విశ్వామ్భాభోగవర్ధనాయ నమః
విశ్వామ్భరావిశ్వమాతృమణి	విశ్వమ్భరాసముద్ధర్త్రే నమః
తోభయపార్శ్వకాయ నమః	విశ్వామ్భానిత్యసంయుతాయ
విశ్వమ్భరాధృతామౌజుచ్చత్రాయ	నమః
నమః 158	విశ్వమ్భరానిత్యబుద్ధవే నమః 164
విశ్వమ్భరాప్రియాయ నమః	విశ్వామ్భాజన్మభూరుచయే నమః
విశ్వామ్భాకరగస్తర్జ్వాలవ్య	విశ్వమ్భరాకరామౌజుశుక
జనవీజితాయ నమః	సంస్తుతసద్గుణాయ నమః
విశ్వమ్భరావిశ్వమాతృ	విశ్వమ్భరాగర్భలీనదివ్యోపధి
వామసవ్యకుచగ్రహాయ నమః 159	సముద్ధరాయ నమః 165
విశ్వమ్భరావిశ్వమాతృనృన్దై	విశ్వమ్భరాధేనువృషాయ నమః
కైకాంబుజేక్షణాయ నమః	విశ్వధర్మపరాయణాయ నమః
విశ్వమ్భరాసముల్లాసాయ నమః 160	విరుద్ధధర్మనిర్వర్త్రే నమః 166
విశ్వామ్భామానవర్ధనాయ నమః	వివిధత్రాతృవిగ్రహాయ నమః
విశ్వామ్భానునయాభిజ్ఞాయ నమః	విశ్వమ్భరాపరాధారాయ నమః
విశ్వామ్భావచనానుగాయ నమః	విశ్వకఞ్చుకితాకృతయే నమః
విశ్వమ్భరావిశ్వమాతృసవ్యా	విశ్వబీజబ్రహ్మయోనయే నమః 167
సవ్యకరగ్రహాయ నమః 161	విశ్వయోనిప్రకల్పకాయ నమః
విశ్వమ్భరాకృష్ణవేణీసంసేవా	విశ్వవిశ్వేదేవదేవాయ నమః
సుఖితాశయాయ నమః	విశ్వభాషావిశారదాయ నమః

వివిధగ్రన్థవిషయాయ నమః 168
 విశ్వమన్తార్థసంక్షిప్తాయ నమః
 వివిధానస్తమన్తార్థాయ నమః
 విశ్వమన్తాధిదైవతాయ నమః
 విగ్రహోపలసన్మన్తాయ నమః 169
 విశ్వమన్తఫలప్రదాయ నమః
 విశ్వామూయమయాయ నమః
 విశ్వమన్తాదయే నమః
 విశ్వమన్తసతే నమః
 వివిధాస్త్రప్రయోగజ్ఞాయ నమః 170
 వివిధాస్త్రమయాకృతయే నమః
 వివిధాస్త్రోపసంహారవేత్తే నమః
 విశ్వాస్త్రభజ్జ్ఞనాయ నమః
 విశ్వాస్త్రవారణాత్మాస్రాయ నమః 171
 విశ్వాస్త్రాస్పృశ్యవిగ్రహాయ నమః
 విశ్వాస్త్రబలసన్ధాతే నమః
 వివిధాస్త్రసముద్భవాయ నమః
 వితథేతరవాగస్త్రాయ నమః 172
 వివిధాస్త్రమహేశ్వరాయ నమః
 వివిధామూయనిశ్వాసాయ నమః
 విదీప్తశ్రుతిమస్తకాయ నమః
 విశ్వవేదైకసంవేద్యాయ నమః 173
 విహితామూయమస్తకాయ నమః
 విగ్రహోజ్జుద్వేదవన్దిస్తుతాయ నమః
 వివిధవేదవిదే నమః

వివిధామూయసన్మాళా
 నాయకాయ నమః 174
 వివృతశ్రుతయే నమః
 విద్యర్థవాదావిషయాయ నమః
 విలసచ్ఛృతివల్లభాయ నమః
 విశ్వమ్మరాప్రతిష్ఠాత్మధృత భూతాయ
 నమః 175
 విలాఘవాయ నమః
 విధుభూతాత్మసంపుష్టవివిధౌ
 షధిమణ్డలాయ నమః
 విశ్వానరసుతావిష్టస్వతేజః
 పాచితౌదనాయ నమః 176
 విరోచనసఖావిష్టస్వశక్తుజ్ఞీవిత
 ప్రజాయ నమః
 విభావసుసమావిష్టస్వతేజో
 వృష్టభూతలాయ నమః 177
 విశ్వోపసక్తాస్త్రసచ్చిత్సుఖాంశాయ
 నమః
 విశ్వవిభ్రమాయ నమః
 విభక్త్యర్థాయ నమః 178
 విభక్తిస్థశక్తిరూపాయ నమః
 విభక్తికృతే నమః
 విభక్త్యగోచరపదాయ నమః
 విభక్త్యాత్మనే నమః
 విభక్తిభృతే నమః

విశ్వాపోహాయ నమః 179
 విశ్వవృత్తయే నమః
 విశ్వజ్ఞానాయ నమః
 విభోజనాయ నమః
 విశ్వస్మృతయే నమః
 విశ్వనిద్రాయ నమః
 వివృజాగరణాయ నమః
 విద్యుతే నమః
 విశ్వప్రేమాస్పదపదాయ నమః 180
 విశ్వభూతాతివత్సలాయ నమః
 విశ్వరత్నోద్దరాయ నమః
 విశ్వపసుజితే నమః
 విశ్వమన్దిరాయ నమః
 విషశేవధిజామాత్రే నమః 181
 విషధిశ్వశురోత్తమాయ నమః
 విశ్వప్రియాబుద్ధిగురవే నమః
 విశ్వసూప్రకృతిప్రియాయ నమః
 విశ్రవస్తనయాధీశాయ నమః 182
 విశ్రవస్సుతశేవధయే నమః
 విశ్రవస్తనయోదారధనదాయ
 నమః
 విశ్రవస్సుతాయ నమః
 విశ్రవస్సుతసంసేవ్యాయ నమః 183
 విశ్రవస్సుతబాన్ధవాయ నమః
 విశ్రవస్సుతసంత్రాత్రే నమః

విశ్రవస్సుతకామదాయ నమః
 విశ్రవస్సుతహృద్వాసాయ నమః 184
 విశ్రవస్సుతచోదనాయ నమః
 విశ్రవస్సుతదుర్జ్ఞేయాయ నమః
 విశ్రవస్సుతతోపితాయ నమః
 విశ్రవస్సుతదత్తోత్తరాశాయ నమః 185
 విశ్రవ ఆశ్రయాయ నమః
 విశ్రవస్తనయైశ్వర్యవిదలక్ష్యే
 ధృగచ్ఛలాయ నమః
 విబుధేశ్వరదృక్పద్ధృవహస్రామిత
 సౌభగాయ నమః 186
 విబుధాధిపసోదర్యాయ నమః
 విబుధాధిపపాలనాయ నమః
 విబుధేంద్రాయ నమః 187
 విబుధరాజే నమః
 వితీర్ణవిబుధాలయాయ నమః
 విబుధేంద్రాదిసంహారే నమః
 విబుధేంద్రవిపద్ధరాయ నమః 188
 విబుధేంద్రవిపద్ధన్తవే నమః
 విబుధేంద్రప్రసాదితాయ నమః
 విబుధేంద్రకృతైశ్వర్యాయ నమః
 విబుధేశ్వరకామదాయ నమః
 విబుధేంద్రశతైశ్వర్యాయ నమః 189
 విరోచనసుతాన్ధనాయ నమః
 విబుధేంద్రీకృతశతక్రతవే నమః

విబుధనాథజితే నమః
 విబుధాధీష్టక్షపాతాయ నమః 190
 విబుధస్త్రీప్రణర్తితాయ నమః
 విబుధశ్రీలతోపఘ్నాయ నమః
 విబుధేశ్వరసాహ్యకృతే నమః
 విబుధేంద్రాయుధస్థాతృజే నమః 191
 విబుధదీపనాయ నమః
 విబుధాహరితసుధాయ నమః
 విబుధోత్సాహవర్ధనాయ నమః
 విబుధాసురసంజ్ఞామజయ
 లక్ష్మీసమర్చితాయ నమః 192
 విబుధాస్యాబ్జమార్తణ్డాయ నమః
 విబుధేంద్రపరోహితాయ నమః
 విబుధాచార్యసంశాస్త్రే నమః 193
 విబుధాచార్యదేశికాయ నమః
 విబుధాచార్యసంస్తుత్యాయ నమః
 విబుధాచార్యమానదాయ నమః
 విబుధద్రుమసన్నానపుష్పలక్ష్మీ
 నిషేవితాయ నమః 194
 విబుధద్రుమమూలస్థాయ నమః
 విబుధద్రుమజన్మకృతే నమః
 విబుధధ్వజినీపాలాయ నమః 195
 విశాఖామితవీర్యదాయ నమః
 విశాఖాతనయత్రాత్రే నమః
 విశాఖహృదయాన్తరాయ నమః

విశాఖవిన్యస్తనిజతేజసే నమః 196
 విజితతారకాయ నమః
 విశాఖాద్భుతదర్పాభికుమ్భభువే
 నమః
 విబుధోదయాయ నమః
 విశాఖషణ్ముఖాశ్రాన్తగీత
 షడ్గుణభూషణాయ నమః 197
 విశాఖాతనయవ్యూహసేనా
 పాలనపణ్డితాయ నమః
 విశాఖసుతవిద్యాదాయ నమః 198
 విశాఖాసుతచోదనాయ నమః
 విశాఖప్రీతహృదయాయ నమః
 విశాఖపరిపూజితాయ నమః
 విశాఖనిర్దమ్బబంధవే నమః 199
 విశాఖపరదైవతాయ నమః
 విశాఖపరమోదారతపోవల్లీ
 ఫలప్రదాయ నమః
 వికైతవతపోరూపాయ నమః 200
 విదోషతప ఆశ్రయాయ నమః
 విదర్భనతపఃప్రాప్యాయ నమః
 వివిఘ్నసుతపఃప్రియాయ నమః
 విషాధీశాయ నమః 201
 విషాధీశచేతఃకమలభాస్కరాయ నమః
 విషాధీశప్రతీచీదాయ నమః
 విషేశజ్ఞానదాయకాయ నమః

విషాధీశాస్తరారామాయ నమః 202
 విషాధీశహృదీశ్వరాయ నమః
 విషాధీశ్వరవిజ్ఞాతతత్త్వాయ నమః
 విషపతిప్రియాయ నమః
 వివిక్తద్వారనవకబ్రహ్మపత్తన
 భాసనాయ నమః 203
 విసృతామృతసమ్పూర్ణబ్రహ్మ
 పుర్యస్తరుజ్జ్వలాయ నమః
 విశుద్ధచక్రనిలయాయ నమః 204
 విశుద్ధారిద్యగర్చితాయ నమః
 విశుద్ధచక్రావేశితాసుప్రాప్యాయ
 నమః
 వివిధచక్రకృతే నమః
 వివిక్తషట్పక్రపురస్వామినే నమః 205
 వివిధచక్రగాయ నమః
 విశుద్ధచక్రోపరిస్థపూర్ణచంద్రాయ
 నమః
 విశుద్ధదృశే నమః
 విదుభాస్వన్వాడికాంతస్సుషుమ్నా
 గ్రతలాలయాయ నమః 206
 వివిక్తోత్థాపితాహీన్ద్రస్రూతామృత
 పసత్ప్రియాయ నమః
 విరతస్వాంతకమలప్రతీతాయ
 నమః 207
 వితమఃప్రభాయ నమః

విపరానుభవాకారాయ నమః
 విశ్వశూన్యవిచక్షణాయ నమః
 వివికల్పసమాధ్యాత్మనే నమః 208
 వికల్పసమాధిభాజే నమః
 వివికల్పసమాధ్యాప్యాయ నమః
 వివికల్పసమాధిదృశే నమః
 వికల్పితసమాధిస్థపురుషా
 జ్ఞేయసత్పదాయ నమః 209
 వివిక్తసచ్చిత్తుఖాత్మనే నమః
 విశ్వమాయాదురస్వయాయ
 నమః
 వికల్పతదభావానాకలితాయ నమః 210
 విలయోదయాయ నమః
 విద్యావిద్యోపాధిహీనాయ నమః
 విద్యావిద్యాప్రకల్పనాయ నమః
 విశేషహీనచిద్రూపమాయా
 కల్పితదేహభాజే నమః 211
 వివాదావిషయావార్యమాయాయ
 నమః
 విప్రకృతిప్రభాయ నమః
 విషువాద్యపరిచ్ఛేద్యాయ నమః 212
 విభావర్యాదికల్పనాయ నమః
 విభావర్యాద్యవయవవత్సరాత్మక
 చక్రకృతే నమః
 వినిరోధాబ్జచక్రోరువేగాత్త

పురుషాయుషాయ నమః 213
 విశ్వత్రాణాత్మచరణప్రపన్న
 ధృవసంగతయే నమః
 విభ్రమత్కాలనేమిఘ్నాయ నమః 214
 విఘ్నవాయ నమః
 విఘ్నవప్రభవే నమః
 వికాలచక్రపదగాయ నమః
 వివస్వద్రుమణాతిగాయ నమః
 వివస్వదాయుఃకలనాయ నమః 215
 వివస్వత్సుతశాసనాయ నమః
 వివస్వత్తనయోదారదణ్డపాశాహిత
 ప్రభాయ నమః
 వికలాకాష్ఠాదిసత్యకాలాయ నమః 216
 విశ్వోత్తరాపదాయ నమః
 విపూర్వాయ నమః
 విప్రతీచీకాయ నమః
 విధిలోకాదిదక్షిణాయ నమః
 వివస్వధ్విధుతారాదిభ్రమణా
 గోచరాలయాయ నమః 217
 విధ్వాదిమచ్చింశుమారచక్ర
 నిత్యభ్రమావహాయ నమః
 విశ్వామిత్రాదిసప్తర్షిపూజిత
 ధృవలోకకృతే నమః 218
 విశ్వామిత్రాది సప్తర్షిదత్త
 జ్యోతిర్మయక్షితయే నమః

వివిక్తనక్షత్రపథాయ నమః 219
 వియగ్గజ్గాఢునీధరాయ నమః
 వివస్వత్స్వప్నాధారాయ నమః
 విధులోకరసావహాయ నమః
 విద్యుద్వివస్వద్వరుణాద్యాతి
 వాహికకల్పకాయ నమః 220
 విరోచనజ్యోతిరాద్యాపునరావృతి
 మార్గకృతే నమః
 విధూతకలుషోదారభక్త
 దత్తాత్యరూపకాయ నమః 221
 విమానప్రవరానీతభక్తదర్శన
 కౌతుకాయ నమః
 విధిరుద్రాదిసత్కారతుష్ట
 భక్తప్రియంవదాయ నమః 222
 విద్యుదమ్బరసచ్చఙ్గచక్రభక్త
 గణావృతాయ నమః
 విముక్తనిత్యముక్తాత్మసేవితాయ
 నమః 223
 విచ్యుతిస్వకాయ నమః
 విముక్తనయనానందాయ నమః
 విముక్తహృదయప్రియాయ నమః
 విముక్తహృదయారామాయ నమః 224
 విముక్తోక్తాత్మతత్త్వకాయ నమః
 విముక్తజనసంవాదినే నమః
 విముక్తజనతర్పణాయ నమః

విరజాతోయసంసర్గాప్రాకృతాత్మీ

కృతస్వకాయ నమః 225

విరజాతీరకాంతారవిహృతాయ నమః

విరజాప్రియాయ నమః

విరజాతీరతులసీవనదేవీ

నిషేవితాయ నమః 226

విరజాతోయకణభాక్కుగన్ధి

పవనార్చితాయ నమః

విరజాతోయకపటసచ్చిదానన్ద

విగ్రహాయ నమః 227

విరజాయ నమః

విరజాతోయసుస్నాతాయ నమః

విరజాపతయే నమః

విరజోర్మిచ్చటాడోలావిహారిణే

నమః 228

విరజాన్తరాయ నమః

విరజాదేవతాకేలయే నమః

విరజావిభ్రమాశయాయ నమః

విరజామీననయనాకరాలిగ్గిత

కన్ధరాయ నమః 229

విరజావర్తనాభీదృశే నమః

విరజాపులినాశ్రయాయ నమః

విరజాకుచకణ్ణాతకోశగుర్భు

కరద్వయాయ నమః 230

విరజావిహగశ్రేణీకాఞ్ఘ్రి

విఘటనోత్కరాయ నమః

వికుణ్డలక్ష్మీదుకూలవిరజామ్బు

విలోలనాయ నమః 231

విరజాముఖకణ్ణాతచమ్బునాయ నమః

విరజోదయాయ నమః

విరజాభువనక్రీడానిర్జిత

ప్రేయసీగణాయ నమః 232

విరజాజలగూఢాత్మనే నమః

విరజాక్షేదితామ్బూరాయ నమః

విరజాతీరవిహారద్వైమానిక

కృతోత్సవాయ నమః 233

విరజాజలజన్తోఘముక్తౌఘ

పరిపూజితాయ నమః

విరజామృతపానాస్తబ్రహ్మనన్ద

పురీజనాయ నమః 234

విరజాసలిలాధారాయ నమః

విరజీభూతమాయకాయ నమః

విరజాపదతీరస్థాయ నమః 235

విరజాపరిఘాలయాయ నమః

విరజాగాఢసలిలభీతభీత

విరిచ్ఛనాయ నమః

విరజాతోయపానాస్తవిద్యా

భక్తజనేదితాయ నమః 236

వినాయకధ్వజభ్రాజద్విమాన

వరభూషణాయ నమః

వియద్విమానవిభ్రాజదబలా

తారకావిధవే సమ: 237

వికుణ్ఠనగరీనారీనరాజిత

పదామ్బుజాయ సమ:

వికుణ్ఠపారీనేత్రాలిపీయమా

నోత్సవాసనాయ సమ: 238

విస్ఫుష్టనీపరాభాత్మలగ్న

లక్ష్మీముఖేస్తుభాయ సమ:

విశ్వామ్భాహేమపుత్రీ

భృద్వక్షోనీలాశృపీతకాయ సమ: 239

విధుబిమ్బోపరిస్థార్కభానువిద్యోతి

తామ్బూరాయ సమ:

వివేలాత్మప్రభాపూరనీవీకృత

మహాహిపాయ సమ: 240

విషద్రుమూర్ధసాహస్రరత్నాభాలేప

చిత్రితాయ సమ:

విసారిత్తైకబాహ్వగ్రకబ్జణాభాఙ్గీ

తేన్దిరాయ సమ: 241

విశ్వామ్భాకరకఙ్గాతలక్ష్మీ

లాలితజానుకాయ సమ:

విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకా

భాసిన్ధూదయశ్రీముఖ

చన్ద్రబింబాయ సమ: 242

విష్వక్తుపాదర్శితకామపూర సఖేన్దు

భీన్నాఙ్గులిపాద పద్మాయ సమ:

విశ్వాలయవ్యాపివిచిత్రగన్ధమల్లీ తులస్యంబుజ

చుమ్మితాఙ్గాయ సమ: 243

విశ్వమ్భరావాసితచారుగన్ధ

లిప్తాఙ్గనీరన్ద్రపతద్విరేఘాయ సమ:

వివృత్తరత్నోపధిపుష్పమాలాగృహీత

గన్ధాద్భుతకేశవేశాయ సమ: 244

విచిత్రభూషామ్భరవైష్ణవ శ్రీ

సగ్గీతనాట్యాకలనస్మితాస్థాయ సమ:

వినాయకోదారసుపర్ణకమ్పన

ప్రభూతదివ్యానిలలోలి

తాలకాయ సమ: 245

విరిఙ్చనాద్యున్మకుటప్రభారఘరీ

నిషిక్తపాదాయ సమ:

వివిధాశయాఙ్గీతాయ సమ: 1000

శ్రీ:

ఇతి రామేణ విరచితా వివర్ణాది విష్ణుసహస్రనామావళి

రియం శ్రీ హయగ్రీవాదేవాయ సమర్పితాసీత్.

Notes

